

Нинослав Миљковић

Г Р Е Д Е Т И Н

ХРОНИКА
села ГРЕДЕТИН

Атеље 63

Нинослав Миљковић

ГРЕДЕТИН

2004.

У припреми ове књиге водила ме једна идеја - једна мисао: да је велика срећа, а и привилегија, да човек, у току свога постојања, може да остави неки траг. Наиме, жеља ми је да ова књига, први део Хронике Гредетина (као и други који је у припреми), буде оставштина за будуће нараштаје Гредетинаца из које ће нешто више сазнати о животу људи и свог села у коме се вековима организује живот и рад мештана. Још више бих волео да ово моје "писаније" буде полазна основа за нека будућа, исцрпнија, истраживања на ову започету тему.

На жалост, и поред свих напора које сам чинио, нека поглавља су у књизи остала недоречена, нарочито у делу који се односи на време ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године. Због тога молим све мештане, уколико имају нека документа (записе, фотографије и сл.) из тог времена, да их доставе аутору, да би у неком следећем издању била исправљена ова ненамерно учињена неправда.

Књигу посвећујем свим Гредетинцима у нашем насељу и онима који су из било којих разлога отишли из наше средине и настанили се у другим крајевима и деловима света. Посебно је посвећујем онима са којима сам одрастао и који су на неки начин утицали на формирање моје личности. Нажалост, многи од њих нису више међу живима, и сада осећам извесну празнину што нека од њихових казивања нисам забележио, јер је то драгоцен материјал за подухват овакве врсте. И овде чиним неправду што ћу поменути само нека имена. Поред осталих књига је посвећена и господину Марку Ивићу, са којим сам још као дете размењивао штампу, и његовој супрузи Ради у чијем сам дому био чест гост. Затим деда Љуби Здравковићу и баба Станики, жени која је кувала најкукусији српски пасуљ и најбоље играла карте са децом, потом племенитим - баба Миленији и деда Трифуну Ракићу, својим комшијама и осталим пријатељима, наравно, мојој фамилији Миљковић и стричевима Добривоју и Будимиру, који су до краја остали поштени и честити и

у ситуацији када су, на име ратног плена, много тога могли да прибаве и да своју будућу срећу граде на туђој несрећи. На томе сам им изузетно захвалан.

Волео бих да овај рукопис виде и брачни пар Обрад и Босиљка Манојловић, затим и моји кућни пријатељи, велики љубитељ спорта Живорад Николић и Живота Филиповић - Амазонац, страствени пратилац штампе и поштовалац новинарске професије. Књигу посвећујем и мојим старијим и млађим другарима са којима сам се дружио, играо фудбал и кошарку и проводио момачке дане, школским другарицама и друговима и свим Гредетинцима са којима се и данас дружим.

Овај простор је исувише мали да бих могао да поменем сва имена, али вас овом приликом молим и позивам да још више уложимо напоре, средства и слободног времена у изградњи овог нашег прелепог места. Наши преци, а и будуће генерације, биће нам на томе захвални.

Надам се да ће књига која је испред вас, у коју је уложено неколико година истраживања по разним архивима и документима, обезбедити средства да се појави и други део Хронике Гредетина у коме ће бити речи о становништву и фамилијама.

*Аутор,
Нинослав Миљковић*

ШУМАДИЈА КРАЈ МОРАВЕ

Насеље Гредетин смештено је на 15. километру пута Алексинац - Рибарска Бања, подједнако удаљено од општинског центра и овог лечилишта. Окружено је селима: на северу Горњом Пешчаницом, на истоку Горњим Адровцем, на југу Крушјем, југозападу Радевцем и на западу Великим Шиљеговцем, селу које припада СО Крушевац. Гредетин се налази на око 184 метара надморске висине, а највиша тачка у атару је место звано "Беренче" са 321 мнв. Само село је смештено у низини и кроз њега протиче река, а окружено је са севера, истока и југа благим брежуљцима, док се на западу уздижу плодни и шумовити брегови. Село је само шест километара од реке Јужне Мораве, па посетиоци који бораве у њему често за Гредетин знају да кажу: "Шумадија поред Мораве". Такву констатацију је дала и екипа Радио Бора, на челу са музичким уредником Жиком Станићем, која је једном приликом преспавала у Гредетину пратећи алексиначку манифестацију "На Морави воденица стара". Сличног мишљења је и Драгослав Антонјевић који Гредетин сврстава у трећу групу коју чине насеља у побрђима која леже на благо заталасаном земљишту, тамо где престаје моравска равница у правом смислу те речи, па се протежу до потпланинских насеља. Овај предео у географском погледу у многоме подсећа на предео ниске Шумадије¹.

Гредетин заузима територију од 1.390 хектара, 80 ари и 43 квадратна метра и најпространији је у овом крају (прим. аут.), Радевац има 736 хектара, 83 ара и 85 метара квадратних, Д. Пешчаница 192 хектара, 88 ари и 36 метара квадратних, Г. Пешчаница 482 ха, 19 ари и 91 квм, Јаковље 754 ха и 28 квм, Крушје 514 ха, девет ари и 97 квм, Лознац 612 ха, 85 ари и четири квм, Каменица 380 ха, 12 ари и пет квм и Горњи Адровац 653 ха, 33 ара и 60 квм. Гредетин је по површини која улази у његову Катастарску општину на 11. месту од 72 насеља у општини Алексинац. Прво је Мозгово са 4.605 хектара, 45 ари и 79 квм, затим Вукања 3.627 хектара, 79 ари и 67 квм, па Бован са 2.496 ха, 30 ари и тако даље. Једино два насеља са леве стране Јужне Мораве имају већу површину од Гредетина и то су: већ поменута Вукања и Врћеновица, која је на осмом месту, са 1.786 ха, 45 ари и 32 квм.

У атару Гредетина има 931 хектар, 63 ари и један метар квадратни ораница (њива), воћњаци су на 63 хектара, 42 ара и 89 квм, виногради на 42 хектара, 29 ари и 94 квм, ливаде на 14 хектара, 46 ари и 95 квм, док су пашњаци на 26 хектара, 37 ари и 29 метара квадратних. Под шумом је 271 хектар, 14 ари и 58 квм, вртови су на 16 ари и 89 квм, а неплодног земљишта је 58 хектара, 28 ари и 88 метара квадратних. Ове податке треба узети са резервом, иако су од званичних институција, јер сваке године долази до промене структуре земљишта. Интересанти су и називи потеса у Катастарској општини Гредетин, који гласе: Кључ, Село, Код гробља, Цвејин поток, Крушјански лаз, Лештак, Дошинац, Коса, Осредак, Адровачки поток, Голо брдо, Локвине, Шанци, Ђеренче, Раскрсје, Тршевине, Пешчански лаз, Рупски поток, Бачије, Велики лаз и Горња вратница.

По попису из 1991. године Гредетин има 219 домаћинства и 784 становника, док је десет година раније имао 859 становника. Године 1961. насеље је бројало 229 домова у којима је живело 992 становника, од чега је 474 мушкарца.

Радевце је по том попису из 1991. године имало 637 становника у 149 домаћинстава, док је Горња Пешчаница имала 85 домаћинства и 306 житеља, Горњи Адровац 73 газдинства и 232 становника. У Лознацу је живело 209 становника у 70 домаћинстава, у Каменици 142 у 41 газдинству, док је у Доњој Пешчаници живело 129 становника у 32 домаћинства.

Нажалост, скоро сва села су према попису од 2002. године, забележила смањење броја становника.

Гредетин је централно насеље овог дела општине Алексинац. Седам околних села гравитирају Гредетину, у коме је смештена осмогодишња школа, здравствена амбуланта, апотека, месна канцеларија. У насељу су три продавнице мешовите робе и исто толико пољопривредних апотека. Продавницу под називом "Раскрсница" држи Владица Ђорђевић, трговину "Зоки" Зоран Стојановић и киоск Миодраг Димитријевић. Пољопривредне апотеке у Гредетину су "Јавор" власника Бобана Томића, затим апотека у објекту Милана Крстића и у центру апотека у дворишту Бранимир Митића.

У Месној канцеларији раде шеф Љубиша Савић и радник Радослав Петковић.

Насеље је претежно смештено поред главног пута и то у дужини од неколико километара, па постоје и три аутобуске станице (код цркве, у центру села и на излазу према Радевцу). Део села где је смештена трећа станица јавног превоза назива се "Лука". Аутобуску линију одржава "Ниш-експрес" и из Алексинца и Ниша има дневно девет полазака за село. Од већих делова насеља који нису поред главног пута издвајају се "Црвена звезда", "Цвејинска мала", а Гредетину припада и засеок "Дреновак" који се налази између села и суседне Горње Пешчанице.

Подручје Гредетина је познато и по slabим атмосферским падавинама, јер киша најчешће пада само када је има у целој земљи. Обично локални пљускови га заобилазе. Једном приликом Светомир Филиповић - познат по надимку "Босанац", мада са Босном није имао никаквих додирних тачака, препричао је казивање једног инжењера који је, боравећи у селу, изрекао прегршт похвала о његовом природном богатству и положају, али и објаснио да су у

Савремена архитектура све присутнија

непосредној близини два далековода који одвлаче кишу. Додуше било је и пар поплава попут оне из 1931. године у пролеће и јула 1997. године када је вода у неким деловима села поплавила домаћинства.

Гредетин има солидну путну мрежу. Ту се пре свега мисли на његову повезаност са другим насељима. Што се тиче самог насеља улице су посипане шљунком, али је олакшавајућа околност што је већина насеља поред главног асфалтног пута. Блатњавим улицама крај је дошао 1969. године када је урађен и изваљан пут. Локални лист "Реч радника" о том догађају је известио следећим речима: "Ових дана окончани су радови на изградњи пута од Трњана до Гредетина у дужини од четири километра. За ове радове и подизање три моста утрошено је преко 310 хиљада динара. Највећи део средстава обезбедили су грађани, а у извођењу радова потребну помоћ пружио је Фонд за путеве Скупштине општине Алексинац."

Исте године почело је сређивање пута Гредетин - Крушје, а на основу написа у "Речи радника", МЗ Крушје је 1969. године 1. марта завела самодопринос грађана у новцу и радној снази. Дужина пута је 1.800 метара, ширина пет метара. Одборник Стојан Јанковић из Крушја каже: "Овај пут за грађане Крушја значи нов живот. Сваког дана на путу ради преко 300 људи, у просеку три радника из сваке куће. Нема позивања, свако долази сам на акцију".²

Са електрификацијом села почело се 1956. године, када је изграђена трафо-станица, а струја је у Гредетин "стигла", према речима Светомира Филиповића-Босанца, рано у лето 1957. године. Он је Драгослава Манојловића-Алавужду описао као једног од агилнијих Гредетинаца у електрификацији насеља.

У селу се налази и телефонска централа за више овдашњих насеља. Телефон није реткост у гредетинским домовима, и њих 116 има прикључке³, док остали чекају дигиталну централу која ће омогућити нове бројеве. Иначе, Гредетин је још 1930. имао телефонску линију са једним телефоном у општинској згради.

Гредетин као централно насеља овог дела општине има могућност да развија своју инфраструктуру у свим областима. А да ли ће се то десити, зависи, пре свега, од самих Гредетинаца и општинске политике, који, на жалост, за сада не показују потребну озбиљност и агилност у решавању појединих сеоских проблема.

НАПОМЕНА:

1. Драгослав Антонијевић - "Алексиначко поморавље", САНУ, Београд 1971. стр. 89

2. "Реч радника" - Алексинац, 15. септембар 1969. године, број 52

3. Телефонски именик транзитног подручја Ниш, 1991/92, стр. 269, 270.

ПУТ ПОРЕД МОЧВАРЕ

Поузданих података о тачном датуму настанка села и његовог назива нема, што је карактеристика историографије овог краја Србије. Међутим, археолошка налазишта указују на живот људи на овом простору од давнина. Гредетинац Петар П. Ракић¹, у истраживању порекла назива места, дошао је до занимљивог закључка да је назив Гредетин настао кованицом две речи: *грѣди* и *ишина*. Тврдњу поткрепљује сазнањем професора Миливоја Балшића који, преведећи старе српске биографије, наводи у фусноти да реч *грѣди* значи *иди* и да је настала од назива грести-ићи. Реч тина у старословенском и данашњем руском означава жабокречину, тињу, муљ. Пошто у центру села постоји предео налик на бару и тако се то место назива, ова кованица упућује на то да се назив односи на пут који је пролазио кроз мочварне крајеве и повезивао Крушевац са Нишем. Највероватније, пут је служио за вођење стоке између ова два центра.²

Већина житеља Гредетина пак сматра да је назив њиховог села везан

за некадашње овдашње шумовите пределе. Наиме, по легенди, пошто је подручје било богато шумом, прерадом (тесањем) дрвета, добијале су се греде (грађевински материјал), па отуда и назив Гредетин.

Најстарији подаци о томе да су у Гредетину људи живели, потичу из праисторијског доба. У атару села постоје два откривена праисторијска налазишта. Једно од њих је "Лаз" на имању Војислава Манојловића (откривено 1934. године). На локалитету "Лаз" нађене су урне тамне боје пуне пепела, што упућује да је ту постојала праисторијска некропола³, за коју Гарашанин сматра да је настала у каснијем периоду. Други локалитет је "Латинско гробље". По архиви Градског музеја у Нишу, овде постоје "гробови у виду узвишења". Вероватно су то тумули који су остали неиспитани. Пошто ова праисторијска налазишта у Гредетину нису испитана, то се не може рећи којој култури припадају⁴.

Михајло Костић констатује да су у подјастребачком реону најстарија праисторијска налазишта откривена у атарима Бољевца, Рибара, Срнадаља, Врћеновице и Гредетина⁵. Постојање праисторијских налазишта указује на то да се привредни живот умногоме континуирано одржавао, јер су насеља релативно дуго егзистирала. С обзиром на широку отвореност и тесну повезаност са суседном Нишком котлином, може се претпоставити да је и у овој области привредни живот праисторијског становништва карактерисало углавном сточарство, лов и риболов, наводи Михајло Костић.

У атару села Гредетина за сада нема откривених античких налазишта, што не значи да ова територија није била насељена у том периоду, нарочито када се зна да су у Корману били стационарни војници VII римске легије.

Занимљив је и проналазак новца датираног на 102. годину на локалитету "Кључ", недалеко од Основне школе у Гредетину, на имању Часлава Крстића. Чувши да се на овој локацији налази остатак некадашњег насеља, овдашњи мештани Љубиша Станисављевић, Мирослав Петровић, Драгослав Јовић и Дејан Станојевић почели су ископавања. Због недостатка финансијских средстава одустало се од овог пројекта.⁶

Простор Гредетина и околине био је насељен у средњем веку. Битна одлика друштвено-географског развитка у средњовековном феудализму јесте диференцираност (раздвојеност) живота у жупама (области). На територији Алексинчаке котлине, у моравском и подбуковичком реону, простирала се жупа Река, подјастребчка Загрлата, Пешчаница и Турија, а у осталом делу Алексинчаке котлине Липовица и Тополница.

Жупа Пешчаница је обухватила слив реке Пешчанице која је

Гредетинци 30-их година прошлог века. Горњи ред с лева на десно: Драгољуб Митић, непознат, непознат, Александар Стојановић-Цуке, Ика Стевановић, Миле Ђорђевић, Веца, непознат, непознат, жандар, из Дреновака., Воја Јовић из Г. Адровца, непознат, непознат, Будимир Лазич, Ранко Аврамовић, непознат. Седе: Живан Митић, Будимир Јевтић, Серафим Тодоровић, Милан Бели, Мирко Јовић, Стеван Филиповић, непознат., Александар Тодоровић, Милун Филиповић и непознат., Леже: Бошко Стевановић, непознат, Ратомир Стојановић, Цукић, Станиша Јанковић, Радомир Ракић, Доне, Милун Манојловић, Мирко Љубомировић и Станоја Митић. (фотографију идентификовао Милош Манојловић)

текла од Јаковља поред овдашњих насеља: Радевац, Гредетин, Горња и Доња Пешчаница до уливања у Јужну Мораву. На западу, на развођу поменуте Пешчанске реке и Рибарске реке, жупа Пешчаница се граничила са жупом Загрлатом, а на истоку на развођу реке Турије и Пешчанице, са жупом Туријом. Према подацима у књизи "Законски споменици српских држава у средњем веку" као предео помиње се "река Пешчаница", а ова се жупа - Пешчаница, наводи и у повељи кнеза Лазара и патријарха Спиридона 1382. године.⁷ Жупу Пешчаница штитио је град Корман. Остатака овог средњовековног града има и данас.

Да би се разумеле друштвено-економске прилике у овој жупи, послужићемо се топонимиком (потез "Лаз" у атару Гредетина), и текстом помињане књиге "Законски споменици српских држава у средњем веку". По П. Скоку⁸, "Лаз" је стари словенски пољопривредни термин који означава "искрчено земљиште" и то је општи словенски назив заступљен у свим словенским језицима. Донет је из закарпатске прадомовине. Значи, "Лаз" је први облик аграрне својине словенских земљорадника - себара. У старом језику означавао је крчевину, односно озираћено земљиште на месту ранијих шума. То је доказ да су овдашња насеља била катунско-сточарска села и засеоци, која су преобраћена у стална насељена земљорадничка села. Подручје Гредетина до последњих деценија XIV века било је пуно густих и тешко проходних шума. Ове шуме су се одржале и доцније све до краја 19. века, а о њима има помена и у литератури и у народном предању.

А када је реч о средњовековној жупи Пешчаница, њој је највероватније припадао и Гредетин као средњовековно насеље, и треба рећи да је средиште ове области било и насеље истог имена, данас Горња и Доња Пешчаница, по којем су названи главни ток и басен речног слива. Мада периферне локације према просторном залеђу, Пешчаница, као и Ђунис, (по М. Костићу)⁹ имала је важну регионалну функцију управо због географског положаја. Лежећи у доњем сливу овеће потпланинске реке, она је топографским положајем везана за излазно долињско проширење на споју са моравском равни.

Даљи развој насеља може се пратити на основу докумената о турском поробљавању ових крајева и уопште Србије.

Почетком 1413. године турски принц Муса, један од претендента на престо, поново је продро у Србију, заузевши, поред осталог, и средњовековне градове Болван (Бован), Липовац, Свети Нестор, Копријан (код Дољевца) и Сталаћ. Тада је опљачкао Крушевац и параћински крај. Мусину војску победио је принц Мехмед, такође

Група Гредетинаца на рочи за време пролећне поглаве 1931. године

један од претендента на турски престо. Њега је у борби против Мусе помогао Стефан Лазаревић. У овим борбама против Мусе, деспот Стефан је повратио изгубљене градове и територије. Године 1427. Мурат II је напао Србију. У току рата заузео је Ниш, Бован, Крушевац, Сталаћ и дошао до Ресаве. Деспот Ђурађ, 1428. године, споразумео се са Муратом II обавезавши се да плаћа данак од 50 хиљада дуката годишње и да на сваки захтев султана шаље 2.000 коњаника. На тај начин, Деспот Ђурађ је признао врховну турску власт, а султан му је заузврат вратио неке освојене области, а задржао освојене градове: Ниш, Крушевац, Сталаћ и Бован. Склопљеним миром 1428. године, територије данашње општине Алексинац, које су Турци освојили 1427. године, потпале су под турску власт од 1427. године. Територија Гредетина је пратила судбину српско-турских сукоба и вероватно је била пустошена у ратним дејствима 1427. и 1428. године.

За време владавине султана Мехмеда II после првог пада деспотовине под турску власт 1439. године, извршен је попис области Крушевца, Топлице и Дубочице, које су биле у поседу Турака. У овом попису из 1444/45. године, једном од најстаријих турских писаних извора о српским крајевима око Гредетина, не појављује се насеље Гредетин. Карактеристично је да овај попис није обухватио сва насеља у области Крушевца, Топлице и Дубочице, већ само она која су дата као лено спахијама. Значи, из овог времена нема података о насељу Гредетин и осталим селима око Гредетина, сем Радевца, јер нису додељена спахијама. Године 1445. формиран је Крушевачки санџак који је и у XVI веку обухватао 11 нахија и пет кадилука. Гредетин, који је сигурно постојао у то доба, припадао је Крушевачкој нахији и Крушевачком кадилуку. Године 1459, падом Смедерева, цела Србија је пала под турску власт.

Када говоримо о периоду турске владавине, Гредетин се у турским списима први пут помиње у Крушевачком дефтеру број 55 из 1516. године, а те године је имао 22 хришћанске куће, пет неожењених, једну удовичку кућу и једну баштину (наследна сељачка земља). Насеље је припадало тимару (феудалном лену) Скендера, сина Мустафе, и плаћало му феудалне дажбине у износу од 2.256 акчи. На основу тога што се јавља у најстаријим турским пописима и што носи српско име, закључујемо да је Гредетин средњовековно насеље. Село Гредетин је 1530. године припадало тимару Хусеина и плаћало му 2.520 акчи. Према Крушевачком дефтеру 1536. године је у селу било 10 хришћанских кућа и три неожењена. Пет кућа су означене као баштине.¹⁰

За време великог бечког рата, вођеног од 1683. до 1699. године, у

Испред поткивачнице 1937. С лева на десно: Милутин Јовић, Љубомир Митић, Ранко Аврамовић, Миле Јовић, Живан Митић (власник), Бранко Терзић и Велимир Никодијевић. (Фотографију идентификовао Љ. Митић)

једном од осветничких напада Турака (1688. године) Јеген Османпаша, спалио је између Ражња и Ниша више од 120, а по неким подацима и 150 насеља. Највероватније је и Гредетин био спаљен.

Алексинац и околина активно су се укључили у Први српски устанак. Алексинац је ослобођен од турске власти 7. јануара 1806. године.

"Истовремено са ослобађањем алексиначке околине на десној страни Јужне Мораве, вршено је ослобађање алексиначке околине на левој. Ослобођење су извршили Младен Миловановић и Станоје Главаш. Њих двојица, са Стеваном Јаковљевићем из Левче, Вулом Коларцем, кнезом Јефтом из Обрежа, кнезом Милојем из Црнче и осталом војском, по датој им заповести, упуте се Крушевцу преко села Бошњана. Прегазе Мораву на Богојављење, а у недељу 7. јануара, упуте се у Крушевац. На сусрет изиђу им из Крушевца, лесковачки паша с бегом Френчевићем и Арнаутима и сударе се у пољу под Крушевцем. Срби су били у отвореном пољу, без икаква заклона, али су ипак Турке дочекали и тукли су се са њима до 12. јануара. У борби је погинуло до 50 Срба, многи су били рањени, али су се, ипак, Турци морали повући ка Лесковцу. Срби заузму Крушевац. Поред Крушевца, ослобођена су сва села на левој страни Јужне Мораве. Граница је била на Суповцу, који је био у српским рукама и ишла је углавном гробом Јастрепца.

Са сломом Првог српског устанка 1813. године, Алексинац и Параћин, са Ражњем и Крушевцем, припадају Лесковачком пашалуку. Тада Гредетин, као село Крушевачке нахије, потпада

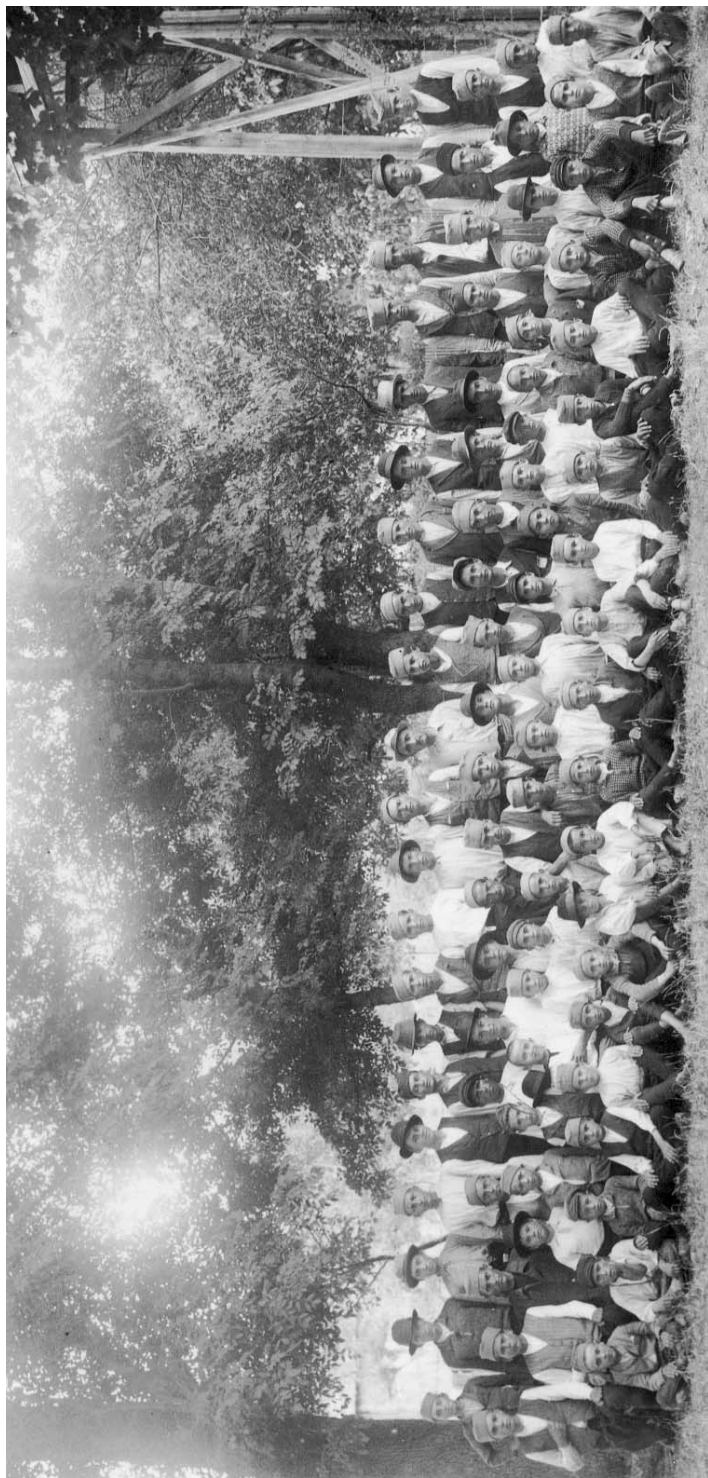
поново под турску власт. Установљењем 1833. године нових српско-турских граница на алексиначком сектору, Гредетин постаје насеље у саставу српске државе. Граница на алексиначком сектору била је повучена од Јастрепца, на село Суповац и леву обалу Јужне Мораве, одакле је прелазила на десну обалу Мораве и на десној припала су Турцима сва насеља до Катуна који је био српски. Да је у то време постојало насеље Гредетин у оквиру нових граница Кнежевине Србије, показује и протокол чибуха Нахије Крушевачке, капетаније моравске за 1833. годину где се констатује да становници села Гредетин поседују 263 овце и седам торова¹¹.

Организација општина почиње од првог Закона о општинама из 1839. године. По овом Закону оне су се делиле на: сеоске, варошке и београдску. Разлика међу њима је постојала само у саставу.¹²

Насеља данашње алексиначке општине са леве стране Јужне Мораве била су у састав Моравске капетаније, која је припадала Крушевачкој нахији. Крушевачка нахија обухватала је капетаније (срезове): јастребачку, моравску и козничку.¹³ Капетанији Моравској 1834. године припадао је и Гредетин. Гредетин је те године имао 10 домаћинстава, 13 кућа и 14 пореских глава. Цела гредетинска општина бројала је 84 куће и 96 пореских глава. Председник општине био је Станко Цветић, а кметови Милета Станковић (из Радевца, прим. аут.) и Радослав Михајловић.

По већ поменутом Закону о општинама из 1839. године гредетинска општина је била једна од 19 општина у тадашњем Моравском срезу, Крушевачке (Расинске) нахије, и њој су припадала следећа села: Гредетин, Пешчаница, Радевце (Радевац), Лознац, Горњи Адровац, Крушје, Каменица и Суотно.¹⁴ Гредетин је у то време, као и остала насеља, било мало село. Према подацима из 1837. године село је имало 13 домова, а Пешчаница 10, Крушје и Радевац по 12, Лознац и Каменица по шест, Трњане је тада имало 43 дома, а Велики Шиљеговац 66.¹⁵

Место је наредних година значајан административни центар. Гредетин је 1846. године село у окружју крушевачком, срезу Бугар-Моравском, са 28 кућа и 170 душа. Овде је Примилателни суд и Гредетин саставља општину са Пешчаницом, Радевцем, Јаковљем, Крушјем, Адровцем Горњим и Трњанем.¹⁶ Интересантно је да Гредетин као општинско место није било и највеће насеље. Трњане је у то време имало 57 домаћинстава и 390 душа. Остала села су била мања, Радевце 12 домаћинстава и 101 становника, Јаковље 13 кућа и 85 душа, Пешчаница 14 домаћинства и 94 становника, Крушје, такође, 14, али 100 душа. Каменица има девет домаћинства и 40

Соколско друштво пред Други светски рат. Горњи ред с лева на десно: Стојан Миљковић, Стојан Здравковић, Брат Бошка Петрић, Драгомир Миљковић, Милан Митић, један од радник у млину, Велимир Николић, непознат, Драги Стевановић, Обрен Јовановић, Живота Крстић, учитељ Стојан Видоковић, Стојан Митић, Станимир Филиповић, Добривоје С. Миљковић, Властимир Филиповић, Мита Новковић, Обрад Манојловић, Радослав Петрић, Првослав Михајловић и Мирко Јубомирковић. Други ред: Стојан Тодоровић, Драгомир Петковић, Дража Петрић, непознат, Ром Коста Пауновић, Стојан Лазар, Дуле посињен код Виде, Бошко Петрић, Жива Новковић, непознат, Драгослав Крстић, Драче Манојловић, Живота Стојадиновић, Мирко Филиповић, Бранко Јовановић, Милун Новковић, Драгослав Лазар, Вујадин Ђокић, и Драгослав Вулић. Трећи ред: Радослав Лазар, Љубиша Ђорђевић, Драгутин Манојловић, Љубомир Митић, Драгољуб Миљковић, Добре Стевановић, непознат, Адам Јевтић, Ковачевић, Будимир М. Миљковић, непознат, Станоја Јовановић, непознат, Милан Јовановић, непознат, Миле Петковић, Мика Ђорђевић, Веца, непознат и Драгомир Тодоровић. Седе: Драгољуб Стојановић, непознат, непознат, Драгомир, Цина Ђорђевић, непознат, Радослав Миљковић, непознат, непознат, Добривоје Миљковић, непознат, Бранко Николијевић, Радослав Лазар, Драгослав Манојловић, Слободан Здравковић, Добри Обрадовић, Марко Ракић, Милош Михајловић, непознат и Миладин Новковић. (фотографију идентификовао: Бошко Ракић)

Стари Гредетинци 70-их година прошлог века. С лева на десно: Милисав Миљковић, гост Радивоје Вујчић из Јабучја код Лајковца, Драгомир Миљковић, Гаге Миљковић, Топлица Вељковић и Роде Митић

Учесници квиза на "Сусретима села" - фебруар 1977. С лева на десно: Жикица Пејчић, Нинослав Миљковић, Милица Михајловић и Томислав Манојловић

становника, Лознац девет домаћинства и 61 житељ, док је Горњи Адровац имао 11 домаћинстава и 83 становника.¹⁷

Када говоримо о називу среза Бугар-Моравском, коме је припадала гредетинска општина, треба рећи да је Морава у прошлости различито називана. Звала се Источна Морава, јер се стиче с источне стране огранака Шар планине¹⁸, протиче кроз В. Гујлан (Гњилане, прим. аут.), Ново Брдо, Врање и Лесковац. У Кнежевину Србију она наступа око два сата испод Ниша, код саставка Суповца. Сем назива Источна Морава носи и имена: Биначка Морава, јер пролази кроз Бинач; Крива Морава ... Јужна Морава пишу је нови писци. Али пошто Вук тврди, у "Даници" за 1827. годину, да се Ибар зове Јужна Морава, ми смо примили. пише М. Ђ. Милићевић у књизи "Кнежевина Србија II" 1876. године, име Источна Морава. Бугар-Моравом назива се она у завичајном језику.¹⁹

Интересантно је народно предање зашто се Јужна Морава назива и "Бугар-Морава", које је забележио и обрадио Д. Врећић и објавио 1969. године у алексиначком листу "Реч радника". Оно гласи: "За време краља Драгутина Бугари су често упадали у Србију, па су робили, палили и пљачкали становништво. Краљ Драгутин постави јаку стражу од коњаника, Бугари за то нису знали, па опет упадну у нашу земљу. Стража их дочека, пресече им пут и почне их гонити, а они су све дубље бежали у Србију. Тако стигну до Мораве и даље нису могли. Стража их сасече на Морави и од њихове крви потекла је вода црвена. Од тада и назив "Бугар-Морава".

За административни развој Гредетина важна је 1859. година. Решењем од 14. (26.) новембра 1859. године Моравски срез узет је од Крушевачког округа и припојен алексиначком. И то насеља: Витковац, Доњи Љубеш, Срезовац, Горњи Љубеш, Корман, Трњане, Доњи Адровац, Горњи Адровац, Прћиловица, Житковац, Мрсољ (Моравац), Нозрина, Лужане, Стублина, Мали Дреновац, Бујмир (Моравски), Тешица, Грејач, Дашница, Велики Дреновац, Суповац, Пешчаница, Радевац, Јаковље, Крушје, Лознац, Каменица, Лоћика, Врћеновица, Чукуровац, Шурић, Честа, Кулина, Породин, Љуптен, Вукања, Копривница, Голешница, Зубовац и Росица.²⁰

Значи, од 26. новембра 1859. године срез Бугар-Морава припада Алексиначком округу.

Од октобра 1861. године села Зубовац и Росица су у саставу Крушевачког округа. Општина гредетинска 1862. године давала је 278 војника, старости од 25 до 50 година. Остале општине у Моравском срезу имале су следећи број војника: тешичка 400, грејачка 240, лоћичка 279, житковачка 186, прћиловачка 154, вукањска 138 и корманска 303.²¹

Да је насеље Гредетин не само постојало већ имало и свој друштвени живот, показује и Списак механа у Алексинцу у округу алексиначком из 1863. године у којем се помиње и кафана Ивана Стојковића из Гредетина, чији потомци живе и данас у Гредетину под презименом Ивић. У поменутом списку, под редним бројем 65, заведена је ова кафана следећим текстом: "Притјажатељ механе Иван Стојковић из Гредетина, спада у III класу, налази се у селу Гредетин на путу к Бањи рибарској. Од дрвеног материјала рђавог стања, 2 собице, 1 кафану, подрум, шталу, за 7-8 коња и фуруну за леб. Могу преноћити 10 душа. Није по плану и рђавог је строја. Под ћерамидом је кровом. Важност нема, него је на путу к Рибарској бањи и сељанима служи."²²

Из напред наведеног се може закључити да се ова механа налазила у садашњем центру поред раскрснице путева према Крушју и садашњег путног правца Ниш - Рибарска Бања. То је била једина кафана у овом делу данашње алексиначке општине. Додуше, и Корман, као и Трњане, имали су своје механе, али знатно мање важности и скромнијих могућности. Као да су и тадашњи Гредетинци увидели значај и важност путног правца Ниш - Рибарска Бања, који касније, из неоправданих разлога, није довољно развијен и искоришћен.

Интересантан је и опис кућа из тог времена на основу изјава старијих Гредетинаца забележен од стране наставнице у овдашњој школи Љубинке Петковић и објављеног у скрипти под називом "Хроника села Гредетина" - Народни одбор општине Алексинац 1959. године, и где се каже да су куће - чакмаре и плетаре (саграђене од прућа и облепљене блатом) без прозора, а покривене сламом и папратом. Оне су биле разбацане по брежуљцима и нису сачињавале један засеок, него збир усамљених кућа. Према предању око 1883. године село је груписано и сачињавало га је тридесетак кућа. Већина од ових објеката била је са дрвеним капацама без прозора. Цело село се служило и захватало воду са два бунара.

На основу административно-територијалне поделе Србије, 1866. године, Срез источно-моравски - окружје алексиначко, имао је шест општина међу којима је и гредетинска. Овој општини су припадала насеља: Пешчаница, Горњи Адровац, Крушје, Гредетин, Радевац, Каменица, Лознац, Јаковље, Горње Сухотно и Доње Сухотно²³.

Срез моравски 1870. године имао је 41 село са 2.715 пореских глава, а Гредетин је имао 74 пореске главе. Пешчаница 38, Радевац 44, Крушје 39, Јаковље 43, Горњи Адровац 33, Каменица 22, Лознац 24, Трњане 178 пореских глава. Тако се и 1878. године гредетинска општина налази у Срезу моравском, Округ крушевачки, а чине је

села Горње и Доње Сухотно, Горњи Адровац, Гредетин, Крушје и Лознац.²⁴

Године 1884. на основу предлога министра унутрашњих дела, Милан Први, Краљ Србије, доноси решење о реорганизацији општина у срезу Бугар-Морава. Од десет дотадашњих општина формирају се седам нових и међу њима Гредетинска, у чијем саставу су Гредетин, Јаковље, Крушје, Радевац, Горње Сухотно, Доње Сухотно, Горњи Адровац и Пешчаница. Каменица и Лознац су се налазили у Јастребачкој општини, а Трњане у Корманској.²⁵

Крајем XIX века, тачније 31. децембра 1895. године, Гредетин је имао 97 домова и 641 становника. Из тог пописа се види да су тадашњи Гредетинци гајили 41 коња, 270 говеда, 311 грла крупне стоке, 256 свиња, 902 овце, 108 коза, 1.266 комада ситне стоке и 79 кошница.²⁶ Податке о броју стоке треба узети са резервом, јер очито да је било прикривања броја грла ради избегавања пореских обавеза. Али, сигурно је да је Гредетин од давнина било значајно насеље у овом делу подјастребачког рејона.

На крају деветнаестог века Алексинац је седиште Алексиначког, а Житковац Моравског среза. Алексиначки и Моравски срез, 1890. године, припадају Крушевачком округу. Године 1890. Алексиначки срез је подељен на 15 општина, и имао је 3.429 кућа, са 21.962 становника, од којих 11.325 мушких и 10.637 женских. У Моравском срезу је, такође 1890. године било 15 општина: гредетинска, грејачка, доњељубешка, житковачка, јаковљанска, јастребачка, корманска, кулинска, лужанска, прђиловачка, сечаничка, тешичка, трњанска, туријанска и честанска, у којима је живело 22.962 становника, од којих 11.408 мушких и 10.904 женских. Нешто су другачији подаци о броју "душа", које је пописивала Српска православна црква, 1895. године, али без битнијих разлика.²⁷ Нишки округ формиран је 17. фебруара 1896. године и у његов састав су ушли и срезови Моравски и Алексиначки.

Почетком прошлог века, у периоду од 1912 - 1921. године, Гредетин припада срезу Моравском, а у округу Ниш. Овај округ је имао пет срезова: Алексинац, Бања, Ниш, Сврљиг и већ поменути срез Моравски, кога су чиниле 18 општина. Срез Алексинац је имао нешто мањи број општина, укупно 13.²⁸ После Другог светског рата, тачније 18. априла 1947. године, формира се Моравски срез са седиштем у Житковцу.²⁹ Петог априла 1952. године укинут је Моравски срез³⁰, а Гредетин сада припада територији општине Алексинац.

НАПОМЕНЕ:

1. Петар П. Ракић, Гредетинац који живи у Алексинцу, а једно време бавио се истраживањима настанка Гредетина и родослова своје породице настале од познате гредетинске фамилије Цвејић.
2. Петар П. Ракић - необјављени рукописи.
3. Милутин и Драга Гарашанин - "Археолошка налазишта у Србији", Београд, 1951. страна 45.
4. Налазиште се налази у пределу званом "Лука" код поседа Ненада Илића.
5. Михајло Костић - "Алексиначка котлина", Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књига 22, стр. 457.
6. По тврдњи налазача поменути новац је завршио у Лесковцу, код једног нумизматичара.
7. Законски споменици српских држава средњег века, с. 764 (XIX)
8. П. Скок - Словенство и романство на јадранским отоцима, ЈАЗУ, Загреб 1950, стр. 80, 82, 92, 123.
9. Михајло Костић - "Алексиначка котлина", Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књига 2, 1969, стр. 457.
10. Крушевачки дефтер Н-55 (1516) Н-1/ 79 (1536).
11. Протокол чибукa Нахије Крушевачке, Капетаније моравске за 1833. годину.
12. Зборник закона и уредби, I, стр. 94
13. Миодраг Спирић: Историја Алексинца и околине до краја прве владавине кнеза Милоша, стр. 293, Алексинац 1995. г.
14. Архив Србије: Министарство унутрашњих дела II, ф IV, р 76/1839
15. Исто
16. Речник географско-статистички Србије 1846. године, приредио Јован Гавриловић, стр. 42, "Култура" Београд, 1994. г.
17. Исто
18. Драшковећ, стр. 157; Миленковић, Гласник XIX, стр. 275.
19. М. Ђ. Милићевић: Кнежевина Србија II, стр. 779, Београд, 1876. г.
20. Бранко Перуничећ: Крушеац у једном веку (1815-1915), Крушевац, 1971, стр. 621-628.
21. Светозар Стајић: "160 година Основне школе у Тешици", Центар за културу Алексинац, Алексинац 2003. г. стр. 40.
22. Др Бранко Перуничећ - Алексинац и околина, Београд 1978.
23. Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834. до 1954. године. Завод за статистику, Београд 1955. страна 257.
24. Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834. до 1954. године. Завод за статистику, Београд 1955. страна 257.
25. АС - МУД П фас. 21, Р - 7/1886
26. Стање сточног фонда 31. XII 1895.г. у подјастребачком рејону, М. Костић - "Алексиначка котлина", Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књига 22, 1969, стр. 550.
27. Анђелковић Милан, прота, Српска православна црква, Шематизам за 1895. годину, Ниш, 1896, 51, 58-651, Попис становништва у Краљевини Србији, 31. децембар 1895. године, Београд, 1896, 22, 23, 24.
28. Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834. до 1954. године. Завод за статистику, Београд 1955. страна 287.
29. Исто, стр. 137.
30. Исто, стр. 298.

СПАЉЕНО СЕЛО - СТАНОВНИШТВО ИЗБЕГЛО

Падине на којима је смештен Гредетин биле су поприште сукоба учесника српско-турског рата 1876. године, о чему ћемо говорити у посебним одељцима. Да би се разумеле те крваве борбе и тежња српског народа за ослобођењем, као и да се да могућност читаоцу да у контексту прати догађаје на гредетинским косама и узвишењима у оквиру Моравског бојишта, изнећемо неколико догађаја који су претходили борбама код Гредетина. Такође, пратићемо след догађаја након битке који су резултирали примирјем.

У овом кратком прегледу обухватићемо и битку код Адровца (село које се на истоку граничи са Гредетином), и где је, за слободу словенских народа, живот положио руски племић пуковник Николај Николајевич Рајевски, чија је љубавна трагедија, према тврдњама неких истраживача, послужила Лаву Толстоју за писање романа "Ана Карењина". Писац фељтона Пеђа Вучелић забележио је:

"Наши суседи Италијани из Вероне од Ромеа и Јулије направили су праву туристичку меку, мада нема историјских података о њиховом постојању. Ништа, осим Шекспирове драме. Туристи из свих крајева света хрле тамо да би видели место где су, тобоже, живели и страдали чувени љубавници. А ми? Имамо још тако живе трагове боравка и погибије не само јунака у војном погледу, већ јунака оживотвореном у једном од најлепших светских романа, а нисмо умели да га учинимо туристичким, примамљивим. Чак што су оно наши преци и родбина храброг пуковника подигли да би сведочили о његовој судбини - ми без имало пијетета препуштамо пропадању".¹

Захваљујући Скупштини општине Алексинац, ситуација око спомен-комплекса у Горњем Адровцу сада се поправља. Међутим, да ли ће тај комплекс значити нешто више у туристичкој понуди, а самим тим и развоју овог краја, или ће остати у домену историјских споменика који ће сведочити о времену борбе српског народа и руских добровољаца, остаје да се види.

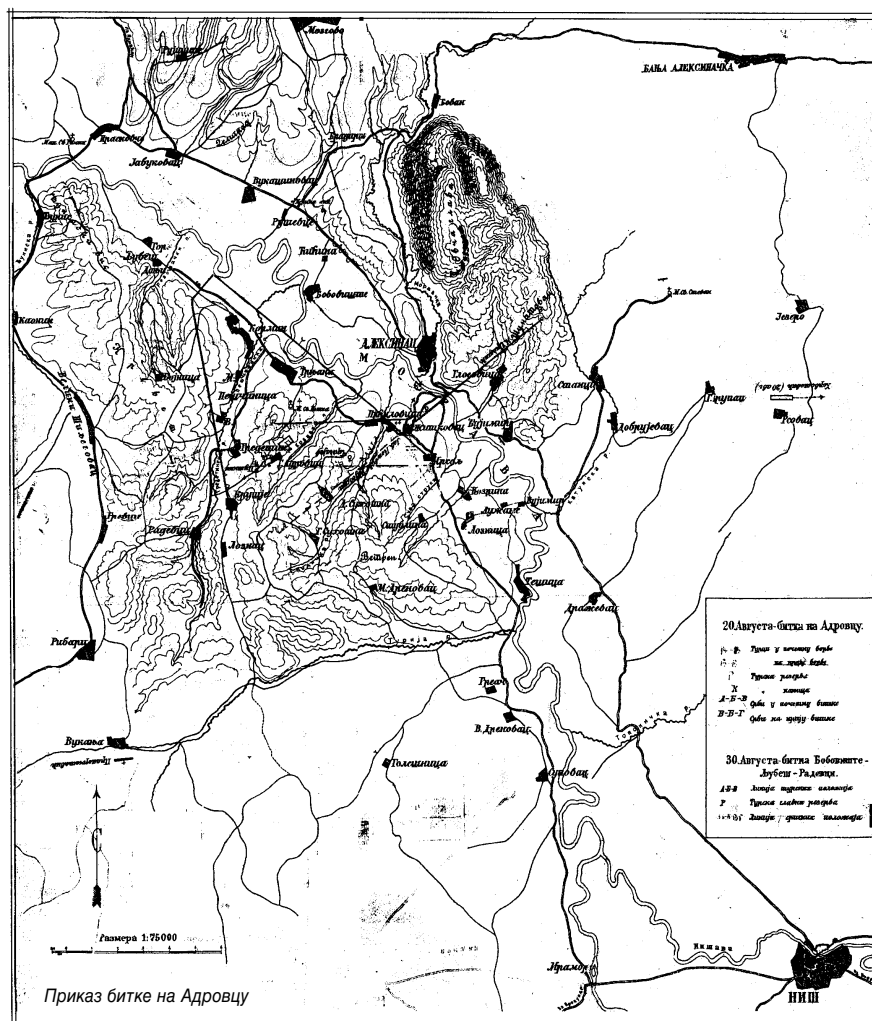
Мисао о потпуном ослобођењу и уједињењу српског народа оружаном борбом, поникла за време Првог српског устанка, развила се 60-тих и 70-тих година деветнаестог века у свеопшту народну тежњу и решеност да се она спроведе у дело. Томе су допринели догађаји попут јачања националноослободилачких тежњи код осталих балканских народа. Опадање моћи Османлијског царства, које почиње после пораза код Беча 1683. године, довело је до избијања народног устанка у Херцеговини и Босни у лето 1875. године, и уласка Србије и Црне Горе у рат против Турске 1876. године.

Главни окршаји у српско-турским ратовима били су на Јужноморавском фронту. Керим-паша је главне снаге усмерио (11. августа по старом календару) према Шуматовцу (Вис на средњем одсеку утврђеног алексиначког положаја). Турци су непрестано јуришали од подне до мрака, али су, унакрсном ватром српске артиљерије са Рујевице, просто кошени. Пошто су изгубили неколико хиљада људи, Турци су били принуђени да се повуку ка Пруговцу. Ово је била највећа победа српске војске у рату са Турцима 1876. године.

После неуспеха на Шуматовцу, Керим-паша је 17. августа пребацио главне снаге преко моста код села Бујмир на левој обали Јужне Мораве и преузео надирање према Адровцу (село осам километара југозападно од Алексинца), с намером да обиђе Алексинац и настави офанзиву према северу. После снажне артиљеријске припреме, Турци су 20. августа (или 1. септембра по новом календару) прешли у напад на српско десно крило. Развила се огорчена борба код Адровца у којој су надмоћне турске снаге присиле Србе да се повуку на линију Ђунис - Шиљеговац.

Др Опачић и др Скоко, пишући о Адровачкој бици, помињу Гредетин као положај на којем се налазила српска резерва (три батаљона, командант, капетан Радомир Путник). У боју код Адровца истакао се капетан Путник (касније војвода) са својом Рудничком бригадом².

Да би спречио Турке да се неометано припреме за општу офанзиву, Черњајев је одлучио да 28. септембра по новом календару, односно 17. септембра по старом, изврши општи напад на турске снаге смештене на левој обали Јужне Мораве. Главни напад је требало да изведу јединице на Кревету (Гребен између Ђуниске и Пешчаничке реке). Овим ратним операцијама био је захваћен и Гредетин. О тродневним биткама на Кревету генерал Саво Грујић, један од најбољих познавалаца ових догађаја, између осталог пише: "То је било гигантско рвање два противника које је ноћ раздвојила да, изнурени од умора, отпочину на својим положајима, да би се

после, са одморном снагом, опет у коштац ухватили". Српска војска је смело јуришала на непријатељске положаје - понегде је долазило и до борбе на нож. Положаји су често прелазили из руке у руке. То је била најкрвавија битка у овом рату. Гредетин је био поприште борби и 1. октобра, док је оружје ћутало на осталим фронтovima.³

Од 19. до 21. октобра, водила се битка на Великом Шиљеовцу, о чему ће бити више речи у једном од наредних написа. После пораза на Великом Шиљеовцу, уследила је битка код Ђуниса.

Након битке код Ђуниса, ступило је на снагу примирје. Велике силе су одредиле једну војну комисију која је, од 12. новембра до 13. децембра, после низа перипетија, одредила демаркациону линију и неутралну зону између српских и турских трупа.⁴ Границе Србије

после овог рата остале су непромењене.

Турска војска је током рата починила доста окрутних дела и починила варварске злочине над хришћанским живљем у Србији. У Војном историјском гласнику говори се и о страдању Гредетина и околине. У срезу Бугар Мораве Турци су запалили следећа села: Суповац ... Г. Адровац, Каменица, Лознац, Јаковље, Крушје, Гредетин, Радевац, Пешчаница ... Штета причињена у тих 36 села је огромна.⁵ За време српско-турских ратова 1876. године цело село је претворено у згариште. Становници насеља су били принуђени да напусте своја огњишта и да се бекством спасавају од Турака. Пошто су остали без кућа као и имовине, људи нису имали шта да засеју па су морали да скупљају зрневље растурене поред коњских јасала, тј. места где су Турци хранили своје коње и то жито користе као семе.⁶

Гредетин није страдао само у материјалном погледу, већ је поднео и жртве у становништву. Тачан податак настрадалих Гредетинаца се не зна, али од приступних документа може се закључити да је било погинулих и тешко рањених. Инвалиднину, као учесници у овом рату (српско-турском 1876-78 године) примали су из државне касе Тодор Стојадиновић 120 динара и Стојко Цветковић 144 динара, као и деца Милојка Манојловића и Димитрија Маринковића по 156 динара, док су деца Антонија Стевановића примала 300 динара.⁷

Тодор Стојадиновић, десетар из Гредетина, рањен је у бици код Куршумлије, на Самокову (вис), у јануару и почетком фебруара 1878. године, као припадник Моравског корпуса - алексиначке војске.⁸ У истим борбама код Куршумлије погинуо је и редов Милија Николић из Гредетина.

НАПОМЕНЕ:

1. Пеђа Вучелић: Фелтон - Зашто је Вронски погинуо за Србију, ТВ Новости, Београд.
2. Др Петар Опачић и др Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд 181, стр. 131.
3. Саво Грујић - "Битка на Кревету", Ратник - октобар 1898, страна 128.
4. Др Петар Опачић и др Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд, 1981. стр. 172
5. Објављено у Војно историјском гласнику (3/196), а преузето из књиге "Од Делиграда до Делиграда 1806 - 1876", Београд, 1997. стр. 346.
6. Љубинка Петковић - скрипта: Хроника села Гредетина - Народни одбор општине Алексинац, Општински одбор СУБ НОР-а Алексинац, 1959. г.
7. Списак инвалида и породица у рату погинулих и настрадалих војника који примају потпору из државне касе - срез Моравски, Округ Алексинчаки.
8. Врховна команда српске војске "Рат Србије са Турском 1877-78. год.", стр. 184, ред. бр. 70.

БОРБЕ ЗА ВИСОВЕ ИЗНАД СЕЛА

Гредетин је постао ратно поприште у Првом српско-турском рату за време боја код Горњег Адровца 1. септембра 1876. године. За време ове битке у Гредетину се налазила резерва десног крила српске војске која се састојала од три батаљона пешадије под командом капетана Радомира Путника. Ево података о распореду српских снага на десном крилу пред бој на Горњем Адровцу.

Те снаге биле су распоређене овако: десно крило (2 батаљона, командант капетан Стеван Бинички) на Песковитом лазу; центар (6 батаљона, командант Петроније Пешић) Смрдан - Прђиловачко лојзе; лево крило (8 батаљона, командант мајор Михаило Динић) Житковац - алексиначки мостобран; резерва (3 батаљона, командант капетан Радомир Путник) код Гредетина.¹

После боја код Горњег Адровца, Турци су се, између 1. и 2. септембра, преселили са предстражама на линији Мрсољ - Житковац - Ђулина Чука - Каменица - Павлова Чука са главним снагама иза ове линије између Јужне Мораве и реке Турије. Гредетин је био у поседу Срба, а Турци су били на висовима између Гредетина и Горњег Адровца.²

Прва борба, којом је захваћен Гредетин, одиграла се 5. септембра, а означава се као "битка на Гредетину". Тога дана, Турци, са два батаљона и артиљеријом, напали су српске снаге на линији Корман - Гредетин са намером да их одбаце даље на север, у чему нису успели.

"По подне, развила се јака борба од Кормана до Гредетина, но и тога дана, непријатељ није успео да нас потисне и борба ("битка на Гредетину") свршена је у нашу корист."³

Гредетин је затим захваћен бојем код Бобовишта. Увече уочи боја код Бобовишта, Черњајев је упутио наређење Хорватовићу да сутрадан, 11. септембра, чим чује топовску паљбу код Бобовишта, одмах отпочне напад на леви бок турске војске. Хорватовић, располажући корпусом од 10.000 војника и 24 артиљеријска оруђа, напао

је леви бок армије Керим-паше у 11 часова. Он је гро својих снага груписао на делу фронта Радевац - Велики Шиљеговац. Његове трупе, под командом мајора Стевана Биничког и мајора Аксентија Јаковљевића, напале су Гредетин, односно висове изнад Гредетина које су држали Турци, и Адровачке висове које је бранила једна турска бригада под командом Адил-паше.⁴

"Све батерије су отвориле ватру по турским положајима у 11 часова. Одмах затим, уследио је напад пешадије. Чим је српска војска кренула у наступање, Турци су напустили своје положаје пре него што су им се Срби приближили на пушкет. Око подне, Турци су упутили прва појачања од око две чете према селу Крушје, према боку српског ударног клина, али су се и оне, после краћег пушкарања, повукле. Осећајући велику несигурност, турске посаде у редуима код Гредетина и Адровца, отвориле су артиљеријску и пушчану ватру насумице и без икаквог учинка, тако да су српске снаге све до 16 часова успешно напредовале лемећи отпор непријатеља."⁵

Због оваквог напредовања Хорватовића, Турци су повукли своје трупе са Бобовишта да би се супротставили овом српском надирању.

"Због тога је Керим-паша морао да обустави форсирање Мораве код Бобовишта да би се, јаким снагама, супротставио Хорватовићу, који је опасно продирао у његову позадину и кога је, ангажујући вишеструко јаче снаге, око 18 часова, присилио да се повуче на полазне положаје. Наступајући за одредом мајора Јаковљевића, који се уредно повлачио, Турци су тежили да из покрета заузму Радевце, али, после једночасовне жестоке борбе, били су сузбијени, па је око 20 часова наступило затишје готово на целој линији фронта".⁶ Гредетин је остао у рукама Срба.

Гредетин се, затим, укључује у догађаје од 16. септембра 1876. године када је у Делиграду Србија проглашена краљевином, а кнез Милан краљем. На проглашење Србије за краљевину, дошли су официри и депутације српске војске из Гредетина. "Јутрос почеше долазити депутације од свију части војске, а такође сви официри који нису на служби из: Алексинца, Грebaца, Великог Шиљеговца, Ђуниса, Гредетина, Љубеша, Делиграда, Бобовишта и други места", каже се у телеграму упућен од стране Черњајева кнезу Милану у коме га обавештава да је у Делиграду извршено проглашење Србије за краљевину, а њега за краља.⁷

Гредетин је захваћен и битком на Кревету (узвишење између села Каоник и Горњи Љубеш). На делу креветског фронта од Гредетина до Кितिце, дејствовао је корпус пуковника Хорватовића. Овај корпус је имао задатак да нападне лево крило и леви бок турске војске. У том циљу, Хорватовић је наредио:

"Мајор Бинички са 9 батаљона и 2 батерије да одпочне напад са Гребена у 8 часова и 30 минута у правцу Гредетина". Гредетин је био у српским рукама, а Турци су држали висове изнад Гредетина и Радевца (који је, такође, био у поседу Срба). Задатак Биничког био је да освоји ове висове. Његова артиљерија је требало да помогне наступање пешадије.

Пуковник Клиндер, са седам батаљона, имао је да почне напад у 8 часова и 30 минута у правцу Голо брдо. На овом узвишењу је изграђена руска црква (коју је подигла породица Рајевског на месту његове погибије) и Бели шанац. Главни напад имао је да буде усмерен на турско утврђење звано "Бели шанац" (подручје руске цркве према Крушју).

Пуковник Медведовски имао је да, у 11 часова, са 11,5 батаљона и брдском артиљеријом, нападне непријатеља преко села Радевца које је било у српским рукама, ка Самаранској коси.⁸

Борба на Кревету почела је 8. септембра. Мајор Бинички отпочео је напад у 8 часова и 30 минута. Успео је да протера непријатељске предстраже и да у 10 часова заузме положаје на "Малој коси" код Гредетина, У току дана успео је да одбије све турске противнападе тако да је преноћио на "Малој коси".

Пуковник Клиндер прешао је у напад у 9 часова и 30 минута. Артиљерија мајора Биничког, постављена на "Малој коси", почела је да помаже наступање колоне пуковника Клиндера који је успео да освоји коту 372 између Радевачке и Крушјанске реке и да је задржи и поред турских противнапада.

У 11 часова почео је напад и пуковник Медведовски. Он је, после храброг јуриша Црногорске легије, успео да освоји прва турска утврђења, али шумом обрастао терен спречио је брзо напредовање Крагујевачке бригаде да освојени терен одмах јаче поседне.

У међувремену, Турцима су дошла појачања из опште резерве и у 13 часова они су прешли у противнапад. После очајничке борбе са једне и друге стране, Турци су успели да потисну Хорватовићев корпус на полазне положаје, али су наши успели да задрже у својим рукама "Малу косу" и коту 372. Гредетин и Радевац остали су у српским рукама.⁹

Дана 29. септембра није било борби. Обе стране су провеле овај дан у збрињавању рањеника, сахрањивању погинулих и попуњавању и уређивању јединица. Изнурене борбом претходног дана, српске трупе су 29. септембра провеле у одмарању и регруписавању. Черњајев, главнокомандујући Моравске војске, није намеравао да тренутно поново нападне, а с друге стране, Турцима су јако сметали српски положаји између Гредетина и Пешчанице, па су зато

одлучили да потисну Хорватовића са ових положаја ка Великом Шиљеговцу (суседном селу у општини Крушевац).

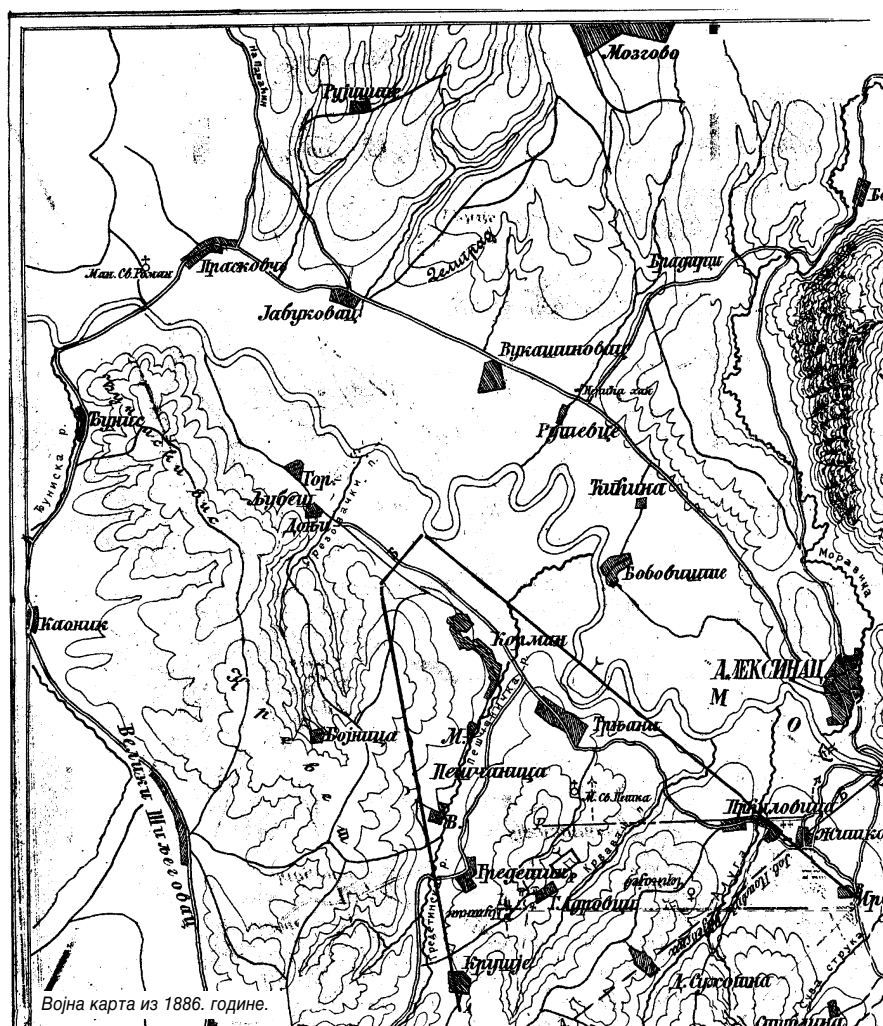
Сутрадан, изјутра око 8 сати, турске предстраже су отвориле ватру с фронта Трњане - Горњи Адровац, а нешто касније су извршили артиљеријску припрему. Око 10 часова, изненада, упутиле су се две колоне у напад на српске положаје између Гредетина и Пешчанице. Главнокомандујући Черњајев је сматрао да су борбе заочеле српске јединице, па је наредио обуставу ватре. Тако је на целом фронту од Ђуниса до Вукање борба настављена само на сектору наспрам Великог Шиљеговца. Турци су, међутим, после демонстративног напада према Пешчаници, преузели главни напад с фронта Гредетин - Голо брдо против Биничког на Малој коси. Нападајући јаким снагама, Турци су успели да потисну српске трупе с предње линије одбране Остроше (Острошје) - Пачаревско језеро.¹⁰

Иначе, сам ток битке је текао овако:

Испред колоне је наступио стрељачки строј јачине 500 људи, док су те турске колоне биле укупне јачине 2.000 људи. Једна колона је напала вис изнад Пешчанице, а друга вис Гредетин. Колоне су се брзо прикључиле стрељачком строју, док је по њима отворила ватру српска батерија са виса Гредетин. Турска колона, која је нападала косу изнад Пешчанице, заустављена је око 11 сати, премда је заузела простор које су браниле српске извиднице. Друга колона је овладала косом на гредетинском вису и склонила се у провалију између виса и косе. У 14 часова и 30 минута, кренуле су у напад две нове турске колоне од по 3.000 људи, свака на Гредетин. Када једна од ових колоне буде заустављена, друга се пробија до близу самог врха. Због тога је морала да се повуче батерија Илије Павловића са виса на главни српски положај. С њом је одступила и пешадија, а противнапад 1. грузанског батаљона био је сасечен у зачетку турском артиљеријском ватром. Српска пешадија поседне ров на седлу који је везивао главни српски положај са висом. Бинички поведе, као појачање из резерве 2. београдски батаљон, али буде тешко рањен. Команду над сектором преузима његов начелник штаба капетан Тесар. После рањавања Биничког, повуче се у ров на седлу, ширине око 100 корака, око 300 српских војника, док се преостала четири батаљона, растуривши се, изгубио по околним шумама.¹¹

У току ове битке на Гредетину, Турци су успели 30. септембра да заузму Гредетин и Пешчаницу, о чему је Хорватовић известио Черњајева.

"Око 2 1/2 часа (14 сати и 30 минута) он извештава главног команданта како су Турци, преко његовог левог крила, заузели Гредетин и Пешчаницу, да му десно крило није ангажовано и да је

заповедио да се с прам левог крила, куд је упутио потпоре, одржи пређашњи положај".¹²

Премда се Гредетинска битка сматра другом фазом битке на Кревету, она, ипак, представља увод у битку на Великом Шиљеговцу. Сутрадан, 1. октобра, Черњајев је наредио Хорватовићу да поврати код Гредетина изгубљене положаје и у том циљу, са Кревета, послао је појачање од 3 батаљона. Ово појачање је под Прерадовићем, ноћу 1/2. октобра, ослободило Гредетин и Пешчаницу и заузело бившу српску батерију изнад Гредетинског виса, али није наставило даље наступање. Овим су борбе завршене.¹³

Гредетин је био у средишту пажње и за време битке код Великог Шиљеговца. Овај сукоб вођен је од 1. септембра до 23. октобра 1876.

године. Дана 19. октобра у 7 часова, пошле су у напад дивизија Јаја-паше према Гредетину и бригаде Азис-паше (Хафис-паше) са Голог брда према Гредетинској реци. Њихов напад на наше лево крило почео је артиљеријском ватром, а затим је у напад ступила турска пешадија.¹⁴ Наше трупе, нападнуте јачим непријатељским снагама, повукле су се ка Гредетину и Турци су око 9 часова освојили редуте која је наша пешадија испуштила. Батерија Илије Павловића и Мите Отркића, својом ватром, задржавале су напредовање турске пешадије, али пошто је сва наша пешадија одступила, то су и ове батерије одступиле на задњи положај пред Велики Шиљеговац. Турске трупе потисле су наше лево крило, којим је командовао Молостов, избиле у долину Гредетинске реке и заузеле села Гредетин и Велику Пешчаницу (данас Горњу Пешчаницу).¹⁵

Дивизија Адил-паше напала је око 8 часова центар Хорватовићевог корпуса кота 372) али је, енергичном одбраном пуковника Килендера, задржан овај напад. Нарочито се, при одбијању напада, одликовала наша артиљерија која је јаком ватром уливала храброст нашој пешадији те се ова супротставила надмоћнијем непријатељу. Око 10 часова почео је турски напад дуж целог западног српског фронта под непосредном командом маршала Керим-паше. У борбама вођеним од 10 часова, приморане су наше трупе да одступе преко села Радевца ка селу Гревце и Св. Арханђелу. Ово одступање центра Хорватовићевог корпуса довело је до повлачења и српског левог крила под командом Молостова на Пландишту.¹⁶

На трећи дан Шиљеговачке битке - 9. октобра по старом календару генерал Черњајев, налазећи се са својим штабом на Ђунису код Св. Нестора, испратио је Врховном команданту Кнезу депешу ове садржине:

"Прекјуче су Турци напали на Гредетин и заузели га. Војска народна повукла се без довољно отпора. Јуче су Турци свом снагом нападали на Кревет. Наше трупе су се држале врло добро. Нарочито се одликовала два батаљона стајаће војске: батаљон Њене Светлости, Први руски добровољачки (батаљон "Черњајев") и батаљон моравски алексиначке бригаде II класе.. Имамо до 300 рањених, остали губици су непознати. Са губитком Гредетина, промењен је и наш фронт одбране који је сад повољнији, јер је терен чишћи од шуме, а Хорватовић доминира положајем и стоји у клину према непријатељу".¹⁷

Резултат борбе 19. октобра био је да су Турци пробали наш фронт Ђунис - Велики Шиљеговац - Вукања. Сав утврђен положај више Великог Шиљеговца пао је Турцима у руке. У турске руке

пали су и села Гредетин, Радевац и Горња Пешчаница.¹⁸ Фронт се пренео на Велики Шиљеговац и Ђунис.

Учесник битке на Гредетинским косама и висовима био је и славни војвода Живојин Мишић, тада потпоручник. Та своја војевања описао је у својим мемоарима из којих преносимо одломке о збивањима око Гредетина.

"То беше другог октобра. Сутрадан дође к мени један инжињер-ијски катан, чини ми се по народности Пољак, да ми покаже који ћу редут посетити кад за то будем добио наређење. На шиљеговачким положајима од Турака нас дељеше Гредетинска река, на којој је с времена на време долазило до пушкарања између предстражних делова, који беху врло близу једни другима. Често су у исто време силазили и турски и наши војници да на реци захвате воде, а понекад су доводили и по које грло стоке да напоје.

Четвртог октобра рано изјутра добих наређење да с батаљоном одмаршујем, управо испред једне дванаестофунтовне батерије (колико се сећам, то беше батерија капетана Јање Манојловића) и заузмем предстражни положај на простору који је остао празан померањем дотадашњих предстражних делова десно и лево ради јачег груписања, пошто се предвиђаше да ће ускоро доћи до борбе. Две чете свог батаљона оставио сам у резерви, у раније ископанним рововима.

На Гредетинској коси јасно су се виделе турске батерије на положајима и њихова послуга како тумара између топова. Тога дана поподне, сишао сам до стражарског низа, клекнуо у ров, узео пушку (спредњачу), напунио је и, пошто, после насипања барута, стрпах две сукије да би пуцањ био јачи, гађао сам са неколико метака послугу турских топова на Гредетинској коси. После сваког испаљеног метка послуга се брзо склањаше у заклон, иако не верујем да су зрна до ње добацивала, јер даљина беше отприлике 1500 метара ваздушне линије.

Десно од мог батаљона у предњој предстражној линији беху, колико се сећам, два батаљона Црноречке бригаде. Ова бригада се у то време састојала из свега три батаљона. Пред подне, 5. октобра, предњим деловима Црноречке бригаде, комора донесе лебац. Војници предње линије искупише се у гомилама на самој левој обали Гредетинске реке, гурајући се ко ће пре добити лебац који су комесари вадили из врећа. При томе створи се међу њима велика гужва и неред. Турски предстражни делови, прикривени у близини десне обале реке, из својих ровова отпочеше пушчану паљбу на ове згомилане чете Црноречана. У исто време и турска артиљерија отпоче да гађа. Збуњени Црноречани одмах почеше одступати у неред.

Турци то искористише и почеше прелазити реку у гомилама. Отвори се борба на целом фронту. Тучени ватром и с фронта и са десног бока, и моји Колубарци отпочеше одступати кроз шуму право ка редуту. Доста упорно држаху се једино трупе команданта Чачанске бригаде, потпуковника Светозара Хаџића, које беху на једном добром положају десно од Црноречана. Отпоче, дакле, опште одступање предстражних делова ка главним шиљеговачким положајима. Пошто цео свој батаљон уведох у редут, па и свог Базена, дадох ми кључ да га затворим. Две чете распоредих по банкету, а две оставих у резерви.

У то време, пуковник Хорватовић са својим штабом био је изашао на положај и налазио се у близини трупа Хаџића.

Отпоче паљба и са банкета мог редута. Не потраја дуго, пушчана зрна са турске стране почеше падати око нас. Налазећи се на банкету ради осматрања терена испред фронта редута, коме се кроз шуму приближаваху Турци, ни сам не знам шта се наједанпут деси с мојим Колубарцима. За трен ока сви преко грудобрана поскакаше у спољни ров, из ког су пузећи излазили на гласију да би се зауставили на 10 корака позади редута, образујући стрелачки строј према непријатељу. У рову са мном остаде командир батаљона, сеиз са Базеном, један четовођа и два водника са својим водовима. Кључ од редута био је код мене, али то ништа не сметаше да скоро цео батаљон побегне из редута преко онако високог грудобрана и дубоких спољних ровова.

Због тога сам био принуђен да отворим капију и да са осталим изађем из редута. Када смо стигли оне који су побегли, бејашу већ потпуно уређени по водовима и четама у стрелачком строју, одакле отпочеше паљбу. Турци наступаху у густим редовима, пред којима се батаљон повуче 150-200 корака и заустави се у винограду. После учињеног прекора батаљон сам повео на јуриш и потиснуо Турке, који у нереду одступише чак позади редута. После кратког времена, Турци поново пођоше на јуриш, и батаљон опет одступи до винограда. Ови узајамни јуриши још једном се поновише и батаљон се дефинитивно заустави у винограду, одбијајући нове нападе Турака.

У то време наши војници никако нису волели да се боре у шанчевима, а најмање у затвореним утврђењима; ту се никако нису осећали сигурним и увек су претпостављали да се боре на отвореном пољу. Чак нису волели ни шумовите положаје, ма како били повољни. Они су се живо интересовали и за најмање догађаје у њиховом суседству и на удаљеним положајима. У току најјаче борбе један другога запиткиваху: "Ама, која ли се оно бригада бије на оном вису? Чија ли је оно коњица што јури преко оних њива?" итд.

Уопште, тешко их је било задржати у затвореним утврђењима. С обзиром на истакнуту особину наших војника, изгледа ми да би практичније било да се код затворених утврђења улази у утврђења постављају са стране окренуте непријатељу. Уосталом не треба се ни чудити поменутој особини наших војника ако се има у виду да у то време трупе нису ни обучаване за борбу око утврђења.

У једном тренутку артиљерија Црноречана поче одступати у мањим или већим гомилицама, што даде повода да се повије лево крило Чачана. Враћајући се са положаја у село Велики Шиљеговац, пуковник Хорватовић, приметивши да једна чета Црноречана II класе одступа кроз неке шумарке онако растурена по деловима, нареди да из његове свите сјаше половина ескадрона и отвори паљбу на оне делове који бежаху преко једног потока на даљини од 800 корака. После првог испаленог плотуна, мање-више преко њихових глава, сви ови делови у највећем трку вратише се на положај.

Целога дана падаше ситна киша, па су војници зубима морали кидати фишеке да би напунили пушке. Због тога су при крају дана, умрљани расквашеним барутом по лицу, сви изгледали као Арапи.¹⁹

НАПОМЕНЕ:

1. Петар Опачић и Саво Скоко - "Српско-турски ратови" 1876-1878, Београд 1981, страна 131.
2. Петар Пешић - "Наш рат са Турцима 1876/77", Београд, стр. 138
3. Саво Грујић, "Битка на Морави", Ратник, септембар 1898, страна 16.
4. Петар Опачић и Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд 1981, страна 141.
5. Исто, страна 141.
6. Исто, страна 142.
7. А, ПО 39/15.
8. Петар Пешић - "Наш рат са Турцима 1876/77", Београд, стр. 148.
9. Исто, страна 149.
10. Небојша Ђокић - "Завршетак рата", рад објављен у књизи "Од Делиграда до Делиграда 1806-1876", Београд 1997, страна 217.
11. Петар Опачић и Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд 1981, страна 155.
12. Саво Грујић - "Битка на Кревету", Ратник - октобра 1898, стр. 128.
13. Петар Опачић и Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд 1981, страна 156.
14. Исто, стр. 161.
15. Саво Грујић - "Битка на Великом Шиљеговцу", Ратник, новембар 1898, стр. 244-245.
16. Петар Опачић и Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд 1981, страна 163-164.
17. Саво Грујић - "Битка на Ђунису", Ратник, децембар 1898, стр. 300-301.
18. С. Грујић - "Битка на Великом Шиљеговцу", Ратник, новембар 1898, стр. 245.
19. Војвода Живојин Мишић - "Моје успомене", Београд 1990, стр. 71, 72, 73.

РУСКИ ПЛЕМИЋ НА МОРАВСКОМ РАТИШТУ

Када се Ана Карењина убила, њен љубавник Алексеј Вронски отишао је у Србију и погинуо у рату против Турака. Тако је у роману "Ана Карењина" славног Толстоја. А прави Вронски, по пронађеним документима и истраживачима Толстојеве биографије, звао се Николај Рајевски, био је официр, доживео је страствену љубав са удатом женом, која се, као и Ана, убила, а онда се, Рајевски, добровољно пријавио за српско-турски рат и погинуо у Горњем Адровцу код Алексинца (непуна два километра од центра Гредетина - прим. аутора), 20. августа 1876. године (по старом календару).

Ратовање руског пуковника - добровољца Рајевског у Србији, инспирисало је многе ауторе да кроз фељтоне и репортаже забележе тај чин. Готово да нема новинара са овог поднебља који није писао о цркви у Горњем Адровцу. Такође, забележени су и утисци познатих књижевних пера. Смрт пуковника Рајевског описао је и Пеђа Вучелић у фељтону "Зашто је Вронски погинуо за Србију", објављеном у више наставака у "ТВ Новостима":

"Свануо је 20. август 1876. године. Свануо је топао летњи дан, који ће бити кобан за пуковника Рајевског. Турци су нападали са 80 до 100 топова и са два корпуса војске. Када су се са прђиловачких висова зачули топови, генерал Черњајев је узјахао коња и са целим штабом пошао на бојиште. Да би боље могли да посматрају ток битке неједнаких војних снага. Једино је пуковник Рајевски хладнокрвно посматрао. Извадио је из бисака хладног печења и боцу вина. Понудио је остале чланове штаба, који га учтиво одбише. Никома, осим Рајевском, није било до јела, јер се битка све више приближавала штабу."¹

Пуковник је лагано јео хладно печење. Одједном, што је све зачудило, започео је да збија шале и прича вицeve, којима се, осим њега, нико није смејао. Као да је све обузела нека црна слутња, да ће тај дан бити кобан за српску војску. У том стиже курир са прђиловачких висова, носећи вест да је позиција код Горњег

Адровца у великој опасности, Турци су продирали на ту страну великим снагама, у очигледној намери да опколе српску војску, заузму адровачке висове, потисну браниоце и баце их у Мораву. У том тренутку Черњајев, немајући резервних снага да пошаље као припомоћ браниоцима, реши се да бар пошаље поузданог команданта. Зато се обратио пуковнику Рајевском.

- Господине пуковниче, молим вас похитајте у Горњи Адровац примите команду и одржите само један сат ту позицију, дотле ћу вам зацело послати свежих трупа у помоћ.

- С бољшим удовољствије! рече радосно Рајевски, па притежући колајне свом коњу, шапну доктору Владану Ђорђевићу:

- Ето, мој драги докторе, једна прилика да видимо да ли сам достојан потомак генерала Рајевског и да ли је миљутинска војска тако лоша као што се каже.

Поздравивши се са њиме, Рајевски, водећи коња, приђе Черњајеву:

- Прашћајте, Михаило Григоричу! - рече Рајевски.

Глас му је био дрхтав, као да је предосећао да се више жив неће вратити у штаб. Скочи на коња и најкраћим путем одјури преко њива и винограда право за Горњи Адровац.

Пуковник Рајевски зауставио је одступање војника, реорганизовао јединице и кренуо у противнапад. Својим силовитим нападом натерао је Турке на повлачење, што је изазвало одушевљење штаба моравско-тимочке војске. Док су српске јединице гониле непријатеља, Рајевски је на коњу дојахао до батерије поручника Милана Шамановића, који га усхићено поздрави.

- Честитам, господине пуковниче! Извели сте немогуће! Захваљујући вама, Турци се повлаче.

Рајевски сјаха с коња, па насмејано одговори:

- То је тактика, господине поручниче! Тактика! Треба теорију спровести у праксу, да би се добили позитивни резул...

Рајевски није успео да заврши започету реченицу. Залутали метак погодио га је у главу ...

- Господине пуковниче! Господине пуковниче! - јецао је кроз сузе поручник Шамановић. Било је узалуд. Пуковник Николај Николајевич Рајевски био је мртав.²

Извештај о његовој смрти, за час је стигао до генерала Черњајева. Доктор Влада Ђорђевић, на основу чијих забележених сећања аутори реконструишу догађаје око погибије Рајевског, овако описује тај тренутак:

"У тај мах донесоше генералу једну цедуљу. Он је отвори па, видевши да је на српском написана, пружи је мени да је прочитам.

Погледам потпис.

- Командир батерије,
поручник Шамановић -
рекох.

- Да - рече генерал. -
То је са Горњих Адровца.
Читајте, читајте.

Ја стадох читати:

"Јављам покорно да је
пуковник Рајевски, овог
часа, код моје батерије
погинуо од пушчаног
зрна непријатељског".³

Да би му тело било
сачувано од скрнављења,
по наређењу генерала
Черњајева, привремено
је сахрањено у порти
манастира светог
Романа, код села
Прасковче (СО Ражањ).

Касније је пуковник Николај Николајевич Рајевски, по жељи
његове породице, пренесен у отаџбину и сахрањен поред својих
славних предака у породичној гробници у селу Разумовска, у
Кијевској области, у Украјини.⁴

О погибији пуковника Рајевског пишу и др Опачић и др Саво
Скоко.

Усред тог метежа, око 17 часова, генерал Черњајев је извештен о
погибији пуковника Рајевског. У опширном извештају о његовој
погибији, капетан Коста Шамановић истиче да је Рајевски код
његове батерије стигао око 14 часова, управо у време када су се
трупе у нереду повлачиле од Сухотна према Горњем Адровцу и да је
пружио драгоцену помоћ осталим официрима и народним
командирима да се Рудничка бригада и остале друге јединице зауставе
и припреме за противнапад. Када је наредио да добошари и
трубачи даду знак за јуриш, он је дошао у Шамановићеву батерију,
која је заузела положај близу непријатељског распореда, одакле је
продужио да командује јединицама. "Око 4 часа поподне", каже се
даље у извештају, "погодио га је непријатељски куршум у главу". То
се десило у самој батерији. Ја одмах наредим мојим војницима да
погинулог Рајевског однесу у позадину на завојиште. Рајевски није
имао уза се ни једног ађутанта. За време борбе и коњ му је био
рањен. Ствари његове, као: сабљу, руски и српски орден и друге

Пуковник Н. Н. Рајевски,
илустрација узета из часописа "Родина - 2001"

Споменик Рајевском
у порти цркве

ствари са коњем, ја сам са списком отпратио генералу Черњајеву".⁵

На место погибије пуковника Рајевског, 1902. године започета је градња цркве и школе. Његова снаха Марија Рајевска, жена његовог брата Миахила подигла је спомен-цркву 12. септембра 1903. године на месту Николајеве погибије. То је умањена копија цркве у којој је гробница породице Рајевски. Посвећена је Светом тројству, а повише улаза на зиду је израђен леп портрет одважног пуковника - руског племића. У народу, ову цркву најчешће зову руском црквом.

Овај спомен-храм се нашао у бележници нашег познатог писца Моме Капора, који је за специјализовани ЈАТ-ов часопис написао репортажу са места погибије Рајевског. Ево како је он доживео цркву у Горњем Адровцу:

"Улазимо у цркву Свете Тројице и послушајемо сопствене кораке у хладној акустици међу фрескама. Проналазим овални портрет пуковника Рајевског изнад високих врата. Боја са фресака је помало избледела - то је, очигледно, дело неког непознатог аутора с почетка века. Иста кратка коса, исто одлучно, помало загонетно лице зрелог мушкарца, који уме да плати цену живота. Ево и једног записаног сведочења човека који је разговарао са пуковником Рајевским. То је родоначелник модерног српског реализма Пера Тодоровић који у "Дневнику једног добровољца" записује, у логору на Пруговцу, у суботу, 14. августа увече, да је видео човека који је дошао у Србију да потражи смрт.

- Уз пут ка Пруговцу стиже нас однекуд пуковник Рајевски. Он је тек пре 10-15 дана дошао из Русије, и кад се први пут јавио у штаб у Алексинцу, ја сам га дочекао. Но кад сам предао његову визит карту Черњајеву, учинило ми се као да овај долазак није обрадовао генерала, као што се он радовао доласку других Руса. Од тога дана само сам још једном видео Рајевског.

Ујутру, 20. августа 1876. пуковник Рајевски, пошто се умио и дотерао униформу, предаје свој џепни часовник посиљном. Овај га, кажу, запањен пита због чега му поклања тако драгоцену ствар? Рајевски одговара да му сат више неће бити потребан. А затим, одлази до шанца где га чека стрпљива Госпођа Смрт.

Преносе га на пушкама, у ђебету, на узвишицу где умире после неколико минута гледајући огромно летње небо на коме експлодирају гранате остављајући иза себе мале беле облачиће.

Чини се да и Срби и Турци у том тренутку одају плотунима почаст овом несрећном племићу и његовој изгубљеној љубави.

На том месту, из заборављене официрске капе пуковника Рајевског израста храм Свете Тројице, грађен од црвеног и белог мермера.

Испред цркве, мали, скроман крст прекривен шумским лишајем. На споменику пише следеће:

*"Руски пуковник Николај Рајевски у борби са
Турцима погибе на овом месту 20. августа 1876. године"*

Седим у хладу гранате липе са сељацима из оближњих кућа. Ови старци чувају последњу успомену на Рајевског.

Донели су љуту ракију-препеченицу, па читав призор око крста личи на помен неком давном рођаку.

Пијемо за покој душе руског пуковника који се преселио у историју књижевности.

Као што православни обичај налаже, пре него што испијемо чаше, просипамо на гроб по неколико капи.

Те капи у трави личе на сузе Ане Карењине."⁶

А да су тада сузе пустили и српски војници посведочио је ратник Мане Цветковић, који је дао интервју алексиначком листу "Реч радника" као 124. годишњиштићеник Дома стараца у Шапцу, о лику пуковника Рајевског и његовој погибији рекао: "Био је прек, љутит, волео је да попије, али је имао глас за команду. Погинуо је онако крупан, приљубивши се лицем и целим телом на земљу. Сви смо га жалили".⁷

НАПОМЕНЕ:

1. Пеђа Вучелић - фељтон "Зашто је Вронски погинуо за Србију", објављен у четири наставка: "Блистави успон младог официра", "Сукоб са генералом Черњајевим", "И Рајевски је имао своју Ану" и "Знао је да се неће вратити", у листу "ТВ Новости", Београд.

2. Исто,

3. Исто,

4. Исто.

5. Др Петар Опачић и др Саво Скоко - "Српско-турски ратови 1876-1878", Београд, 1981. стр. 132

6. Момо Капор - репортажа објављена у специјализованом часопису "Југословенског аеро-транспорта", Београд, 1995.

7. "Реч радника", број 83, интервју "А шта кажу Турци?", аутор Бранко Смиљанић, 1. јануар 1971. године.

ГРЕДЕТИНЦИ У БОРБИ ЗА НАРОДНА ПРАВА

Тимочка буна избила је октобра 1883. године. Почетак побуне означен је одбијањем војних обвезника прве и друге класе народне војске из више села Бољевачког среза да овлашћеним комисијама предају пушке и другу војну опрему. Дана 25. септембра (7. октобра) 1883, народни војници из села Рујиште, Милушинац и Богданац, када су били позвани у Бољевац у своје батаљонско седиште, одбили су да предају оружје. Сличан догађај десио се и у другим селима.

"У међувремену су 3. (15.) октобра у бољевачком срезу пружили отпор разоружању и становници села Криви Вир, који су били сакупљени у селу Луково. Покушај среског начелника да, хапшењем најгрлатијих, натера сељаке на послушност, пропао је пред њиховим претећим држањем, тако да су похапшени одмах ослобођени. Пример Кривовираца следили су после неколико дана и сами Луковчани."¹

Због побуне у Кривом Виру, у Београду је 21. октобра (3. новембра) 1883. године издат указ краља Милана о завођењу ванредног стања у Црноречком округу, о успостављању преког суда и именовању генерала Тихомиља Николића за команданта, а мајора Љубомира Бајаловића за изванредног комесара трупа одређених за гушење буне.²

Буна из Кривога Вира и среза бољевачког, прелила се на Бању (данашња Сокобања), Књажевац и Зајечар. Побуна у Зајечару избила је 27. октобра (8. новембра) 1883. године и истог дана била угушена од стране војске и полицијске власти. Побуну у црноречком округу, Бањи и Књажевцу, угушио је генерал Тихомиљ Николић трупама редовне војске.

Када су трупе редовне војске улазиле у Књажевац, избила је 31. октобра (11. новембра) 1883. године буна у Моравском срезу Алексиначког округа која се сутрадан, тачније 1. (12.) новембра проширила на Алексинац и алексиначки срез. Дана 31. октобра (11. новембра) 1883. године, сакупило се око 6.000 људи готово из свију

општина Моравског среза пред среском канцеларијом у Прђиловици, седишту среза, а затим су се улогорили код цркве свете Петке која припада селу Трњане. Увече, пред први мрак, побуњеници су ухапсили и везали среског начелника и део персонала моравског среза и изабрали себи за команданта Лазара Јовановића, свештеника из Трњана. Буна је у Моравском срезу нарочито захватила села: Корман, Трњане, Гредетин, Лужане, Тешицу, Грејач, Велики Дреновац и Лоћику у којима народ није хтео да преда оружје. У току ноћи, побуњеници су из среза Моравског прешли у Алексинац и срез алексиначки. У срезу алексиначком буна је, поред Алексинца, захватила села: Суботинац, Рутевац, Вакуп, Краљево, Мозгово и Бобовиште. Вођа буне у алексиначком срезу био је Коста - Коле Кнежевић, трговац из Алексинца.

Буну у срезу Моравском, Алексинцу и Алексиначком срезу, угушила је стајаћа војска тачно 1. (13.) новембра 1883. године. Одмах по избијању буне у срезу Моравском, Алексинцу и срезу Алексиначком, ванредно стање и преки суд проширени су 1. (13. новембра) 1883. године и на срез Моравски, Алексинац и срез Алексиначки. Учесницима буне судио је преки суд у Зајечару. Овај суд је судио и Гредетинцима.

О учешћу Гредетинаца у Тимочкој буни говори и исказ окривљеног Косте Јанковића из Прђиловице дат 3. новембра 1883. године у Начелству округа Алексиначког, у којој, поред осталог, стоји:

"Овај народ скупио (пред среску кућу у Прђиловици 31. октобра, прим. аутора) је се на позив Николе Јовића и Милије Н. Вуканца из Гредетина. Ова двојица први су викнули, да се г. капетан и цео његов персонал повежу, што је народ једногласно прихватио, и викнуо да се сви повежу. Затим, један из те бунтовничке војске, даде ми тканице и ја везах капетана Васиљевића и затворих у собу механску. Тад је био везан и Димитрије Ракић, писар капетанов, но ко га је везао мени није познато; уапшен је тог дана и Младен Оберкнежевић, практ. исте канцеларије.

Цео персонал, био је у затвору од 31. октобра ове године до 2. новембра ујутру исте године.

За овим, цео тај народ изабрао је себи за команданта поп Лазу Јовановића³ из Трњана, а за командира Милана Петровића из Радевца, б. командира II класе народ. војске."⁴

Пресудом преког суда у Зајечару, донетом 13. децембра 1883. године, под бројем 16, којом су обухваћена 63 побуњеника из Моравског среза, Стојко Цветановић из Гредетина је ослобођен као невин.⁵ Али, други Гредетинац Милојко Милановић није био те среће. Пресудом преког суда у Зајечару, донетом 6. децембра 1883. године, под бројем 257, којом је обухваћено 19 побуњеника, стар 20-21 годну, осуђен је на две године затвора и једну годину полицијског надзора од дана издржавања или

опроштења казне. Свих 19 учесника у буни побегли су испред потере и тек касније ухваћени.⁶

Своје учешће у буни Милановић казује у изјави пред истражним органима коју преносимо у целости, пошто се у њој помиње више имена Гредетинаца и дочарава живот тог периода.

" У понедеоник 31. пр. месеца орао сам чуо сам да виче биров сељане на скупу, несам хтео да идем знајући да ми је отац код куће, увече потерам волове, у село ме сретеше сељани рекоше ми ајде где си ти узми оружје па код кмета, несам хтео да идем седио сам код куће, у томе Стеван Ђорђевић из Гредетина доведе ми моју кобилу која је била у кључ на пашу, па ми рече одма спремај кобилу и ајде одма у Прђиловицу таква је наредба, несам знао шта да радим но спремим кобилу дођоше на коњима код моје куће Никола Јовић из Гредетина мој рођени ујак, Милија Вукањац и Милојко Стевановић из Гредетина обоица, па рекоше ајде с нама, појашем кобилу па с њиме ударимо на Св. Петку, немаше никога, дођосмо у Трњане имађаше неколико стараца, казаше Милији и Николи да су њихови сељани отишли у Прђиловицу, дођосмо и ми овде. Недадоше ни да оданемо већ мени и Милојку, Никола и Милија заповедише да се вратимо у Св. Петку и да казујемо људима кои дођу да одма иду у Прђиловицу, одосмо са Милојком у Св. Петку, дођоше Гредетинци и Лозничани упутисмо их овде, затим дођоше Г. Адровчани те са њима дођосмо овде и већ је народа било пуно. Опет нас Никола и Милија вратише у Св. Петку да пућујемо људе, па како немаше нико да долази пред зору одосмо кући.

Када се свануло дошо је Никола са Никодијем Бошковићем и Милосавом сином Недељка Живадиновића из Трњана, заповеди Никола мени и Милојку те са њим и оном двоицом одемо у В. Шиљеговац, несмо свраћали но беше код механе председник Шиљеговачки са неколико људи, Никола му каза да је народ овде подигао се, капетана и писаре и друге везао, па да и они дижу народ, оданде одомо у Каоник, нађе се са једним кога не познајем и њему ово каза, оданде одосмо код Св. Нестора, онамо нађомо за једну чету људи шта је Никола са њима говорио не знам а Милосава и Никодију испрати у Алексинац зашта незнам. Ја и Милојко молили смо да нас пусти кући но нехте већ заповеди те са њим одосмо опет у Шиљеговац код неке у Петровића, у зору пођомо кући сrete нас Милија Вукањац и неки Васа из Лоћике па Милија рече Николи ајде самном у Рибаре и одосмо код неког Гаића онде сам дао зоб коњима, Никола оде негде са Гагићем Миланом, незнам где су били, дођоше и са њима неки Васа из Росице дадоше нам те ручасмо, оданде одосмо у кафану Рибарску, Никола и Милија скидоше се с коња и одоше унутра, шта су радили незнам изађоше а са њима и писар срески г. Коста. Никола му узде револвер и предаде га Васи из

Лоћике, Пандур срезки изведе коња свог и писаровог Никола узне и од њега оружије, оданде дођосмо код Грејевца Милија и остали беху далеко напред а ја и Милојко острагу, стигао сам писара и Косту, Милија га немаше, са овима иђаше пандур и Васа из Лоћике, срето сам Началника крушевачког, Никола му рече да се врати. Началник некте но Никола му припрети и он се са нама врати у Шиљеговац, беше народа доста, Началник је говорио народу да се разиђе кућама, па онда рече г. Мики Урошевићу писару среском ти можеш ићи кући, и овај пође, Шиљеговчани потрчаше за њим викајући чекај на кога си трзао револвер за њима потрча и Никола докле су трчали и шта су радили незнам, вратише се, началник оде а писар Коста остаде, онде са неким Шиљеговчанима ручасмо па ја и Никола, Милија, Милојко и Васа вратисмо се кући у среду и више несам мрдуо од куће нити сам видео више Николу, Милију и Милојка.

Ово сам радио па ако сам крив то није моја кривица, већ мог ујака Николе и Милије Вукањца."

Пресудом преког суда у Зајечару, донетом, такође 6. децембра 1883. године, под бројем 244, Милојко Стевановић, земљорадник из Гредетина, који је са још четворицом учесника буне подизао народ у Крушевачком срезу на буну и који се после угушења буне, предао властима, осуђен је на 6 година робије у лаким оковима и две године полицијског надзора од дана издржане или опроштене казне.⁷ Милојку Стевановићу суђено је на основу тужбе Начелства Округа крушевачког у којој, поред осталог, стоји:

"У почетку овога месеца, кад се побунио народ у окр. Алексиначком и онамо са оружјем против власти и државног поредка устао, једна четица бунтовника, коју су састављали Никола Јовић, из Гредетина, Васа Н. (из Лоћике), Милојко Стевановић, Милија Митић и Милојко син Милана Филиповића, из Гредетина, упала је наоружана у овај округ и по општинама: Рибарској, Шиљеговачкој, Каоничкој и Ђунишкој народ силом и претњом на побуну, - позивала.

2. ов. м. именовани бунтовници затекли су у Рибарима писара срезког г. Косту Петровића на званичном послу и како њему тако и пандуру оружије одузели и собом за у Шиљеговац отерали, и на путу пошав за у Рибаре срели су Окр. Началника па и овога силом у Шиљеговац вратили.

У овоме месту без сумње подигли би народ на побуну, јер су толико успели да су неки Шиљеговчани на онде бившег срезког писара г. Мијаила Урошевића напали те и њему револвер отели, па и са бунтовником јурили га, од чега се је бегством спасао, да одма по томе нису сазнали како се је побуна у окр. Алексиначком стишала, па се и они кућама својим вратили.

Од ових бунтовника предао се власти Милојко Стевановић из Гредетина, а остале власт окр. Алексиначког хвата."⁹

Преки суд у Зајечару престао је са радом 6. (18.) децембра 1883. године. Пошто је било учесника Тимочке буне у бекству, то су улогу преког суда преузели окружни судови у оним местима у којима је уведено ванредно стање. Алексиначки окружни суд, као преки суд, изрекао је 11 пресуда учесницима Тимочке буне, од којих су две изречене учесницима Тимочке буне из Гредетина.

Једна пресуда изречена је 13. јула 1884. године Драгутину Савићу, земљораднику из Гредетина, којом је он осуђен на смрт. "Синоћ у 7 сати Преки суд за округ Алексиначки изрекао је пресуду над Драгутином Савићем, земљорадником из Гредетина, и осудио га на смрт за три дела: за велеиздају (за учешће у Тимочној буни, прим. аутора), за покушај убиства над Недељком Здравковићем из Гредетина и хајдуковање (пошто је после био у бекству, проглашен је за хајдука (прим. аутора))."¹⁰

Драгутин Савић, због недостатка доказа, ослобођен је за два дела: за убиство Станка Ђинића, кмета из Шурића, и за паљевину Ивана Стојковића из Гредетина. За убиство кмета Станка, осуђен је Ђорђе Радојковић из Пешчанице на 20 година робије у оковима, ма да није било доказа да је он учествовао у побуни. Окружни суд у Алексинцу је, у вези случаја Драгутина Савића, изрекао још две пресуде. Бивши кмет Милош Станојевић из Крушја осуђен је на три месеца затвора наводно што је "Савићу омогућио да као бунтовник и хајдук умакне и тиме избегне "заслужену" казну". Такође, и Миладин Станисављевић из Крушја осуђен је на шест месеци затвора, што је Савићу "бунтовнику" и проглашеном хајдуку омогућио да се прикрије и тиме избегне казну коју му је наменио земаљски суд.¹¹ Савићу је смртна казна замењена робијом од 20 година и пет година полицијског надзора по изреченој или опроштеној казни.

Друга пресуда изречена је Милији Анђелковић - Митићу (Миливоја Н. Вукањац) и Николи Анђелковићу, земљорадницима из Гредетина који су осуђени на смрт. После изрицања смртне пресуде, овој двојници је она замењена робијом од 20 година и 5 година полицијског надзора по извршењу или опроштењу казне.¹² После три месеца проведених у Нишком казненем заводу, Никола Јовић се разболео и упућен је у нишку болницу из које је са тројицом учесника Тимочке буне побегао у Бугарску.¹³

Своје доживљаје у вези са Тимочком буном Никола Јовић је описао у чланку "Успомене из 1883. године". Део тог чланка гласи:

"Да би се народ приволео мирним путем да преда оружје, решим се, да одем у народ и да га сам привољевам на ово, с тога потражим од капетана писмо и пођем у срез. Прво сам дошао у село Трњане, ну ту

Никола Јовић

нисам могао никога приволети, да преда оружје. Када им говорих, да треба предати оружје и да ће се раздати друго, народ ме назва издајником. У Трњанима ме народ хтеде убити, да ме не оте Богосав Глишић - у својој кући. Тога дана док сам био у Трњанима, дознам да код Св. Петке има једна гомила људи, коју предводи поп Лаза Јовановић из Трњана. Зато одем са Станком Илићем председником из Горњег Адровца и растурих ту гомилу људи. Док сам ја растурао ону гомилу, а ето ти четири коњаника из Греча,

који на ново позваше људе, па им рекоше да сви оду у Прћиловицу, где су везани и капетан и писари, да је подигнуто шест општина на оружје и да ће се још подићи. Гомила са коњаницима оде у Прћиловицу и отму предато оружје. Ја сам ипак отишао мојој кући; али одмах за тим добијем поруку, да наново одем у Св. Петку. Кад одем тамо, не нађем никога сем једног старца. Упитам њега где је народ, а он ми одговори, да су можда у Трњанима. Ја одем тамо и за мало дођоше људи и отераше све у Прћиловицу. Када смо отишли у Прћиловицу, погледамо, а народ стоји у фронт изабрав себи и командира и четовође - беше спреман, да измаршира за Алексинац. Тек што народ хтеде отићи у Алексинац - изненада се појави г. Бенички пуковник, који је умољен био од окружне власти, да као бивши командант народне војске округа алексиначког оде и умири народ. Чим је он дошао, упитао је народ: шта хоће. Као из једног грла сви повикаше: "Хоћемо да нам пусте нашу браћу Станка Петровића и Димитрија Прокића¹⁴, да се поврати народу оружје, да се уклони капетан, јер је он произвео целу ову побуну, хоћемо, да молимо Краља! јер је то једна велика љага, која се намеће народу." После овога одговора, народ задржа г. Беничког код себе и нехте га пуштати, ну он се прикраде од народа и оде. Позва и мене са њиме те тако заједно одемо у Алексинац. При улазу у Алексинац, дочека нас окружни начелник, капетан, и други чиновници. Мене ће упитати капетан Гајић, где ћу ја, а ја му одговорих: ако ме пустите идем у варош са г. Беничким, ако не, ја се могу и кући вратити. На ово ће г. Бенички казати капетану:

пуштајте тога човека са мнош у варош да вечера, јер ме је он избавио од народа. Ми се упутимо у варош и тек што смо засели да вечерамо, кад ето дођоше неки људи и викнуше г. Беницког, рекав му да народ долази у варош и да је већ код поште. Г. Беницки и ја подигосмо се брзо, узјашемо наше коње и упутисмо се народу који улазаше у варош. Присретнемо га, оде г. Беницки стаде говорити неколико речи о Краљу, на што се народ одазва са: "Живио Краљ" и упути се Начелству. Кад су приспели Начелству, као из једног грла повикаше: "Хоћемо ли разбити апсану, те да пустимо Станка¹⁴ и Миту?" - И сви одговорише: "Хоћемо, ми смо је и правили, ми ћемо је и срушити, а ако нам друга затреба, - ми ћемо је и зидати". За тим јурнуше сви апсанама, разбише врата и пустише затворенике, ну они не хтеше изаћи и мољаху, да то не чине, ну узалуд, народ их оте. У том погледам на другу страну, кад тамо а они уватише г. Јову Несторовића председника суда и терају га у затвор. Кад г. Несторовић виде Станка ван затвора, рече му:

"Станко, Станко, зар ти из затвора, а ја у затвор?"

На ово му Станко одговори:

"И ја се чудим господине, али шта ћу ти, кад је то народна воља."

У томе позва мене и замоли ме, да кажем народу, да му не дирају архиву и да не учине какво зло са њиме. - Док смо ми разговарали, народ дотера и поапси све чиновнике, а мало даље видох и г. Беницког разоружаног. Он дође ближе и рече ми: Видиш, Никола, шта учини народ од мене?! - Шта ћу ти, господине, кад је то тако воља народа, ја те браних, док могах, саде Богме више не могу; јер народ тако хоће. Са овим речима заврших говор и пођох цркви. Тамо нађох поп Лазу и Кола Кнежевића. Кад ме видеше, одмах ми рекоше, да одем у Крушевачки округ, па да тамо дижем народ на оружје. Ја рекох да не могу без наредбе да дижем народ, на које ми они одговорише, да је то наредба, што они наређују. Даље рекоше, ко неће да се диже да га убијем. - Ја их послушах и пођох са два моја друга на коњима. Кад смо били близу Прђиловице, ови ми рекоше да им коњи не ваљају. - Кад ја видох, да ови људи нису сигурни - одем код поп Лазе Мартиновића, који ми даде сабљу и два коњаника из његове команде, па продужим пут Крушевачком округу. Путем сам сретао пуно људи наоружаних, који су се били подигли противу зулума напредњачког. Цео срез био је узбуњен и на нози.

Дођем у В. Шиљеговац, нађем кмета и председника пододбора радикалне странке, па им јавим, да се алексиначком округу народ подигао на оружје, па да сам дошао, да и њима то јавим и да се и они дижу. Овај мој глас они јаве начелнику и капетану округа крушевачког. Ја пак по ранијој заповести попа Лазе Мартиновића, одох даље да видим, да ли је Ђуниски мост заузет од побуњеника, које је поп Лаза уз команду

Симона Јевтића из Витковца са једну стотину људи упутио, да заузму мост. Ну кад дођох тамо видим да мост није заузет. Ја се тад вратих натраг и чух, да ме окружни начелник тражи по достави Шиљеговчана. Тада се упутих у село Рибаре, где беше срески писар. Он нареди да ме позову к њему, ну ја одговорих, ако му треба, нека он дође к мени. Но он не хте доћи, већ и по други пут упути људе да ме зовну. Ја се тада дигох и одох к њему. Кад га видех, рекох му да га познајем, на шта ми он одговори да је он Коста писар, па да ме је позвао, да попијемо коју чашу вина заједно. Док смо заједнички пили, писар Коста диже се и нареди двојици пандурима, да набаве конопац и да ме вежу, ну ја то дознам, па се дигох и одох до мог коња, тамо дође и писар. Чим угледах писара, ближе мени, ја му викнух: "предај оружје или ћеш погинути." - овај не хте, ја викнух још јаче једном и он предаде оружје. За тим дођоше пандури, а ја и њима викнух да предаду оружје, ови се противише, ну кад им писар Коста то исто рече - они скинуше оружје и предадоше мени. Кад им одузех оружје, ја им рекох напред за Алексинац, па их потерах. Путем дознах, да се мени упутио и окружни начелник, а ја се онда упутих њему у сусрет. - У село Грајевце, пресретне га Милија Анђелковић, па га упита, ко је он, на шта му он одговори да је дувански трговац и да купује дувана. Кад стиго и ја упитах ко је. Из почетка и мени рече, да је трговац; ну кад ја привиках, он признаде да је начелник окружни. - Ја му рекох, да ја њега и тражим и да треба да пође самном, да умири народ, кога су они довели до побуне. Даље рекох му да пође напред, ну он ме замоли, да ја пођем напред, да не би народ мислио да га ја терам где год. И тако пођемо. Путем смо разговарали како би добро било да власти пишу Краљу наше жеље и да се народ једном умири. Тако у разговору стигнем опет у В. Шиљеговац и ту застанемо среског писара Милосава Урошевића, где се свађа са Милојем Анђелковићем. Беху повадили и оружје. Кад смо ми стигли, ми их изрезимо, што се свађају, напоменув им, како власт уместо да оде да умирује народ, а она се свађа и још горе распаљује народ. Начелнику би криво што је затекао ову свађу. Ја пак послах два коњаника у Алексинац, да виде како тамо стоје ствари. Господу пак задржах до повратка коњаника. Кад виде начелник, да га ми не пуштамо да оде од нас, он позва једног свог пандура и нареди му, да спреми коња, како би могао побећи. Пандур доведе коња, начелник узја и поче бежати преко поља. Кад видех да овај бежи а ја за њим, ну овај окрену па право реци воденичној. Како је јурио, коњ му се спотакне па у реку а пандур преко њега, те и он у воду. Ја приђем ближе и извадим их из воде. У томе се вратише они људи, које сам послао у Алексинац, да виде како стоји са побуном. Када се вратили, јави ми да је тамо примирје, те тако им покупим оружје и све што сам одузео од начелника, писара и пандура, па им све вратим натраг. Ја, Милија

Анђелковић, Милојко Милановић и Милојко Стевановић пођемо натраг својим кућама. Уз пут ја им рекох, да ови догађаји неће испасти добро, ну да се треба чувати од судова, јер и тако нас држе за отпаднике, па сад ако нас ухвате може нас и живота стати. Чим смо се вратили својим кућама јаве нам, да нас је власт тражила и да су многи поапшени. Кад ја чух овај глас, реших се, да бежим у шуму и тако и учиним. Нађем Милију Анђелковића, узмемо наше оружје и побегнемо у шуму. Та је било 30. Октобра 1884. год. За нама побегну још многи, но ми их вратимо натраг. За нами одреде потеру од три батаљона стајаће војске, која је била дошла да поврати ред, једног ескадрона сејмена и готово целог народа из округа. Шест месеци смо лутали по шумама, гладни и жедни, док 30. Априла позовем капетана у моје село да му се предам.

Као што рекох 30. априла позовем капетана да дође у моје село да му се предам. Капетан тако и учини, дође у моје село саслуша ме и да ми уверење, да ме до суђења нико не дира. Мој друг Милија кад виде да мене нико не дира реши се, те се и он преда.

Једног дана одем у Алексинац да купим кућевне потребе, тамо ме хтедоше затворити, али се покајаше, ну прво одузеше ми уверење, које сам имао, па пусте ме на ново кући. - Дан претреса беше одређен 15. Маја 1884. у Алексинцу. Када дође тај дан, дигнем се са Милијом и одемо раније у Алексинац, те да нађемо и адвокате који ће нас бранити. Ну чим смо дошли тамо, они нас похватају, окују нас у тешки оков и поапсе нас. За тим одреде стајаћу војску, која ће нас чувати. Тако окрвани бесмо 15 дана. После овога позову нас на претрес. Откују нас и ми уђемо у суд. Претрес се није могао свршити првог дана већ се продужи и другог дана. Капетан Васиљевић покупио је из целог среза моравског од кметова уверења, како сам га везао и канцеларију разбио, тако исто учинио је и Начелник округа крушевачког. Позвао је сведоке од Бољевца до Ђуниса. За све сведоке платио сам 26 дуката. Од куће одузеше ми сву рану и људску и сточну а оставише ми жену и петоро деце без хране а хтедоше ми и кућу продати па да ми породицу оставе под ведрим небом.

Други дан продужи се суђење и мене са Милијом осуде на смрт. Наше сведоке, који су нас бранили нису хтели ни чути. Када сам осуђен на смрт, дође ми жена да се последњег часа видимо, ну власт не даде јој, већ је стави у притвор. Тако исто затворе мајку, жену и мало дете мога друга Милије. - Они су затворени лежали 24 часа, а после их пусте, па их стражарно два пандура спроведу натраг до Прђиловице. - После пресуде на смрт - суд од своје стране потражи од Краља помиловање, које на брзо дође, те од смртне казне спусте нам на 20 година робије и 5 година полицијског надзора. - Чим нам је смртна пресуда замењена робијом, окују нас наново, метну нас у кола, повежу нам руке и врат за

колске осовине па са осам коњаника споведу нас у Ниш. У Нишу нас управник казненог завода дочека најпогрднијим речима. Назва нас бунтовницима, разбојницима и хајдуцима.

При изрицању смртне пресуде ништа ме није потресло. Једино ми је било криво што сам се сам предао, што нисам пустио власт нека ме хвата, па с тога није ми било ни жао што сам осуђен на смрт. Помислио сам у себи, па ако, тако ми и треба, кад сам био луд те сам се сам предао.

Чим су нас предали у Ниш управник казненог завода одмах нареди да нас обрију и ошишају, затим нам одузеше све паре, што су нашли код нас. Гвожђе, којим смо били оковани не допаде се управнику, већ нареди те се покупише неки стари ланци, који су били заостали од турских времена - те то гважђе наставише једно на друго и њиме нас оковаше. Неколико пута мољах да ми се скине то тешко гвожђе, ну узалуд - они увек одговараше да ми такво гвожђе следује; јер веле: "ти си арамбаша па ти теже гвожђе и треба". - Тако сам то тешко гвожђе носио три месеца, док се најзад од њега нисам разболео. Чим сам се разболео - молио сам управника, да ме пошаље у болницу; ну узалуд, управник нехте веровати, да сам болестан. После десет дана они ме отковаше и послаше у болницу. У болници сам лежао непрестано шест недеља, док ми не би мало боље, те се придигох мало и потражих да ми се пошаљу мало пара од мојих новаца, које су лежале код управника, ну узалуд, паре ми управник не хте дати. После овога једнога дана рече ми лекар, да ћу сутра да се вратим у команду и ако још нисам добро оздравио. То је било 14. Августа 1884. год. Ја се пак сетих оног тешког окова што ћу морати носити на ноге, те се решим да кажем још тројици мојих другова да побегнемо. Што смислих то и учиних. Тога истог вечера извадим још оно мало пара што сам код себе имао, те дам да се купи једно добро јагње, кога закољем и метнемо да се пече за вечеру. Када је било печено јагње, пошаљемо да нам купе доста вина па седнемо у вече нас четворо да вечерамо. При вечери позовемо и нашег старог чувара ну не хте омах, већ се устезаше, за то што му је већ било пребачено што се много дружи са нама. Најзад он пристане и седне с нама. Повечерамо добро, а и понapiјемо се као што ваља. Највише смо гледали да задовољимо нашег чувара, који разуме се ни најмање не мишљаше на то, да ми хоћемо да бежимо. Кад пописмо вино, ја рекох да треба сад да се легне, на шта и наш чувар одмах пристане, јер он беше већ клонуо.

- Легнемо сви и нас четворо, разуме се да смо очекивали, да чујемо како наш чувар беше заспао. Када се добро уверих, да је чувар заспао, ја се дигох и рекох оној тројици мојих другова да се дижу и да је време да бежимо. Они се прво устезаху, јер се беху уплашили, ну када им ја стадох објашњавати, како је боље живети у слободи и како ће нас и даље мучити и кинити по затворима и много што шта може бити од нас

- када их убедих о невољама које нас још чекају у затвору, они се решише најзад да бежимо. Пођемо сви до бедема. Када смо тамо дошли, ја отпашем тканицу и спусти се ним исте. На тканицама спустио сам се до пола бедема, а оданде се стропоштам и већ бејох на земљи. За тим они одозгоре, баце ми доле оно што имађасмо да понесемо па се и они спусте један по један, те их ја доле дочекам. Када смо се доле нашли сви слободни, а ми уватимо пут па чак близу Греача. Пошто смо из затвора пошли тако рећи голи, без капе и хаљине и пошто беше у велико дан превалио, па од људи нисмо могли путем путовати, зато ударимо преко шуме и дођемо до Богдановог гроба. Ту ми један друг Никола Живадиновић паде од умора и слабости и не мога даље путовати, за то га ја натоварим на се, и носио сам га кроз шуму те дођемо у Лоћику. Ту бесмо са свим уморени гладни и жедни. Одавде ухватимо крупну шуму и дођемо у село Бељу. У овоме сам селу имао једног брата од ујака, са којим сам добро живео. Јавим њему да нам донесе хране и воде. Ну овај се поплаши и не хте ништа донети, већ јави својим сељацима те подигну потеру за нас. У томе путовању удари једна јака киша, па се није могло маћи. Кад бесмо близу села Крушја достиже нас потера на све стране. Ну и ако са свију страна бесмо опкољени, опет им измакнемо и дођемо у моје село Гредетин. - Ту јавим мојој кући, да нам набаве за четворицу одело, ране и оружја. Они нам послаше одело и рану, али оружје не могаше, јер га беху сејмени узели из куће. Ја пак помислих да се без оружја не може нигде, маћи, па сам одем мојој кући. Код куће набавим једну пушку са муницијом и сабљу па тек што хтедох поћи, а стража насрне на моју кућу те им једва умакнем. Стража подигне потеру, те на мене. Тераше ме тако до планине. Кад смо дошли у планину, а ја се попех на једно дрво па се тако сакријем од потере. Потера је пролазила испод мене, па кад беше одмакла од мене, ја онда сиђем доле и продужим пут планини, да би нашао моје другове. Путујући тако дођем до В. Шиљеговца, кад тамо а потера пошла опет на мене. Јурили ме тако кроз планину три дана, док најзад нисам нашао другове. Седнем код другова, те се два до три дана одморим па онда се решисмо да оставимо Србију и да бежимо у Бугарску. Сиђемо до Мораве, нађемо лађу и пређемо преко. Дођемо у Делиград одатле у Бању алексиначку. Ту се одморимо три дана па се онда кренемо ка Књажевцу, а одатле ка Тимоку. Код Тимока разболе ми се друг Никола Живадиновић, те га ја узмем на леђа и са њиме пређем Тимок и дођемо до села Власовићи, затим одемо у Белограцик и јавимо се власти као емигранти. Власт нам одговори да можемо мирно живети у Бугарској, само да смо даље од границе и упути нас у Видин. У Видину добијемо депешу од г. Пашића, да се кренемо за Рушчук. Тако ми кренемо у Рушчук, где нам г. Пашић нађе посла код неких инжињера ради мерења пруге Рушчук - Варна.

У Бугарској смо се бавили и на поштен начин зарађивали наш хлеб до пред бугарско-српски рат. У то доба решимо, да се предамо и пређемо натраг границу, па дођемо у Бању алексиначку. - Два месеца бавили смо се у нашој земљи по шуми. - Идуће године кад је скупштина била на окупу у Нишу бех помилован и вратим се мојој кући. - Свему мом бегству криви су напредњаци.

Ето то је укратко живот и невоља једног мученика за слободу и народна права у 1883. години.

О улози Радикалне странке у припремању буне Попов пише:

"Ако је у вези са тим и до данас остала у науци недовољно разјашњена непосредна улога вођства ове странке у припремању и покретању буне у источној Србији 1883. године, оно што је несумњиво јасно да су радикали чинили све да би подстакли народно незадовољство и да се на таласу тог незадовољства домогну власти ... О томе ништа боље не сведочи до држање дела ... Радикалне странке, а посебно њеног вођства, у току предизборне делатности и припрема за спровођење Закона о устројству војске у лето 1883. године."¹⁵

НАПОМЕНЕ:

1. Чедомир Попов, "Немирне године и везивање за Аустро-Угарску", Историја српског народа, књига VI, стр. 71.
2. Указ о проглашењу ванредног стања у Црноречком округу и Закон о преком суду објављени су 10. октобра 1883. године, Зборник закона, књига 3, страна 256-257.
3. Тимочка буна 1883., књига IV, св. 1 - Државни архив НР Србије.
4. Милен Николић, Тимочка буна 1883. књига II, Београд 1955. године, стр. 292-299.
5. исто, стр. 574-575.
6. Тимочка буна 1883, књига IV, св. 1 - Државни архив НР Србије, грађа ст. 41.
7. Милен Николић, Тимочка буна 1883. књига II, Београд 1955. године, стр. 528-530.
8. Тимочка буна 1883, књига IV, св. 1 - Државни архив НР Србије, грађа ст. 529.
9. Тимочка буна 1883, књиг VI грађа, приредио Драг. Тодоровић и Љубодраг Поповић, Београд 1986, стр. 70.
10. Исто, књига II грађа, ст. 580-586. и књига VI, грађа, ст. 51-71.
11. Тимочка буна 1883. књига VII грађа, приредио Љубодраг Поповић, Београд 1985. г.
12. Исто, стр. 241-252.
13. Пододбор радикални у Прђиловици био: председник поп Лаза Јовановић из Трњана, чланови: поп Лаза Мартиновић из Житковца, Милета Радић из Кормана, Никола Јовић из Гредетина, Михајло Радосављевић из Нозрине и Обрад Врбић из Тешице (Тимочка буна 1883, књига IV, свеска I, Државна архива НР Србије, Београд, стр. 269.)
14. Димитрије Прокић, из Пешчанице, писар општински и почасни п.поручник.
15. Чедомир Попов, Немирне године за Аустро-Угарску, Историја српског народа, књига VI, стр. 6.

ГРЕДЕТИНЦИ У БОРБИ ЗА ОТАЏБИНУ

Гредетинци су непосредно учествовали у ратним збивањима изазваним најпре балканским ратовима 1912. и 1913. године, а касније и у Првом светском рату од 1914. до 1918. године. Многи од њих су у, дотадашњој историји човечанства најкрвавијем рату, у коме се под оружјем налазило више од 70 милиона људи, и живот положили у одбрани земље. Нажалост, у насељу не постоји заједничко обележје које би чувало успомене на учеснике у свим ослободилачким ратовима. У центру села, у дворишту, где је некада живео Обрад Манојловић, поред пута према гробљу, постоји споменик кога је породица подигла борцу резервном потпоручнику Драгољубу Манојловићу, са натписом следеће садржине: "Погибе у европском рату 16. септембра 1916. године у својој 42. години код Лерину за крст часни и за слободу златну, и за веру и отаџбину"¹. О погибији Драгољуба Манојловића пише и наредник Милисав Стевановић-Ика, из Гредетина у свом дневнику, мада се датуми разликују. "Драгољуб Манојловић је тражен преко Краљевског друштва Црвеног крста 9. новембра 1916. године. Драгољуб Манојловић погинуо 4. октобра 1916. године". Очито да је наредник Стевановић овај случају забележио на основу усмених информација. У истом дневнику се говори и о страдању Николе Миљковића "који је погинуо 14. августа 1916. године"².

Иако су се Гредетинци храбро и пожртвовано борили за отаџбину, своје саборце из овог села нису могли лако да забораве. О томе сведочи и сан наредника Стевановића: "21. уочи 22. августа снιο сам Николу да је дошао жив и здрав и разговарали смо и причали смо како је био рањен и оздравео и дошао у своју команду."³ Нажалост то је била само жеља, стварност је била суровија, српски народ страдао је немилосрдно у борби за свој опстанак.

Споменик потпоручнику Драгољубу Манојловићу

О том страдању пише и старешина Цркве Рајевског прота Светислав Жујевић, чију прогнаничку адресу, *Minare Serbe fest M. Bonifas, Borila - Nica Frans*, налазимо у већ поменутом Икином дневнику. Прота Жујевић пише: "Услед најезде Аустро-Немачког са севера Србије и скотова Бугара са југа потписани је био побегао преко Албаније са војском до Драча, а одакле лађом у Марсеј у Француској. Од цркве и куће побегао 24. октобра 1915. године, а вратио се у Србију 8. јануара 1919. године у Београд. Око 15. фебруара дошао на рушевине својих кућа и црквених зграда. Благородан свемогућем Богу, савезницима и српској војсци.

Бугари сатанске животиње однеле су из Цркве све па чак и свети престол скрнавили, одголивши га до каменог постоља. Крстове, књиге, одеље, кандила, једном речју све однели. Поред црквене куће куршумима пуцали и на цркву, изразбијали кров и прозоре. Једном речју урадили су све што нељуди раде. Мој иметак у непокретности нашао сам у рушевинама и црну земљу. Покретност сва разграбљена до последњег ексера у дувару. Цреп и камен од појединих зграда однешен. Једном речју све упропашћено, али ипак хвала Богу, нека живи уједињена Велика Србија". П.С. "Протокол рођених, венчаних и умрлих пуким случајем нису нашли Бугари и једино су они остали од црквене имовине".⁴

Ратни вихор однео је многе животе. И Гредетинац Светомир Ђорђевић, земљорадник, војник прве чете, првог батаљона 14. бригаде, у 32. години страдао је 22. марта 1915. године у Малом Пожаревцу, као и Видоје Стевановић, редов Нишке резервне трупе, првопозивац, умро у нишкој Војној болници 11. марта 1915. године.⁵

Земљорадници из Јаковља Давид Милошевић и Милисав Јанковић својим исказом пред судом су потврдили да је Софроније А. Манојловић из Гредетина умро у Бугарској у ропству 25. априла 1917. године.⁶ Никодије Ковачевић земљорадник из Гредетина погинуо је - стрељан од Бугара за време побуне 1917. године у селу Зубовац, срез расински, Округ Крушевачки, на званом месту "Скоруше".⁷ Овај податак можда показују да су Гредетинци учествовали и у Топличком устанку. (прим. аут.) Према подацима породице Аврам Терзић је страдао у бици на Церу, као и Никола Јовић, познати учесник Тимочке буне, који је, како пише на споменику, убијен у Бугарској 1918. године у заробљеништву у 68-ој години живота. Његов син Љубомир убијен је у Мађарској.

Гредетинци су се и на ратишту сећали својих светиња и слава, што се може видети и из Дневника наредника Милисав Стевановића-Ике.

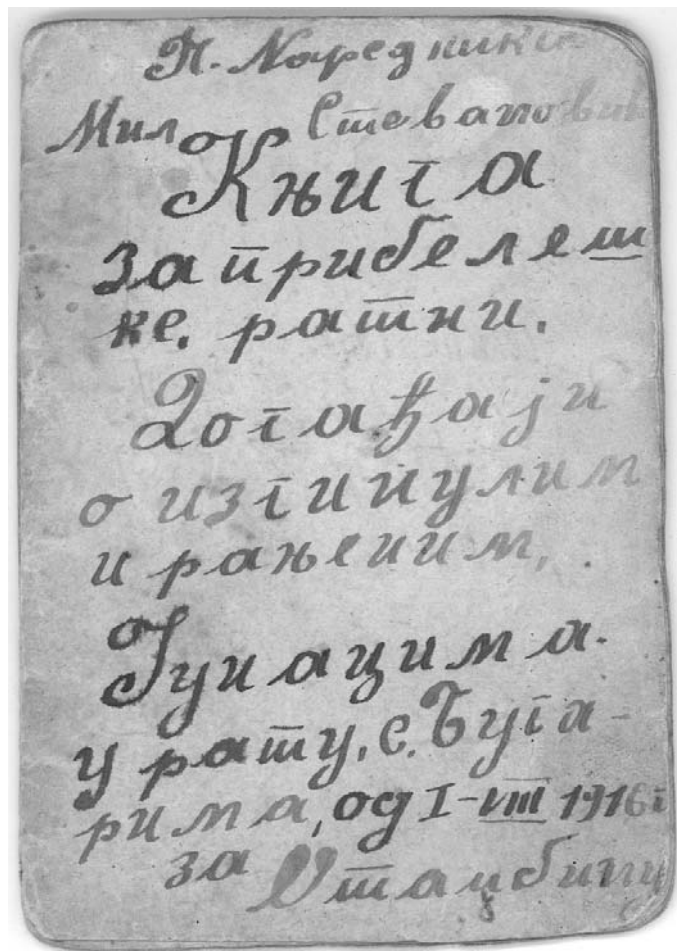
"14. октобра (27. октобра по новом) 1916. г. на славу Петковицу провео сам у Версулукс. Изјутра сам ишао на службу у цркву, а после службе свратио у кафану и пио мало ракије као човек и узео једну литру и донео да почастим своје другове. То сам платио шест гроша. Када је било тако око 9 ујутру ја доручковах посно јер је био петак и нисам хтео да мрсим. Испечем паприку и црни лук и доручковах ..." Завршавајући овај део свог дневника, када је крсну славу обалежавао у туђини, Стевановић пише: "Помогла нам слава и одвела нас кући са здрављем славили за више година али у својој кући".

Носталгија за родним крајем и жеља да се што пре дође на кућни праг је стално присутна у сновима ратника Стевановића. Он је те снове редовно бележио. Издваја се сан на прелазу из 1917. у 1918. годину.

"Сан ми је био после пола ноћи. Био сам на контролну станицу и сањао сам да један божји светац каже ми: - Слушај народе, рат се завршава ове године и срећна нам била 1918. године. После сањам да ми мати умире, и спрема се неки гозбалук код наше куће, а отац само наређује. После сањам да ме нападне један пас па се одби од мене ...".

Из поменутог Дневника се може претпоставити како је изгледао ратни дан српског војника, који је и поред свих недаћа бележио војничке успехе.

"Борба је отпочела 1. септембра 1918. године у 8 часова пре подне. Био сам на контролну станицу у Бичкин поток. Тог дана сам добио од хране само хлеб. Станица је између катунац и безимене косе.

Фасимил насловне сџране дневника поднаредника Милисава Сџевановића - Ике

Бугари су одступили од Западног Ветерника и Безимене косе од јежевог камена 2. септембра 1918. године у 10 сати пре подне. Храну и друго нисам примио. Заробљеника има доста, војника и материјала ратног".

Више Гредетинаца је ратне године провело у неком од заробљеничких логора, а било их је и по два и више чланова породице који су учествовали у одбрани земље. Такав је и случај Милојка Филиповића и Чедомира Милановића. Милојко је четири

године провео у Бугарској радећи тешке послове на пољима за производњу пиринча. Прича се да је у аманет оставио породици када умре и буде одређиван по погребном обичају да му никако на трпезу не износе пиринач. Чедомир је учествовао у опсади Једрена 1912. године, а у Првом светском рату заробљен је код Љига и одведен у ропство у Мађарску. Након повратка унео је неколико новина у обради земљишта које је тамо видео, као слагање (дењење) снопова жита у крстине (гомиле).

Сваки ратник Гредетинац је кући дошао са својим ратним успоменама, било да су оне прожете ужасом или пак срећним догађајима. Голгота кроз коју су прошли није се могла заборавити, мада су то били људи челичне воље и здравља и успевали да животу дају нову димензију, нови смисао. Милисав М. Стевановић је приликом болничког опоравка био негован од болничарке по имену Госпава. Ту пажњу никад није заборавио, па је у знак захвалности по повратку у Гредетин, свом кумчету дао њено име. То је било међу првим таквим именима у насељу.

У ратној 1918. години, живот је изгубио и Драгомир Милановић, стар 20 година. Он је био доведен у фамилију Миљковић приликом преудаје његове мајке и данас нема наследника. На Солунском фронту погинуо је (према причању мештана) Светомир Лазић. У ратном вихору Првог светског рата страдао је и Станоја Димитријевић.

Када говоримо о догађајима из овог периода, незаобилазна је и прича, коју је аутор чуо од више мештана, како је Богомир-Боги Миљковић успео да преживи стрељање у Горњем Адровцу. Овај Гредетинац је након хитаца од стране бугарског стрељачког вода био бачен у неку јаму, или бунар, заједно са осталим стрељаним мештанима. Када је окупатор напусти место злочина, Боги се, онако ошамућен и рањен, осмелио да преко лешева изађе из јаме и стигне кући. На запрепашћење многих, стигао је рањен у село. Касније се тајно лечио. О том догађају (прим. аут.) пише и пуковник Стојан Јовић у књизи "Вронски у Адровцу", који каже да је Топлички устанак захватио и Моравски срез. "Није ту било оружних борби, али је изведена акција оштећења пруге Ниш-Београд и кидања телефонских линија поред пруге. За одмазду бугарска војска из Ниша 17. марта 1917. године изјутра упада у Горњи Адровац и на лицу места убија мушкарце које је затекла у селу. Седамнаест Горњоадровчана је сакупљено и заједно стрељано у једној рупи на ивици села, према Гредетину". На основу приче Гредетинаца у групи за бугарску одмазду били су и мештани више овдашњих насеља (прим. аут.). Тада је био стрељан и Милан Димитријевић.

НАПОМЕНЕ:

1. Једино обележје из овог периода у селу је споменик Драгољубу Манојловићу, о коме се тренутно, после Обрадове смрти, стара Војислав Манојловић - Војча, који каже да је та парцела у њиховом власништву и који је заинтересован да се на овом споменику уклесају имена и других страдалника из тог периода, тако да то буде јединствено обележје за цело село и да бригу о њему преузме Месна заједница.
2. Дневник наредника Милисава Стевановића - Ике, писан у времену од 1916 - 1918. г.
3. Исто,
4. Својеручна белешка проте Жујевића у књигама рођених и умрлих које је водила црква у Гредетину.
5. Књига умрлих из тог периода.
6. Документ издат од Гредетинског суда, Историјски архив - Ниш.
7. Исто.

НОВО СТРАДАЊЕ ГРЕДЕТИНАЦА

Ратне године од 1941. до 1945. донеле су нова страдања и патње становника Гредетина, а више десетина њих је и животе изгубило у том периоду. Када се говори о овом времену, истраживачу није једноставно да дође до праве истине. Доступна литература обично потиче из извора такозване победничке стране у грађанском рату, или, како се до пре пар деценија тврдило, у револуцији, па је научно једнострано. И сами ретки учесници ових догађаја имају своју верзију - исказану кроз личне доживљаје. Зато догађаји и подаци изнети у овој књизи треба да послуже као основа за даље темељито истраживање.

У тумачењу тих ратних година треба истаћи да су Гредетинци изгинули као патриоте за слободу своје земље. И приликом свих ревизија историје не треба на њих да падне сенка, јер су они "часно" изгубили животе сматрајући да се боре за узвишене идеале као што

У служби отаџбине. За време вежбе у Параћину 1931. године 1. Војислав Јовић из Горњег Адровца, 3. Милун Филиповић

су слобода и отаџбина. И ако постоје тамне сенке на те године, оне су на души оних који су у рат отишли ради остваривања личних, политичких, класних и других амбиција. Успомене на пале Гредетинце у ратном вихору, осим оних који су чинили злочине противно сваком рату и човечанству, морају да се чувају и на сваку годишњицу достојно обележавају.

У матичним књигама из тог периода, које су водили поп Пеко Вукотић и Александар Јасински, парох гредетински, црква Радевачка, записана су 16 имена, и, како пише у овим књигама, сви су опевани по одобрењу нишког епископа: Хранислав Јанковић, убијен 1. јула 1943. године, стар 37 година, Ненад Ковачевић, убијен је 2. јула 1943. године, стар 35 година, Стојан Ковачевић, погинуо у Великом Шиљеговцу, 20. новембра 1943. године, стар 43 године, Миодраг Савић, убијен 21. новембра 1943. године, стар 23 године, Петар Ракић, убијен 26. 11. 1943. године у Микуловцима, стар 16 година, Крстић Живота, погинуо у Горњој Пешчаници 23. маја 1944. године, стар 24 године, Ненад Петковић, колар из Гредетина, погинуо 14. октобра 1944. године у Рудној Глави, стар 27 година, Војислав Павловић, погинуо у Краљеву 19. новембра 1944. године, стар 37 година, Ратимир Јанићијевић, погинуо у Краљеву 19. новембра 1944. године, стар 27 година, Станимир Филиповић, погинуо у Краљеву 19. новембра 1944. године, стар 22 године, Милун Стевановић, погинуо у Чачку 2. децембра 1944. године, стар 17 година, Радослав Лазић, син Будимира, погинуо на фронту 10. априла 1945. године, стар 19 година, Милован Новаковић, погинуо у Тузли 11. марта 1945. године, стар 39 година, Драгољуб Миленковић, погинуо у Коњевиће (Босна) 25. јануара 1945. године, стар 18 година, Никола Тодоровић, умро од задобијених рана 12. децембра 1944. године у Караљеву, стар 20 година и Здравка Вулић, погинула у месту Челопек (Босна) 6. децембра 1945. године, стара 14 година.¹

Нека од ових имена су исписана и на спомен плочи уграђеној на зиду Дома културе у Гредетину, са следећим текстом:

"За овај народ, за ову дивну социјалистичку земљу Ф.Н.Р. Југославију и њену слободу, у народној револуцији од 1941 - 45. године, јуначки падоше у борби против фашиста и домаћих издајника, борци села Гредетина: Ракић А. Петар, Вулић Љ. Здравка, Митић С. Драгољуб, Влајић Д. Љубодраг, Петковић С. Ненад, Миљковић Т. Драгољуб, Лазић Б. Радослав, Ђокић Љ. Миодраг, Миленковић Б. Ранко, Арсић Б. Тихомир, Филиповић В. Станимир, Павловић Д. Војислав, Јаћимовић М. Ратомир, Стевановић Б. Милун, Тодоровић А. Никола, Перић С. Милојко, Новковић Б. Милован и Савић Тихомир.

Као и у ранијем периоду, тако и сада Гредетинце нису мимоишле муке које доноси рат. Већ у првој години рата Немци се појављују у селу. На доставу белогардејца Јасирског, свештеника у Гредетину, Немци су, августа месеца, упали у село и ухапсили неколико сељака оптужујући их за сарадњу са партизанима, али су их, после неколико дана, пустили на слободу.² Пар месеци касније у село стижу партизани. У ноћи, 31. јануара и 1. фебруара 1942. године, партизанска група од око 30 бораца Малојастребачке чете силази у Гредетин и изненађује четири жандара и десетину четника, баш када су се спремали да од народа покупе жито. Ова групација се разбежала, а партизани су ухватили среског писара Војислава Стојковића и једног жандармеријског наредника родом из Прћиловице. Њима је исте ноћи суђено и стрељани су, а двојица жандарма су пуштена.³ Затим су партизани спалили општинску архиву⁴, па су исте ноћи то учинили и у Јаковљу.⁵ После партизанске акције Топличког НОП одреда у Гредетину и Јаковљу, недићевци и љотићевци су упали у село и као таоце похапсили одређен број особа, о чему је јавио недићевски пуковник Филип Димитријевић: "да су VIII и IX одред, уз помоћ формација у Житковцу, вршили чишћење терена у срезу Моравском где су се појавили комунисти, који су протерани преко Малог Јастрепца и ухватили 80 комуниста и њихових јатака".⁶ Ови сељаци били су нешто касније ослобођени.

Те ратне 1942. годину свако је догађаје гледао из свог сопственог угла, борећи се да преживи несигурна времена. Тако за аутора књиге "На Јастрепцу" Богдана М. Стевановића - Ратка, Гредетин је био "опасно" село: "Идуће ноћи (12. јун 1942. године) вратисмо се опет поред Гредетина, хитајући на састанак са курурима Одреда. Тада смо приметили непријатељску извидницу близу шуме на улазу у село. Опрезно је заобиђосмо, јер смо претпостављали да непријатељ располаже јачим снагама прикривеним у шуми, а уз то смо знали да је и само село четничко упориште."⁷ Четници из Моравског одреда, предвођени капетаном Павлом Драшћковићем, касније замеником команданта Моравске четничке бригаде, чврсто су се утврдили у Гредетину. Овај капетан, који је становао у селу код неких рођака⁸, окупио је око себе групу сељака - присталица, међу којима су били и Стојан Карчић, Драгомир Лазић, Велимир Никодијевић, Миодраг Петковић, Светомир Филиповић и са њима основао Равногорски орбор, који је покушао да одврати сељаке од НОП и партизана. У лето, 1942. године у Гредетину је успостављена и станица СДС са око двадесетак стражара. Била је смештена у општинској згради, око које су недићевци ископали ровове и оградрили је бодљикавом жицом. У селу су се задржали око два месе-

ца, а онда су отишли.⁹ Ни противничка страна није губила време. Ноћу, између 22. и 23. јула 1942. године, упала је група комуниста у Гредетин, срез Моравски (Житковац), и на општинској згради и млину, залепили плакате у којима стоји: "Не скидај, иде глава"¹⁰

Нешто касније, исте године, тачније 10. септембра 1942. године, у селу се десило и убиство, очито са политичком позадином. Четници су упали у општинску зграду у Гредетину и са два револверска метка убили деловођу Војислава Јовића из Горњег Адровца, оца партизана (касније проглашен народним херојем) Ратомира Јовића-Душка. У партизанским изворима се каже да су Недићевци покушали да обману народ, па су у својим извештајима, овај четнички злочин покушали да припишу партизанима.¹¹ Деловођа Јовић је, по свему судећи, од почетка рата био укључен у политичким сукобима. Интересантан је текст у спорној књизи М. Стевановића "На Јастрепцу"¹² који говори о стварању политичког актива у Гредетину. Активу у Гредетину припадали су: општински деловођа Војислав - Воја Јовић, Марко Ивић, Гаврило Митић и Раде Манојловић. Необична је била судбина овог актива. Када је Долински први пут посетио Воју Јовића и Марка Ивића (Воју је познавао раније као општисног деловођу, а Марка из гимназијских дана), затекао их је како праве четничко удружење. Већ су имали штамбил, печат и још неке реквизите. Требало их је разуверити у озбиљност и исправност посла кога су се латили. Воја је одмах ствар схватио. Још од првих дана се дао убедити да су четници стварно издајници, па је одмах предложио да се ствар заустави и изигра у погледу организације, али да се искористи издавањем четничких бланко легитимација за партизанске курире, као и прибављањем оружја, ако то буде могуће. Прво је одмах реализовао, прибавивши више таквих легитимација, које су корисно послужиле.

Саобраћајни службеник Ратомир Јовић, (син Воје Јовића), био је члан КПЈ, живео је у Нишу, и потом отишао у партизанае. То је, такође, доприносило активности и оданости његовог оца ствари народног устанка. Покривајући се, али недовољно опрезно, Воја Јовић се одржао све до августа 1942. године, а онда је свој пожртвован патриотски рад платио главом. Четнички бандити убили су га у општинској судници. Томе је допринела и четничка кивност што му се син налази у партизанима.

Марко Ивић се такође декларисао за партизанае, примао је и читао материјале који су му достављани, дао је неке бомбе и чак је потајно примао Долинског на ноћење, али је истовремено одржавао везе и са Горским четничким штабом у Рибарској Бањи, на чијем челу се налазио мајор у резерви Добривоје Маринковић, учитељ из

села Трњана. Он није починио издају, нити нанео штете партизанима, а то је могао учинити. Доцније се разуверио у тобожњи четнички патриотизам, због чега са њим није отишао. Симпатисао је и са четницима и избегавао отворено иступање у прилог партизана. Када смо са њим разговарали, примећивало се да није свесрдан као Јовић, тврди Богдан Стевановић у књизи "На Јастрепцу". По ауторовом сећању, у једном разговору, Марко Ивић угледни житељ Гредетина, негирао је многе наводе у књизи, чудећи се и сам чему служе те лажи. Он је у тим дружењима испричао многа своја склањања ван дворишта, често бежећи испред носа Немаца и Бугара, па и домаћих политичких групација. Изгледа да је и тада важило правило: "Ко није са нама, тај је против нас". Марку Ивићу је после рата одузет већи део земље коју је поседовао.

Трећи члан актива Гаврило Митић, који је пре рата припадао левом земљорадничком крилу, био је на почетку отворен и одлучан, а онда се смутио, из страха пришао четницима, са њима је отишао и никада се потом није вратио у село. Раде Манојловић постојано је симпатисао и помагао покрет. Касније је са синовима дошао у партизана, а четници су му запалили кућу и опљачкали сву покретну имовину.¹³ Још једном треба имати на уму, да су у описивању ових догађаја коришћени извори само једне сукобљене стране. Нажалост, нисмо били у прилици да о овим догађајима имамо документа и тзв. "поражене" стране. До краја 1942. године, партизани посећују село септембра, али и Бугари у децембру када су хапсили поједине житеље.

Гредетинци у партизанима: 1. Драгољуб Миљковић, 2. Радослав Лазић, 3. Живојин Манојловић

Следећа ратна година, 1943. доноси нова страдања Гредетинаца. На дан 22. марта, Бугари су ухапсили Стојана Јанковића, земљорадника, који је те ноћи био стражар на прузи и држали га у затвор скоро два месеца. Јула 1943. године, над селом се надвила још једна опасност. У село је упала казнена експедиција Немаца и Бугара и по неким списковима обавила масовна хапшења. Тринаест њих је ухапшено. Они су најпре отерани у затвор Специјалне полиције у Нишу, а затим су пребачени у немачки логор на Црвеном крсту. Ухапшеног Хранислава Јанковића толико су мучили да је од батина издахнуо. Тежак је био животни пут похапшених Гредетинаца.¹⁴ Августа 1943. године на Бубњу је стрељан Радивоје Лазић¹⁵.

Исте године, 30. новембра, код Камените чуке, у атару између Крајковца и Чубуре, у борби коју је Јастребачки НОП одред водио против недићеваца, погинуо је и Гредетинац Петар Ракић - Мали Лаза, ученик петог разреда гимназије.¹⁶

Смрт је виђена и у самом насељу. Првог октобра партизани Јастребачког НОП одреда ушли су у Гредетин и на мосту су ухватили Адама, званог "Тонкин" из села Љуптена, окорелог четничког курира. На јавном сеоском збору је осуђен на смрт и стрељан.¹⁷

О овом догађају Богдан М. Стевановић у књизи "На Јастрепцу" пише: "У Гредетин смо стигли у први мрак. Док смо вечерали, наше обезбеђење је ухватило два младића из Љуптена и Јаковља, који су на бициклима носили извештај о нама Бугарима и издајничким властима. Послали су их заједнички пољска стража и четници из Љуптена и Росице. Доведени у шкрипац својим сумњивим изговором да иду за јабуке и пошто су их Долински и Горски одвојено испитали и мало боље притегли, све су признали. Пошто је најпре објашњена тежина њихове кривице, над двојицом курира казна је и овде извршена насред села".

Почетак наредне 1944. године, ништа лакши није за Гредетинце. У Казнени завод у Нишу отерана је и Љубица Манојловић, жена партизанског сарадника Радомира, са снахама Босиљком и Милицом и са унуком старом 15 месеци. Ухапшена је и Грозда Станковић и отерана у логор на Црвеном крсту, док је Смиља Цветковић, због својих 17 година, отерана у Завод у Смедеревској Паланци.¹⁸

У тој, 1944. години формиран су и нови облици локалне управе. Месни Народноослободилачки одбор чинили су одборници: Радојко Миљковић, Раде Митић, Раша Петковић, Живојин Петровић, Благоје Станковић, Ђорђе Станковић, Ратко Станковић, Влајко

Гредетински борци
Будимир С. Миљковић и Миле Ђокић

Гредетинац Добривоје Миљковић
(први с лева) у редовима НОВ

Стевановић, Алекса Стојиљковић и Живојин Филиповић.¹⁹ У селу се исте године, јуна месеца, формира и актив омладинске организације СКОЈ-а. Чланови су били: Ђура Аврамовић, Зорица Карагановић, Рада Лазић, Славољуб Лазић, Будимир Митић, Јагода Митић и Душан Михајловић.²⁰

За време априлског рата 1941. године нико од мештана није погинуо, али је било заробљених и интернираних у немачке логоре, и то: Бошко Петковић, Раде Ж. Перић, Милојко Ђорђевић, Светомир Стевановић, Војислав Филиповић, Воја С. Филиповић, Радомир Ракић, Трифун Ракић, Ранко Павловић, Обрен Јовановић, Живадин Јовић, Живко Милановић, Вукоман Ђокић, Радомир Р. Стојановић, Милун и Душан Здравковић, Радослав С. Перић и Миодраг С. Јовић. Већина Гредетинаца се вратило након завршетка рата у своје село, осим Душана Здравковића који је умро у немачком логору, и Воје С. Филиповића, Радета С. Перића и Миодрага Јовића, који су најпре у Немачкој, а касније и у другим земљама остали да живе.²¹

Јуна месеца 1943. године, према сећању Милоша Манојловића, у заробљеништво су одведени: Будимир Јевтић, Милун С. Манојловић, Бошко Вулић, Војислав Стевановић, Светозар

Стевановић - Тоза и Љубомир Здравковић. Манојловић је касније живео у Аустралији, а Војислав Стевановић у САД (у Гредетин се вратио као пензионер).²²

И овај рат је донео патњу и страдање Гредетинаца, исписујући различите људске судбине. Сваки изгубљени живот, свака патња гредетинских породица је прича за себе. Многе фамилије су у ратном вихору страдале и раслојавале се, јер су њихови чланови ишчезли без трага и гласа, доводећи их у недоумицу да ли су живи, или мртви. Са временом нада је умирала. Појединци из страха, или из идеолошких опредељења заувек су напустили завичај.

Истражујући поједине догађаје из овог времена примећује се да се често исти људи могу видети у различитим униформама: до краја 1943. године и почетка 1944. у четничкој, а касније у партизанској. Интересантан је ратни пут Николе Тодоровића, који је најпре био припадник четничког покрета, а затим Орденом за храброст одликован од стране партизана. И данас се препричава да се његов командант похвално изјашњавао речима: "да би му више вредела у чети још пар Никола, него цео батаљон нових бораца"²³

Изузимајући ратне злочинце и људе који су пре ратних збивања били проблематичног понашања, а хаос рата им омогућио да испливају на површину, остали Гредетинци су у себи носили патриотска осећања, доказујући их у борбама против окупатора без обзира у којим су се редовима налазили.

Интересантан је био живот мештана који су ратне године проводили у заробљеништво. И поред патњи и трпљења они су успели да се докажу као вредни домаћини и честити људи. Многи су радили на тамошњим имањима, а они који су остали да живе на западу пристојно су се понашали. Неки од њих, попут Ратка Димитријевића, поједине навике пренели су и касније, живећи у Гредетину. И данас се памти да је овај бивши логораш најуредније одржавао пут испред свог домаћинства, стално санирајући оштећења, што је одлика уређених и одговорних друштава.

Нажалост, дуго је одржавана подела, па и данас, на оне и ове, а све су то мале људске судбине које су утицале на живот села. Ти догађаји полако одлазе у заборав са престанком овоземаљског живота старијих житеља.

А да они не оду у заборав, потребна је слога међу житељима у очувању традиционалних вредности. Ње није било ни у тешким тренуцима. Познат је и пример тројице Гредетинаца, браће из фамилије, који су након рата остали да живе у три државе на два континента, иако су робовали у истој држави, Немачкој. Докле тако?

Према сећању Станоја Митића Гредетинци су страдали у ратном вихору и у редовима четничког покрета и то: Милорад и Милан Петковић (нестали), Милун Манојловић (нестао), Миодраг Ђорђевић - Веца (нестао), Славитељ Аврамовић (нестао), Ратомир Стојановић (стрелан), Ранко и Бранко Милојевић (први умро, други нестао), Стојан Тодоровић - Карчић (стрелан), Живота Крстић (погинуо), Гаврило Митић, Милун Јовић, Милутин Јовић, Љубодраг Јовић, Добросав Стевановић и Драгољуб Јанковић.²⁵

Према подацима још увек необјављеног рукописа "Хроника села Гредетина" коју је припремила Љубинка Петковић, наставница Основне школе у Гредетину, масовнији одлазак мештана из Гредетина у партизане био је од марта до јула 1944. године. Први Гредетинац, Драгослав Манојловић, који је преко свог таста Воје Вукића, из Д. Сухотна, био раније повезан са НОП, користи долазак V бригаде 21. дивизије и 6. фебруара 1944. године одлази у партизане. Масовније прикључење партизанским јединицама дешава се 18. јуна 1944. године, када је након збора испред сеоске школе у народноослободилачку војску отишло 32 Гредетинаца, а након 15 дана и друга група од двадесетак људи.

*С лева на десно:
Драги Стевановић,
Милутин Петковић и
Милун Манојловић,*

*чуче: Никола
Тодоровић и
Слободан
Здравковић*

НАПОМЕНЕ:

1. Матична књига умрлих - Месна канцеларија Гредетин
2. Зб. НОР, I/1 - 206
3. Зб. НОР, I/21 - 6
4. Зб. НОР, I/3 - 111, Зб. НОР, I/16-21
5. Зб. НОР, I/21-16
6. ИА Ниш, МКРФ - 1/248
7. Богдан М. Стевановић - На Јастрепцу, Београд 1969, страна 206. Аутор др Богдан Стевановић је родом из Лознаца и у време настанка књиге био је професор Скопског универзитета. Добри познаваоци прилика тврде да је велики утицај на садржај књиге имао његов брат Миливоје Стевановић-Долински, предратни новинар, револуционар и дугогодишњи заточеник Голог отока.
8. По казивањима мештана жена овог капетана Смиља била је ћерка Мирка Јовића, па је овај брачни пар живео у тастовој кући у Гредетину.
9. Драгољуб Ж. Мирчетић и Мирослав М. Миловановић, Општина Алексинац у народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији, Алексинац 1982. г. стр. 166.
10. Зб. НОР, И/4 - 105.
11. Зб. НОР, И/21 - 38.
12. Књига "На Јастрепцу" приликом појављивања изазвала је велику полемику и међу самим учесницима НОР-а, који су аутору замерили да је исувише субјективно описивао догађаје, а нарочито збивања око његовог брата Долинског.
13. Стевановић, На Јастрепцу, Београд 1969. г.
14. Драгољуб Ж. Мирчетић, Мирослав М. Миловановић, Општина Алексинац у народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији, Алексинац 1982. стра. 355.
15. АВИИ, фонд КПЗ, рег. бр. 2/3 - 142 стр. кут. 3.
16. Д. Мирчетић и М. Миловановић, Општина Алексинац у народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији, Алексинац 1982. стр. 229.
17. ИА Ниш, мкрр 3/449.
18. Д. Мирчетић и М. Миловановић, Општина Алексинац у народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији, Алексинац 1982. стр. 355.
19. Исто, стр. 337, 338.
20. Исто, стр. 349.
21. Љубинка Петковић, наставник, "Хроника о селу Гредетину", у рукопису.
22. Милош Манојловић сматра да је непосредан повод за одвођење људи из села у логоре, најпре у Нишу, а затим на Бањици, где су умало били стрељани, је погибија неког четничког официра на Морави и некакав списак нађен код њега. Б. Стевановић у књизи "На Јастрепцу" пише на 209. страни: "Овога дана Немци и Бугари су извели необјашњиву акцију у Гредетину, Радевцу и Јаковљу. Кренули су у хајку против својих слугу јер је, наводно, код убијеног поручника Матића нађен списак који је говорио о четничкој дволичности. Извршено је неколико паљења и стрељања на лицу места". Ако се изузме идеолошка оцена о овим збивањима, очито да се говори о истом догађају (прим. аутора).
- Манојловић је касније боравио код оца у Аустралији, Милуна, где се упознао са чувањем српске традиције на том континенту међу нашим људима. Окупљали су се око српске цркве празнујући све православне светковине, а појединци су и куће градили као у старом завичају.
24. Ову причу аутор је чуо од више мештана.
25. Пошто је тешко доћи до званичних података о страдању Гредетинаца у четничком покрету коришћен је исказ "старијег мештана". Зато се извињавам читаоцима и породицама ако је неки податак објављен а да у потпуности није тачан. Остаје нада да ће и ове жртве, као и погинули у партизанима, добити више места у публикацијама и званичним документима.

ПРВА ОСМОЛЕТКА У КРАЈУ

Гредетин је међу првим насељима у овом крају, а и у Моравском срезу, добио школу. Године 1866. у Срезу моравском је било 12.625 житеља, четири верске цркве и три основне школе (у Прџиловици, Тешици и Корману). На једну цркву долази 3.156 становника, а на једну школу 4.208 становника. Интересантан је податак из те године о броју мушкараца и жена у срезу. На 96 мушких долазило је 46 женских житеља.¹ Три деценије касније у срезу почиње интензивнији развој школства, када Гредетин добија школу².

Када се говори о школству у Моравском срезу, треба забележити постојање приватне школе у селу Трњану у периоду од 1844. године до 1847/48. године. На њу указује и професор Миодраг Спирић у петом броју часописа "Трагања", у издању Гимназије "Дракче Миловановић" у Алексинцу, који констатује да је Основна школа у Трњану основана фебруара 1844. године као приватна школа, а учитељ је био Миладин Петровић, са платом од 600 чаршијских гроша годишње, уз бесплатну храну, стан и огрев. Плаћали су га родитељи деце која су ишла у ову школу.

У августу 1845. године ђачки родитељи из Трњана узели су за учитеља Јована Јанковића из Футога у Бачкој. Он је био ђакон, а после је прешао у учитеље. У Трњану је био учитељ три године, а од школске 1846/47. године на име плате примао је од сваког ученика по један цванцик месечно. О овој школи после 1847/48. године нема података, на основу чега професор Спирић у поменутом тексту закључује да је укинута. До престанка рада школе вероватно је дошло што су ученици, чији су родитељи отворили основну школу, завршили школовање, па више није било интереса да плаћају учитеља.

За отварање школе у Гредетину значајан је састанак Суда

општине гредетинске и одборника одржаног 3. априла 1894. године на коме је закључено. Општина гредетинска још 1875. године по одобрењу господина министра финансије купила је плац за подизање основне школе од Милоша Лазаревића, овдашњег тежака (пољопривредника), за 840 гроша пореских и исту суму раскодовала у тој години. Такође, среском одлуком од 1874. година купи се прирез срески (месни порез) за подизање основних школа у Срезу моравском и од тих пара подигнуте су школе Корманска, Прђиловачка, Тешичка и Кулинска, па сада следује да се по решењу скупштине овде у Гредетину и у Грејачу школа подигне. Са поменутог састанка затражено је да се у Гредетину привремено у згради општине отвори школа која би од августа 1894. године почела да ради.

Донете Закључке као присутни потписали су: председник суда Д. Прокић, одборници: Станко Илић, Аврам Димитријевић, Михајло Недељковић, Никола Ракић, Јеврем Златановић, Светомир Филипковић, Стојадин Станковић, Милорад Милојевић и Милутин Томић. Донете закључке Суд општине Гредетинске, 17. априла 1894. године, прослеђује начелнику Среза моравског. У том писму захтев за одржавање наставе у општинској кући поткрепљен је и чињеницом да је рад школе важан како за гредетинску, тако и јаковљанску општину².

Наравно, преко окружног начелства захтев стиже до Београда. Министарство просвете 20. јула 1894. године Начелништву округа Крушевачког шаље одговор на писмо од 1. јула у коме извештава да не одобрава да се у Гредетину отвори привремена школа у згради коју је комисија прегледала и у којој је општина хтела да употреби за школу. У Гредетину се мора подићи нова школска зграда.³ Министарство тражи да се о овим одлукама извести Суд општине Гредетинске, коме препоручује да и формално на Збору донесе одлуку о градњи нове школе. Препоруке надлежних у Београду су испоштоване, али од захтева се није одустајало, па је 22. новембра 1894. године надлежни министар донео Одлуку о отварању привремене школе у Гредетину.⁴

Суд општине Гредетинске већ 19. фебруара 1895. године обавештава Министра да је за привремену школу одређена кућа Стојана Димитријевића, и да ће општина плаћати кирију. Обавештење је потписао председник суда Ан. Радивојевић.⁵ У фебруару 1895. године у село стиже и први учитељ Михајло М. Крстић, који 24. истог месеца шаље писмо министру просвете и црквених дела у коме стоји:

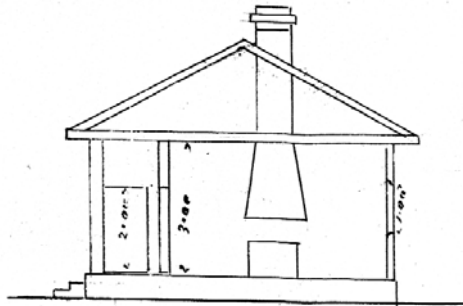
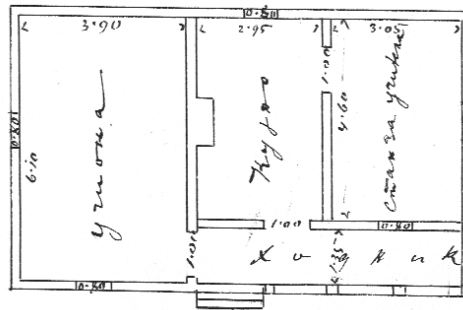
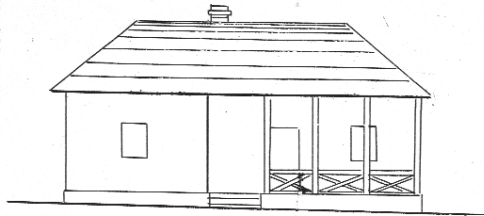
"Част ми је извести господина министра да сам на дужност дошао 23. овог месеца и у исто време вас извештавам да је школа у

приватној кући и у истој апсолутно ничега нема сем четири зида и тек се сада оправља, те према томе рад у школи се не може почети најмање до 15-ог идућег месеца.⁶"

Са оваквим ставом учитеља Гредетинци се нису сложили, па 13. марта обавештавају Начелство Округа крушевачког да је учитељ обмануо у извештају. Некако у том периоду и Министарство грађевина, тачније 26. априла 1895. године, одговарајући на писмо министарства просвете упућено 22. 11. 1894. године, каже да је израђен план и предрачун за градњу школске зграде у Гредетину, у Округу крушевачком. Такође, урађен је план и предрачун за грађење учитељских станова и других принадежности у школском дворишту. Уједно, препоручено је да школска општина откупи земљу Милојка Стојковића, која је у непосредној близини

школског дворишта и да се тако прошири школски плац. То је потребно ради поштовања прописа, јер и ова школа, као и све сеоске, морају поред простора за градњу и авлију, да имају земљу као башту за пољопривредну производњу.⁷

Наложено и урађено. Начелство среза Крушевачког обавештава 4. маја 1895. године надлежне да је купљена тражена земља и да је урађен предрачун за градњу који је износио 21.912,67 динара, од чега за школу 9.957,22, школске станове 11.185,73 и нужника 957,72 динара.⁸

Нацрт зграде за привремену школу
у селу Гредетину, срез Моравски,
18. новембар 1894. године

Школа у Гредетину је почела да ради у школској 1895/96. години и први учитељ је био Михаило Крстић. Наредне школске године у Гредетину раде два учитеља, поред поменутог Крстића и Стојанка Лешјанинова - Корнеџијева. Међутим, борба за другог учитеља и за проширење школе није била једноставна. Одбор школе Гредетинске, 15. августа 1896. године доноси закључак да је зграда поправљена и да је комисија извршила преглед, и да је преко 150 деце дорасло за школу. Зато је школски одбор, кога су чинили: председник Д. Стојановић, чланови М. Стевановић, Сима Јовић, Васа Старинчевић и Јован Петровић, помоћник учитеља, затражио је још једног учитеља.

Како обично код нас бива, желећи да свако оствари своје замисли, почиње манипулација са бројем ученика. Тако, по једном извештају, у први разред је било уписано 50, у други 18, у трећи пет и у четврти четири ученика, с тим што велики број деце није уписан. Начелник Округа крушевачког 1896. године налаже школском одбору да обезбеди упис још 14 ученика како би било места за два учитеља. Школски одбор 12. септембра исте године обавештава надлежне да је уписано два одељења по 40 ученика и да су стечени услови за још једног учитеља. И следеће 1897. године наставља се надмудривање између власти и Одбора. Начелник Округа наређује 22. октобра да се у први разред упишу 50 ученика, ако нема толики број, онда да се уписују и ученице. Десет дана касније тражи се и одговорност школског одбора што нису извршили препоруку начелништва. Међутим, Гредетинци не посустају од својих захтева па у два наврата траже продужење школске зграде, образлажући чињеницом да су учионице мале, а деца из других села зими, када је то хладно, преспавају у учионицама. Те године, 1897. у II, III и IV разред било је укупно 60 ученика. Школски одбор је следеће, 1898. тачније 11. јануара, упутио захтев за продужење зграде са аргументима да школа опслужује две општине (гредетинску и јаковљанску, прим. аут.) и седам села, и да је у згради и стан и остале просторије поред учионице.⁹

Писане трагове о постојању гредетинске школе и касније налазимо у радовима појединих аутора. Тако, Срећко Ђуновић у књизи "Школство и просвета у Србији у XIX веку", констатује да је школске године 1899/1900. радила школа у Гредетину.¹⁰ Почетком XX века гредетинско школство се и даље развија. Највероватније у том периоду гради се школска зграда и школски станови. Сада се у бившој школи налази Дом културе, Месна канцеларија и телефонска централа.

Школски стан и стара школа грађени почетком XX века

Према Шематизму Краљевине Србије учитељи у Гредетину, школске 1902/1903. године били су Василија Ђорђевићева (III и IV разред) и Зорка Петровићева (I и III разред).

Године 1906. у Срезу моравском школе имају: Врћеновица, Гредетин, Грејач, Кулина, Љубеш Доњи, Тешица, Корман, Прћиловица и Сечаница.¹¹

Податке о гредетинској школи налазимо и у 1914. години. Тако према бројном стању ђака основних школа у школском срезу алексиначком на дан 31. јануара 1914. године школа у Гредетину је имала 107 уписаних ђака, 98 ученика и 9 ученица. Наставе су била ослобођена два ђака, а петоро њих се није одазвало позиву за похађање наставе, па је на часове било 100 ђака, 92 ученика и 8 ученица. У овом крају су у то време радиле још две школе у Јаковљу са 38 ученика и у Корману са 74 ученика. Наставу су држали у I и II разреду Даринка Стефановићка, а у III и IV разреду Аранђел Стефановић.¹²

На основу извештаја школског надзорника за Срез алексиначки из 1914. године, може се сазнати и о школској згради у Гредетину. Сам објекта је био од тврде грађе, и од 24 школа у алексиначком срезу, гредетинска је била међу 14 школа које су биле прописно саграђене. Намештај је у овим школама махом непрописан и стар. Наставници, готово већина, не обрађају довољну

пажњу на одржавање намештаја и чистоте. Најбоље се одржава ред у: Д. Љубешу, Гредетину, Д. Крушцу, Добрујевцу, Липовцу и Кулини. Ту су и зграде и намештај очувани и у реду.¹³

Вршилац дужности школског надзорника Војислав Михајловић, поред осталог, пише: "Нередовно стање у целокупним државним пословима због прошлих ратова изгледа да је највише имало утицаја на просвету. Одласком великог броја учитеља на војне дужности и заузимања школа за магацине, ни једна школа у овом шк. срезу није радила 1912-13. шк. године".¹⁴

У том периоду гредетинска школа се издвајала и по вођењу летописа и дневника. Летопис школски води се само у: Д. Љубешу, Г. Крушцу, Липовцу и Гредетину. Дневник рада води се само у Гредетину.¹⁵ Гредетинска школа је тада предњачила и у кадровима. У школском алексиначком срезу било је 24 школа са 44 одељења, у којима је радило 37 наставника, 28 учитеља и 9 учитељица. Тадашњи учитељ у Гредетину Аранђел Стефановић, је био међу пет похваљених учитеља. За њега се каже да је млад, интелегентан и тактичан учитељ. Ради на личном усавршавању и с великом вољом и лакоћом ради у школи. Темељно изводи наставу по савременим педагошким принципима. Према деци има благо опхођење, тако да су му потпуно одана.¹⁶

Тридесетих година учитељ у гредетинској школи је Ђорђе Игњатовић. А на седници Школског одбора, 15. јануара 1933. године усвојен је буџет од 19.190 динара. Председник одбора био је Станимир Јовић, а чланови су: Благоје Прокић, Војислав Манојловић, Љубомир Здравковић, Чедомир Љубисављевић и Будимир Јевтић. На јесен исте године, тачније 24. септембра, долази до промене у Школском одбору, чланови постају: Серафим Тодоровић, Вукадин Савић, Боривоје Ђорђевић, Стеван Филиповић и Будимир Јевтић. Председник је и даље Светомир Јовић. Од 4. новембра 1936. године у Школском одбору Државне народне школе у Гредетину су: председник Серафим Петковић, и чланови: Живота Прокић, Алекса Филиповић, Љубомир Здравковић, Витомир Влајић, управитељ и учитељ је и даље Ђорђе Игњатовић, као и благајник Будимир Јевтић. Од 17. јуна 1937. године пословођа и учитељ у школи је Видојковић С. Стојан. У том периоду велики број казни преко гредетинског општинског суда изречене су због изостанка деце из школе.¹⁷

На седници Месног школског одора школе Гредетинске, одржане на дан 11. јула 1937. године усвојен је списак уписа деце у први разред школске 1937/38 године, уписано је чак 51 дете: Ковиљка Никодијевић, Добривоје Филиповић, Драгомир

Ученици и наставно особље државне народне школе у Гредетину око 1928. године. 1. Добривоје Миљковић, 2. Бранко Јовановић, 3. Првослав Михајловић, 4. Милун Јовић, 5. Миодраг Савић, 6. Живота Крстић, 7. Радомир Стевановић, 8. Стојан Миљковић, 9. учитељ Коста Матић, 10. Душан Станковић из Г. Пешчанице, 11. Драгомир Миљковић, 12. Драгче Манојловић (Фотографију идентификовао Драгомир Миљковић)

Недељковић, Мирослав Обрадовић, Живојин Ковачевић, Јелица Манојловић, Миодраг Тодоровић, Јован Јанковић, Војислав Илић, Здравко Вулић, Љубомир Димитријевић, Милица Стефановић, Даница Миљковић, Славољуб Лазић, Мирослав Јововић, Богољуб Стојановић, Миодраг Миљковић, Љубинка Савић, Живана Петковић, Миодраг Николић, Ђорђе Аврамовић, Милица Павловић, Радмила Јанићијевић, Божидарка Никодијевић, Љубица Стојковић, Милица Лазић, Радмила Филиповић, Вида Савић, Душица Савић, Драгиња Недељковић, Миодраг Перић, Анка Стевановић, Миодраг Златановић, Милутин Новковић, Живана Марковић, Мирољуб Младеновић, Захарије Илијић, Драгослав Станковић, Милосав Јанковић, Душанка Панић, Љубинка Младеновић, Љубинка Станковић, Србислав Кочић и Надежда Влајић. Списак је обухватио ученике из Гредетина и Пешчанице (сада Горње и Доње).¹⁸

Државна народна школа у Гредетину уочи Другог светског рата је имала преко стотину ђака. Тако у школској 1938/39. години било је 105 ученика. Они су похађали наставу у два одељења. У првом су били ђаци првог и четвртог разреда са којима је радио учитељ Стојан С. Видојковић. Ово одељење је бројало 53 дечака и 23 девојчица. у другом одељењу било је 49 ђака, 28 ученика и 21 ученица. Наставу је држала Лепосава Видојковић. У оквиру гредетинске школе радило је и треће одељење са седиштем у Горњој Пешчаници са ученицима од I до IV разреда. Учитељ је био Драгутин Стаменковић, а наставу је похађало 72 ђака: 40 ученика и 32 ученице.

Школске 1938/39 године у први разред у три одељења (два у Гредетину и једно у Пешчаници) уписали су се следећи ученици: Павле А. Ракић, Марија М. Здравковић, Сениша Д. Лазић, Будимир С. Стевановић, Светомир Ж. Филиповић, Мирослав Б. Терзић, Благојче М. Марјановић, Милосав М. Милосављевић, Душица С. Стевановић, Катарина Б. Тодоровић, Живомир М. Митић, Радмила С. Петковић, Радмила Р. Ђорђевић, Мирослав Д. Павловић, Љубиша С. Милошевић, Драгољуб С. Илић, Миодраг Д. Вулић, Десанка М. Николић, Ненад М. Миљковић, Љубодраг М. Јовановић, Надежда Ђ. Станковић, Предраг Љ. Вулић, Момчило Ж. Павловић, Добрила М. Младеновић, Стојана Д. Јанковић, Младен А. Јанковић, Драгиња С. Ђорђевић, Ковиљка Ч. Љубисављевић, Радослав В. Ђукић, Оливера В. Цветановић, Милутин Љ. Новковић, Милутин Ж. Радосављевић, Живана М. Милојевић, Живка М. Влајић, Добривоје Р. Љубисављевић, Десанка Љ. Љубисављевић, Милорад

Ученици другог и четвртог разреда државне народне школе у Гредетину 1939. године. Горњи ред с лева на десно: Благојче Марјановић, Драгољуб Илић, Мирослав Павловић, Миле Ковачевић, дечак Љубишаиз Дреновака, Живомир Митић, Будимир Митић, Мирко Терзић, Мирослав Миса Милосављевић, Моњило Павловић, Павле Ракић и Мија Петрић. Други ред одозго: Драгомир Недељковић, Јован Јанковић, Драган Вулић, Милојко Петрић, Петар А. Ракић, Војислав Недељковић, Бошко Ракић, Миодраг Филиповић, Адам Јовановић, Петар Новковић, Стојан Станисављевић и Томислав Михаиловић. Трећи ред: Милунка Ракић, Бранка Стевановић, Радунка Манојловић, учитељ Стојан Видојковић, Бранка Стојковић, Ружа Станковић, Јагода Митић и Миша Новковић. Четврти ред: Радослав Јовановић, Ненад Миљковић, Миша Лазић, Светислав Филиповић, Босанцац и Митић Миодраг. Седе: Марија Здравковић, Радмила Петковић, Радмила Милосављевић, Драгиња Недељковић, Десанка Николић, Живца Митић, Педа Видојковић, Дуда Видојковић, Мишко Видојковић, Душка Стевановић, Нађица Станковић, Божицарка Николијевић и Катарина Тодоровић. (Фотографију идентификовао: Бошко Ракић)

С. Златановић, Бранислав С. Ракић, Велинка М. Протић, Александар В. Ристић, Малиша Д. Вељковић и Слободан Д. Боривојевић, укупно 42 ученика.¹⁹

Наставно особље школе је било активно и у ван наставним активностима. На школском добру образовали су шумски расадник одакле су се саднице употребљавале за пошумљавање голети у околини. Ван школе, такође, раде у стрелачкој дружини и на просвећивању народа.²⁰

Следеће школске године број ученика у школи се повећао у Првом одељењу, први и други разред било је 67 ђака, у Другом одељењу је било 48 ученика, а у Трећем одељењу, које је радило у Горњој Пешчаници, наставу је похађало 43 ђака. У Горњој Пешчаници одређен период, као замена, радио је учитељ Михаило Стефановић.²¹

У школској 1939/40. години јавила се потреба за отварањем још једног одељења у Горњој Пешчаници. То је већ најављено на седници Школског одбора гредетинске државне народне школе, одржаној 24. марта 1939. године, када је констатовано: "За сада ова школа има три одељења и то два са седиштем у Гредетину и треће са седиштем у Пешчаници. "Прво одељење, I и IV разред, са 55 ђака, Друго одељење, II и III разред са 40 ђака, Треће одељење, I, II, III и IV разред, 72 ученика. Идуће школске године из Трећег одељења ове школе изаћи ће само пет ђака, а у први разред уписаће се 25 нових ђака за школску 1939/40. годину". Школски одбор је предложио стварање IV одељења у Горњој Пешчаници, пошто су били испуњени неопходни услови, уписан је довољан број ђака, постоји подесна учионица за ово одељење, закупљена је нова зграда у непосредној близини школе за наставничке станове, набављен неопходан намештај и друго.

У школској 1939/40. години у I разред је требало да се упишу 29 ученика из Гредетина и 20 из Пешчанице. А то су: Милутин Стевановић, Љубица Ракић, Надежда Лазић, Вера Новковић, Живка Младеновић, Драгослава Ђорђевић, Радмила Филиповић, Олга Ивић, Вера Никодијевић, Драгиша Ђорђевић, Радослав Јовановић, Вера Филиповић, Драгиша Јанковић, Драгослав Здравковић, Стојан Димитријевић, Јованка Миљковић, Милован Ковачевић, Миодраг Здравковић, Живомир Новковић, Нада Манојловић, Смиља Милановић, Живомир Станковић, Вера Николић, Марко Петковић и Предраг Видојковић, сви из Гредетина.²²

Следеће године одељење у Пешчаници одваја се у самосталну школу. На седници Месног школског одбора Државне народне школе у Гредетину, одржане 26. јула 1940. године, донето је решење да се у први разред за школску 1940/41. годину упишу сва одрасла и

Данашњи изглед школе

способна деца и то: Драгиша Димитријевић, Надежда Вулић, Милева Ђорђевић, Мирослав Ђокић, Дивна Стевановић, Вера Петковић, Богдан Аврамовић, Мирослава Павловић, Живојин Ђорђевић, Миодраг Стојановић, Соја Петковић, Милен Вулић, Драгиша Митић, Михајило Стојановић, Бранислав Миљковић, Божидар Терзић, Олга Филиповић и Зоран Димитријевић. Касније, на основу решења уписана је Љубица Марјановић и пре времена Миодраг Ст. Видојковић. На седници месних одбора државних народних школа у Гредетину и Пешчаници, одржане 6. октобра 1940. године у просторијама гредетинске школе, дошло је до поделе имовине у будуће самосталне школе, пошто је до тада у Пешчаници било Треће одељење гредетинске школе. Споразумом је подељена покретна имовина. Непокретна имовина се не дели из разлога што је, у своје време, школске зграде у Гредетину држава подизала из својих средстава и земљиште за плац и школску башту откупила. Седници су присутвовали за Школски одбор у Гредетину: Серафим Петковић, Живојин и Алекса Филиповић, Стојан С. Филиповић и Радомир Ракић. За Школски одбор у Пешчаници: Александар К. Ристић, Драгутин Љубисављевић, Радомир Доб. Прокић, Младен Савић и Велимир Цветановић.²³

На основу тапије издате од стране Суда општине гредетинске бр. 1857, дана 9. септембра 1937. године, и потврде Среског суда у Алексинцу бр. 545/38 издате 1938. године, може се закључити да је парцела за школу у Горњој Пешчаници купљена од неке Стане. У поменутом документу Срески суд тврди да је описано имање прва и искључива својина Стане, жене Сретена Ракића из Пешчанице, и да је сопственица Стана пред овим судом признала да га је продала

Народној школи у Гредетину (за одељење у Пешчаници) за осам хиљада динара и тапију ову купцу издала по одобрењу мужа. Ова је тапија заведена у књизи тапија под бр. 2296.

У записнику са завршног прегледа рада наставника Државне народне школе у Гредетину постоје подаци и за саме ратне школске године: 1940/41, 1941/42. и 1942/43. године, па није познато да ли је школа радила током целог рата. У првој ратној школској години у школи је било два одељења са 118 ученика, 67 дечака и 56 девојчица. На дан 25. јуна 1943. године школу у Гредетину похађало је у два одељења 128 ђака, 68 дечака и 60 девојчица. Учитељи су били већ поменути брачни пар Видојковић, који за свој педагошки рад од стране надлежних добија највећу оцену, одличан (5).²⁴

Након Другог светског рата гредетинска школа ради у новим условима, али са старим проблемима. Школска зграда је напукла, као и учитељски стан. Одмах се почело са описмењавањем одраслих. Алфabetски течај је почео са радом, само је врло мали број полазника, свега шест.²⁵

Следеће године се полако поправља ситуација у школи. Похађање наставе је стопостотно, а ђачка кухиња свакодневно припрема по један оброк и у њој се прехрањује 40 ученика. Школска башта је обрађена, а приход је намењен школској кухињи. Организован је и један аналфabetски течај за одрасле на коме је описмењено 31 полазник.²⁶

У 1948. години у првом одељењу, I и IV разред, ради наставница Душанка Кузмановић. Ово одељење похађа 44 ученика, у другом одељењу, II и III разред, има 40 ђака, а наставу изводи Драгомир Кузмановић. У једном периоду ђачка кухиња не ради због уштеде у намирницама да би се сачувале за временске непогоде и за оне дане када се ученици слабије прехрањују код својих кућа.²⁷

Наставници који су радили у гредетинској школи су били активни у друштвеном животу, што је револуционарна власт од њих и очекивала. Наставник ради ван школе као секретар Народног фронта, секретар Црвеног крста, благајник у Управи за изградњу задружног дома и помаже остале масовне организације. У току школске године водио је просветни течај на коме је испит положило 40 полазника. Ван школе наставница ради као секретар АФЖ, а и члан је Управног одбора земљорадничке задруге. На аналфabetском течају описменила је 17 полазника. Тако је школски инспектор писао о раду брачног пара Кузмановић, у тадашњем селу Гредетин где су се сва важна збивања дешавала око школе. Од 28. новембра 1949. године овој школи је прикључена и школа из Горње Пешчанице, са укупно 29 ученика.²⁸

Пети разред у новооснованој средњошколској школи у Лозници, 1951/52. године. Први горњи ред с лева: Дечак Предраг из Јаковља, Првослав Марковић из Г. Пешчанице, Ранко Борђевић из Д. Пешчанице, Живорад Николић из Јаковља и Часлав Митић. Други ред с лева: Драгомир Јевтић из Грњана, Братислав Михајловић, Вукашин Станковић, Радослав Јакимовић, Богољуб Савић, Живорад Петковић из Крушија, Драган Митић из Крушија, Душан Маринковић из Корњана, Мирко Стевановић из Г. Пешчанице и дечак из Радевца. Трећи ред с лева: Драгиша Томић из Г. Адровца, Слободан Петковић, Томислав С. Лазич, Живорад Филиповић, наставници Ранђел Јанчић и Светислав Милојевић, Томислав Јовић из Каменице, Драгаче Станковић из Јаковља, Мирко Лазич и Томислав В. Лазич. Четврти ред с лева: Драгиша Петровић, Живорад Станковић и Мирослав Марковић из Г. Пешчанице, Велибор Живковић из Јаковља, Милорад Милојевић, Љубинка Јовановић, Гордана Арсић, Живорад Цретковић из Радевца, ученик Љуба из Г. Пешчанице, дечак Гајић из Радевца и Борђе Милетић из Лозница. Седе с лева: Солунка Станковић из Г. Пешчанице, Анђелка Милојевић, Лидија Јанчић и девојчица Мирјана из Тешице. (Фотографију идентификовао Мирко Лазич.)

У школској 1950/51. години у Државној основној школи у Гредетину раде два одељења и то: прво, I и II разред, са 34 ученика и друго, III и IV разред, са 50 ученика. Рад у школи отпочео је 21. октобра, због премештаја учитеља. У првом одељењу радила је наставница Милијана Јанковић, а у другом Ранђел Јанчић. Уређење школских просторија је задовољавајуће, а уређење школског дворишта је прави дечји вртић и најбоље уређено у Срезу.²⁹

Почетком школске 1951/52. године формирана је осмолетка у гредетинској школи са једним одељењем петог разреда које броји 50 ученика. У школи раде три одељења и четири наставника, јер је у петом одељењу предметна настава. У првом одељењу, I и IV разред, целодневну наставу је држала Јорданка Милојковић. У другом одељењу, II и III разред, радила је Милијана Јанковић. Учионица у којој су учили ђаци петог разреда је била у приватној згради, и према казивању Мирка Лазића тадашњег ученика петог разреда, она је била у кући Марка Ивића у којој је касње била смештена кафана.

Наставници су се залагали да се оспособе две учионице при задружном дому (садашњој школској згради, која је тада грађена као задружни дом, прим. аутора), где би рад био успешнији и просторија здрава и светла. У школи се ишло нередовно, нарочито у петом разреду, што се може видети из Записника са прве седнице Наставничког савета осмолетке у Гредетину, одржане 5. септембра 1951. године на челу са директором Ранђелом Јанчићем. Наставу је држао и наставник Светислав Милојковић. Тада је наставу похађао 141 ученик у школи, 73 мушких и 63 девојчице. У првом разреду било је 13 дечака и 8 девојчица, укупно 21 ђак. У петом разреду било је 64 школараца, 34 дечака и 30 девојчица. Два и по месеца касније у петом разреду се смањио број ученика на 47, 36 мушкараца и 11 девојчица. И на родитељском састанку констатовано је изостајање ђака из школе.³⁰

"Похађање ученика", каже Јанчић, директор школе, "слабо је и неозбиљно. Неки родитељи избегавају да одговоре обавези, то јест, да пошаљу децу у школу. Има чак таквих родитеља који шаљу децу у школу, али их наговарају да не раде школске ствари и не уче лекције како би их наставници отерали из школе."³¹ И по речима излагача, директора Ранђела Јанчића, такво понашање родитеља је крајње несавесно.

У овој школској години радио је и Школски савет, а за одборнике овог тела, поред четири просветна радника, изабрани су: Стојан Митић из Гредетина, Живота Гајић из Радевца, Александар Николић из Јаковља, Љуба Митић из Крушја, Драгољуб Милетић из Лознаца, Светислав Томић из Горњег Адровца и Светомир

Ученици шестог разреда школске 1961/62. године. Стоје с лева: Радослав Митић, Станислав Лазић, Момчило Милојевић из Г. Пешчанице, Радиша Тодоровић из Радевца, Драгиша Јанковић из Јаковља, Живота Филиповић, Груица Гајић из Радевца и Велизар Манојловић. Седе с лева: Милица Мишић из Јаковља, Нада Миљковић, Вера Ђорђевић из Г. Пешчанице, учитељи Трајан Новковић и Љубинка Петровић, Драгица Томић из Г. Адровца, Миљана Јовановић из Радевца и Мирјана Петковић из Радевца. Чуче: Драгослав Перић из Г. Адровца и Слободан Миљковић.

(Слику идентификовао С. Лазић)

Станковић. После избора Школског савета прешло се на прикупљање прилога за куповину школских књига и најнужнијег инвентара. У овој акцији сакупљено је 2.440 динара у новцу и 120 динара у житним боновима.³²

У школској 1952/53. години, на дан 9. септембра 1952. године, гредетинску осмолетку у пет одељења похађало је 136 ђака, 93 мушкараца и 43 девојчице. У првом одељењу, I и II разред, било је 20 ученика и 11 ученица, у другом одељењу, III и IV разред, 16 дечака и 19 девојчица. У петом разреду било је 23 ђака, 17 ученика и 6 ученица, док је VI разред похађао 31 ученик, 26 дечака и пет девојчица. Седми разред није постојао, а завршни VIII разред је имао 16 ђака, 14 ученика и две ученице.³³ До оснивања осмолетке у Гредетину ученици су на школовање претежно одлазили у суседни Велики Шиљеговац, село у општини Крушевац које је удаљено око пет километара и до њега се стизало пољским путем, преко брда. Гредетинску осмолетку у време њеног настајања похађала су деца из: Јаковља, Радевца, Гредетина, Лознаца, Крушја, Горњег Адровца, Доње Пешчанице, Трњана ...

Та школска година је била веома интересантна и на неки начин определила је даљи рад осмолетке. Материјалних средстава није било довољно, а школа је, највероватније почела да ради у садашњим просторијама, у згради која је првобитно била зидана за

Задружни дом (прим. аутора). На родитељском састанку одржаном 26. октобра 1952. године директор Света Милојковић је казао да се гредетинска осмолетка издржава буџетом који је одређен само за основну школу и због тога у многоне ова оскудева: нема табле, ормане, учила, фуруну, столове и др. Пошто и са огревом, према речима директора "лоше стоје", јер има свега 10 кубних метара дрва, директор је апеловао на родитеље да дају по 1/2 кубних метара дрва по ученику, уколико школа не обезбеди дрва из других извора. Родитељи су, такође, замољени да дају добровољни прилог да би се купиле табле. Ваља истаћи да су родитељи прихватили предлог и дали су помоћ за куповину предложеног инвентара.

Са овог родитељског састанка занимљива је дискусија у вези прекомерног играња фудбала. Очито да су гредетински дечаци изузетно волели ову игру и није нимало случајно што је село у каснијем периоду имало добре фудбалере који су бранили боје насеља. На овом састанку родитељ једног ученика, Милен Митић из Гредетина, говорио је о недисциплини и претераном игрању фудбала ученика VIII разреда. На ову примедбу директор је одговорио да су ученици VIII разреда донели лоше навике из других места, али да им је и забрањено играње фудбала, сем на часовима физкултуре. Нисмо сигурни да су ову забрану ученици у потпуности испоштовали. На истом родитељском састанку покренута је иницијатива за израду новог бунара и ВЦ-а, наравно уз донацију мештана и родитеља.

Ова акција је успела, па се касније на родитељском састанку, одржаном 12. априла 1953. године, констатује да је од добровољног прилога родитеља прикупљено 7.800 динара и 1.300 динара од МОО. Тим средствима је бунар изграђен. Највероватније је, пошто је тако било договорено, сваки родитељ дао по 100 тадашњих динара.

На родитељском састанку одржаном 14. децембра 1952. године изабран је десеточлани Школски одбор у који су ушли представници из свих насеља из којих су долазили ђаци. Изабрани су: Александар Николић из Јаковља, Обрад Радовановић из Радевца, Миле Ристић из Горњег Адровца, Љубомир Митић из Крушја, Бора Ђукић из Горње Пешчанице, Воја Филиповић, Стојан Здравковић, Љубодраг Стевановић, Раденко Димитријевић, Бора Ковачевић и Ратко Станковић из Гредетина и пет представника школе.³⁴

У школској 1953/54. године није било осмог разреда, а укупно је гредетинску школу похађало 136 ђака, 85 ученика и 51 ученица. Седми разред имао је 21 полазника, 16 дечака и 5 девојчица. Следеће године број ученика школе се повећао на 150, 93 дечака и 57 девојчица. У нижим разредима је било 70 ученика, а у вишим 80

ђака. Наставу су изводили: Спасе Алексов (физика, хемија, биологија, фискуптура), Љубинка Петковић (историја, географија, ручни рад, поуке из праксе и домаћинство), Александар Николић (математика, српски, певање), Трајан Новаковић (цртање, хигијена), и Даница Новаковић (српски и лепо певање). Француски тренутно није био заступљен.

Школство у Гредетину наставило је свој развој и у наредној деценији. Решењем општине Алексинац бр. 07-17487/63 школа у Гредетину од 23. новембра 1963. године постаје издвојено одељење јединствене Основне школе "Стојан Живковић - Столе" у Трњану. Друго издвојено одељење је радило у Доњем Љубешу. У периоду од 1960-1970. године председници школских одбора, поред осталих били су: Обрад Манојловић, Павле Ракић и Дракче Стевановић. У том периоду, најверватније школске 1964/65. године осморазредна школа у Гредетину добија назив Основна школа "Народни херој Ратко Јовић-Душко", по револуционару из Горњег Адровца. Гредетин је у том периоду и седиште централне школе са одељењима у Јаковљу, Радевцу, Лознацу, Крушју, Горњем Адровцу и Горњој Пешчаници. У школској години 1964/65. школа је имала 487 ученика, 239 дечака и 248 девојчица. Само одељење у Гредетину имало је 279 ђака, 136 ученика и 143 ученица. Од I до IV разреда 216 ђака, 107 дечака и 109 девојчица.

Према подели предмета наставницима у ОШ "НХ Ратко Јовић-Душко" у Гредетину, може се закључити да су наставу држали: Драгољуб Богдановић (српскохрватски), Бранислав Огњановић (српскохрватски), Мирјана Јовановић (историја, географија и поз-

Група ученика од првог до петог разреда на Јастрепцу 9. 10. 1971. Стоје с лева на десно: Учитељица Милица Николић, Радица Милановић, Дикица Мицић, Љиљана Живић, Светлана Лaziћ, Радица Марковић, Лела Пешић, Бранислав Николић, Зоран Јевремовић, Зоран Тодоровић и учитељица Вера Бошковић. Чуче: Славица Новковић, Мирјана Филиповић, Небојша Миљковић, Радица Аврамовић, Зоран Митић, Зорица Новковић, Живорад Митић, Новица Милановић, Срђан Филиповић, Владица Ђорђевић, Радиша Стевановић, Зоран Ђорђевић и Нинослав Миљковић.

навање друштва), Милосава Богдановић (музичко и ликовно), Љубинка Перић (математика), Мрољуб Марковић (ОТО), Томислав Живић (биологија, хемија) и Живадин Перић (физичко васпитање, домаћинство). Учитељице у нижим разредима биле су: Вера Бошковић и Милица Николић. Директор школе био је Слободан Стевановић. Школски одбор у 1961/62. години чинили су: Павле Ракић, Обрад Манојловић, Миодраг Терзић, Санде Томић, Милосав Милосављевић, Адам Јевтић, Трајан Новаковић, Љуба Стевановић, Будимир Миљковић, Даница Новаковић, Братислав Ђорђевић, Миленија Станковић, Радомир Воиновић, Војин Станојевић, Рајко Стевановић, Љубодраг Стошић, Радан Прокић и Светомир Миленковић.

Наредних деценија школа живи свој уобичајени школски живот васпитавајући и образујући генерације и генерације ћака из овдашњих седам села. Према извештају о стању школских објеката на територији општине Алексинац сачињеног од стране општинске комисије 2002. године у саставу: Драгољуб Цветковић, члан Извршног одбора СО Алексинац, Мирослав Поповић, дипл. инж. грађ. Будимир Марковић, дипл. инж. грађ. и Анита Јанковић, дипл. социолог, ОШ "Стојан Живковић-Столе" има издвојена одељења у 12 насељених места, од тога су три са осмораредном наставом и девет са четвороразредном. Укупно има 34 одељења, 484 ученика и 67 запослених радника, од којих 42 користе превоз приликом одласка на посао. Матична школа, одељење осморазредне наставе у Трњану има 153 ученика 10 одељења и 26 заослених. У школи у Гредетину одвија се осморазредна настава за 111 ученика у шест одељења где раде 10 запослених особа.

Поменута комисија константује да је објекат у Гредетину конструктивно добар, озидан од пуне цигле, са кровном конструкцијом од дрвених греда и покривен фалцованим црепом. Таванска конструкција - каратаван накнадно обложен лесонит плочама у роштиљу од дрвета. У целој школи треба предвидети замену подова са израдом цементне кошуљице. Унутрашња столарија је у лошем стању, врата су доста оштећена и немогуће их је поправити. Потребни су и молерско-фарбарски радови на целом објекту. Комисија на крају константује да на кровној конструкцији треба извршити препокривање новим црепом и замену летви, затим на комплетној згради треба урадити нове лимарске радове и громобранску иснталацију. Спољни ВЦ је руиниран тако да се предлаже изградња новог, закључује Општинска комисија у извештају од 2002. године.

У 2003. години директор централне школе је Бранислав

Стоје с лева на десно: Драган Јовић, Живорад Ђорђевић, Звездан Стојановић из Радевца, Бобан Томић, помоћни радник Бранислав Миљковић, Горица Здравковић, Саша Томић, Виолета из Јаковља, непозната, и непозната. Чуче: Бранимир Јовановић из Јаковља, Звонко Крстић из Јаковља, Саша Милосављевић, Ивица Петровић, Снежана Станчић и Снежана Ковачевић.

(Фотографија из 1984. г.)

Огњановић, који је на ову дужност ступио после Славољуба Лазаревића, а руководилац одељења у Гредетину је Радивоје Панић. Наставу у гредетинској школи изводили су: Драгомир Тодоровић, српски језик, Радмила Петровић, француски језик, Ана Марковић, енглески језик, Наталија Живковић, ликовна култура, Катица Огњеновић, музичко, Зорица Спасић, историја, Саша Анђелковић, географија, Добрица Ранђеловић, физика, Радивоје Панић, математика, Мирослав Милојковић, биологија, Радица Ињац, хемија, Предраг Ристић, ото и Миодраг Ђорђевић, физичко. Учитељи у нижим разредима су: Зорица Филиповић и Братислав Илић.

Традиционално овој школи гравитира и неколико четвороразредних одељења; у Јаковљу са тамошњих седам ученика у 2002. години радила је учитељица Живана Милановић, док се у Горњој Пешчаници настава одвијала у два одељења са укупно 16 ученика, а наставу су изводили Славица Стевановић и у Крушју су била два одељења са укупно 20 ђака, а учитељи су Сања Станковић и Славица Терзић. У Лознацу је било 12 ученика, а просветни радник је Слађана Павић. И у Радевцу је једно одељење са 11 ученика и учитељицом Снежаном Павић. У Горњем Адровцу учитељица Весна Савић, која због боловања мења Данијелу Тодоровић, васпитава шест ученика. У овим школама су радили помоћни радници: Драган Димитријевић у Крушју, Миодраг Милошевић у Лознацу, Љубиша Јовановић у Јаковљу, Мирослав Николић у Радевцу,

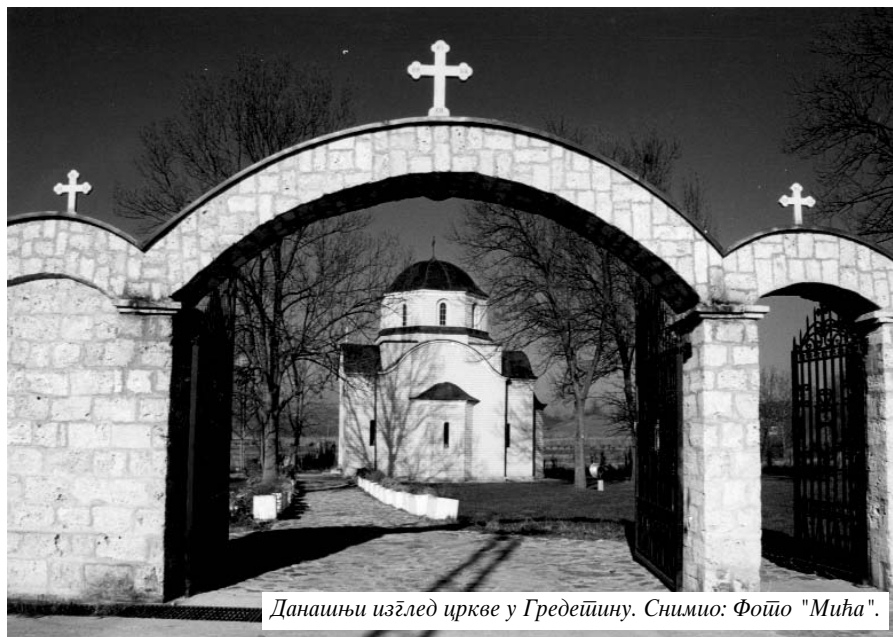
Новица Станковић у Г. Пешчаници, Живица Димитријевић у Г. Адровцу, Данијела Филиповић и Драгана Стевановић у Гредетину.

НАПОМЕНЕ:

1. Живојин Стаменковић: "Житковац (моравски) - 1516-1996", Житковац 1996. г.
2. Архив Србије, НО 386, X, 90/1895.
3. Исто, бр. 9998.
4. Исто, бр. 21935.
5. Исто, бр. 288
6. Исто,
7. Исто, бр. 21935, бр. 6900/94.
8. Исто, бр. 6742.
9. Исто, бр. 6
10. Срећко Ђуновић: "Школство и просвета у Србији у XX веку", Педагошки музеј у Београду, Београд 1971. год.
11. Живојин Стаменковић: "Житковац (моравски)", стр. 45, Житковац 1996. г.
12. АС - Министарство просвете 1915. године (несрећена грађа)
13. Исто,
14. Исто,
15. Исто,
16. Исто,
17. Записник са завршног прегледа рада наставника 1937/1938. г.
18. Исто,
19. Исто за 1938/1939 год.
20. Исто
21. Исто за 1939/40. г.
22. Исто
23. Исто за 1940/41. г.
24. Исто за 1941/42. г.
25. Записник о нађеном стању у Гредетину приликом обиласка 25. октобра 1946. г.
26. Записник о прегледу Основне школе у Гредетину на дан 24. 11. 1947. г.
27. Исто за 1948. год.
28. Записник о извршеном прегледу школе за 1949. г.
29. Записник о прегледу рада Државне основне школе у Гредетину, 1951. године
30. Исто,
31. Записник са родитељског састанка, одржаног 14. октобра 1951. године.
32. Исто,
33. Записник са седнице Наставничког већа савета осмолетке у Гредетину 9. 9. 1952. г.
34. Записник са родитељског састанка одржаног 14. децембра 1952. године.

ХРАМ ПОКРОВ ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Гредетинци, као и становници села Крушја, свој духовни живот и потребе обављају у оквиру Храма Покров пресвете Богородице, смештеног на улазу у село из правца Алексинца. Храм представља један од објеката по коме се село препознаје. У књизи "Алексинац - лична карта" стоји да је ова црква подигнута 1968. године, а обновљена 1994/95. године. Очито је да се овај датум односи на освећење храма, а да је објекат изграђен пре Другог светског рата. На територији гредетинске парохије, осим поменуте цркве, налазе се и храмови Св. Марије Магдалене, подигнут почетком XX века, нови саграђен 1983. године у Радевцу, храм Рођења пресвете Богородице у Јаковљу, Св. Цара Константина и Свете царице Јелене у Лознацу и Св. Тројице у Горњем Адровцу, подигнут 1903.

Данашњи изглед цркве у Гредетину. Снимио: Фојто "Мића".

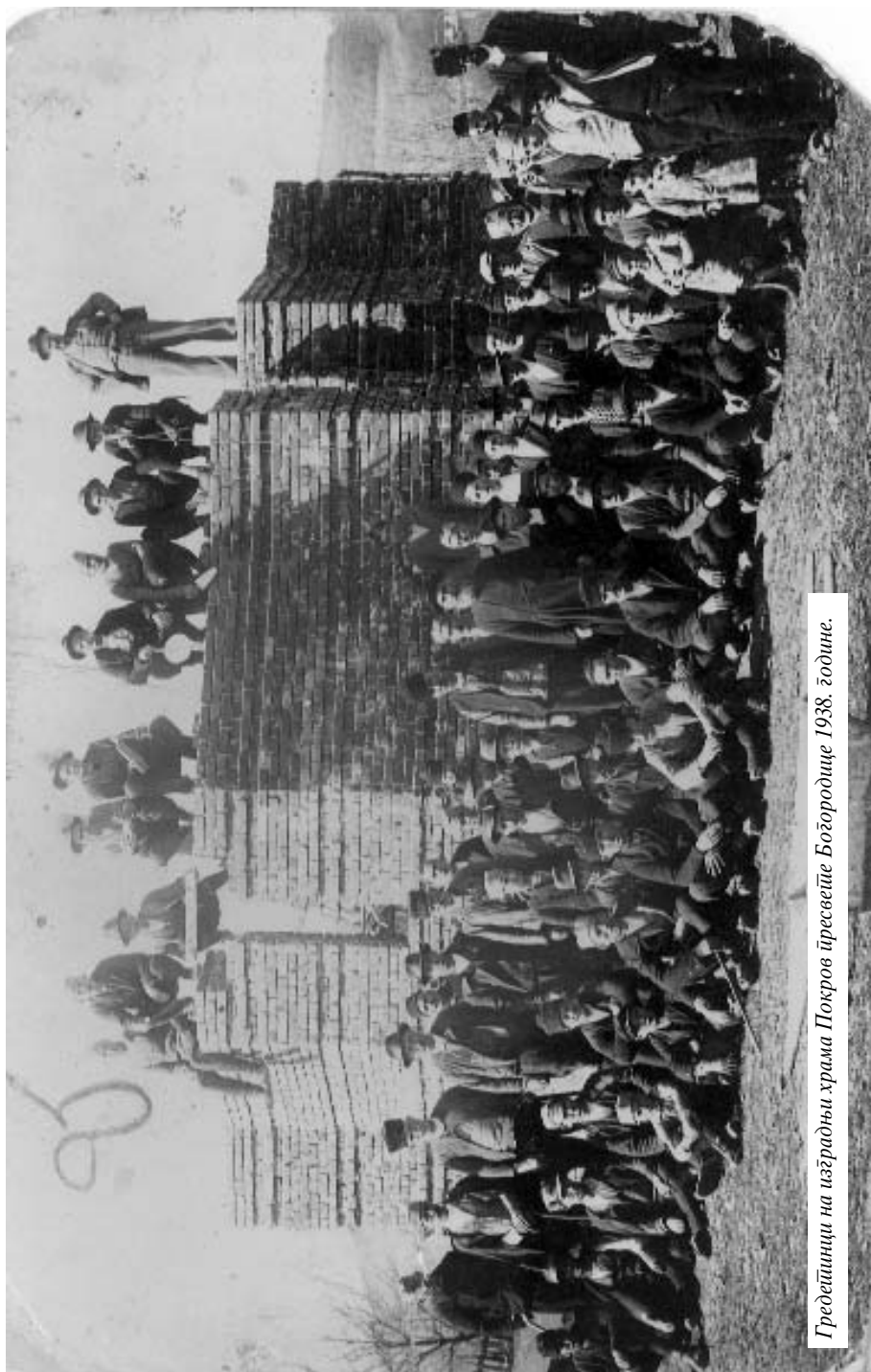
године и капела Св. архиђакона Стевана (у изградњи) у Каменици. Парохија обухвата насеља: Гредетин, Радевац, Јаковље, Крушје, Лознац, Каменица и Горњи Адровац.¹ Парохију опслужује Ненад Јовановић.

До подизања цркве у селу 1939. године, Гредетинци су у прошлом веку верске активности обављали у оквиру Храма св. Тројице у Горњем Адровцу, што се осим казивања житеља овог села може закључити и уз помоћ појединих докумената. Тако у нишком Историјском архиву, поред осталог, постоји и Признаница на 400 динара, коју је 1. маја 1925. године потписао Милутин Ђорђевић из Гредетина на име клисарске плате за месеце: јануар, фебруар, март и април. Међу сведоцима преузимања новца је и Божа Ракић из Гредетина. Очито да су Гредетинци, као становници највећег села у овом крају, имали значајну улогу у животу и раду цркве у Горњем Адровцу.

Према доступним подацима може се закључити да се ова парохија називала Гредетинском и да је обухватала села: Гредетин, Горњи Адровац, Јаковље, Радевац, Лознац, Крушје, Горње и Доње Сухотно. Парохијска црква била је црква Св. Тројица у Горњем Адровцу (позната и као црква "Рајевског", подигнута на месту погибије руског добровољца, пуковника Рајевског, прим. аут.). Цела парохија је имала 3.951 душу. Седиште пароха било је у Горњем Адровцу и ту дужност је обављао протојереј Светислав Жујовић, рођен 1862. године, рукоположен 1900. године, а произведен за проту 1910. године. У парохији је било и капела (црква п.м. аутора) Св. Магдалена у Радевцу и Св. Јована Главосека у Горњем Сухотну.²

На овим просторима обављали су се и верски обреди и пре појаве цркве у Горњем Адровцу. Иако нису урађена неопходна истраживања, претпоставља се да је на овом простору у средњем веку било доста локација на којима су се налазили верски објекти. У турском дефтеру (попису) Крушевачког санџака из 1516. године, наводи се да у селу Радевцу постоји један манастир. Записан је без икаквих података о имену манастира и порезу који даје турским властима. Професор Зоран Стевановић, аутор Монографије о Радевцу (иначе родом из овог села), каже да нема података када је овај средњевековни манастир страдао, али претпоставља да се то догодило крајем XVII века за време велике сеобе под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, када се иселило и становништво овог краја.³

А по предању, Гредетинци су своју садашњу цркву почели да граде око 1936. године. Највероватније су је завршили пред Други светски рат. По казивању Гредетинца Ратомира Станковића - Ратка,

Гредѣшници на изградњи храма Покров пресвете Богородице 1938. године.

место за изградњу цркве одредила је Павлина Ковачевић, родом из Гредетина, удата у крушевачком селу Здравине. Деда Ратко каже да је она дошла на место данашњег црквеног дворишта и почела да копа, тражећи неко верско обележје, тврдећи да је некад ту био манастир, те да је клизањем околних брда био затрпан. Пошто ништа није пронађено, Павлина је затражила коље и конац, и уз помоћ босиљка, којег је носила и мирисала, одредила темеље нове цркве речима: "Ја идем по зид". Парцела је била власништво Миладина Јовановића - Денета, чији потомци данас живе у Чачку и Београду. Прича се да је и неки сан натерао Павлину да открије ово "свето место".⁴

Интересантно је и казивање Будислава Ракића који нам је препричао тврдњу његове бабе Миленије да је Павлина, поред осталог, казала да је на званом месту "Вртен цер" био некада манастир по имену Св. Роман, а да се целокупно манастирско имање протезало до самог простора где се данас налази гредетинска црква. Пошто по брдима није било довољно воде, сточари су своја стада чували поред реке и било им је далеко да на молитву одлазе у манастир, па су у простору где се сада налази село, односно данашње црквено двориште, саградили малу црквицу (капелу) где су обављали своје верске потребе. Сам назив места где се налазио манастир, по овим предањима, указује да су се обављали одређени верски догађаји када се крст сече и залива у стаблу, односно врти у дрвету па је отуд и назив "вртен цер".

"Због ратних догађаја и послератне комунистичке идеологије, храм је на освећење чекао пуне 33 године. Тај чин је 1972. године извео епископ Василије жички, тадашњи административни нишке архиепископ. Иконостас потиче из 1969. године. Поклон је, а и дело сестринства манастира Љубостиње чија је тадашња игуманија Варвара Миленовић била рођена у Гредетину. Уместо дрвене конструкције за израду је коришћено вешто исплетено пруће, што овај иконостас чини веома изузетним".⁵

Од финансијских средстава које су прикупили парохијани предвођени господином Ненадом Илићем, отпочела је 1994. године реконструкција цркве која је трајала све до 2001. године. За то време је промењена цела кровна конструкција. Уместо дрвеног пода стављен је други од чврстог материјала, зидови су преправљени, намештена изолација, а цела фасада пресвучена фасадном циглом. Купола и остали кровни делови су обложени бакарним лимом. Године 2001. направљена је ограда и сазидана улазна капија порте, када су, такође, ископани темељи за нови црквени дом. Тако обновљену цркву и остале објекте осветио је 7. октобра 2001. године

Група гредетинаца у јесен 2003. године приликом израде плоче на помоћној црквеној згради. Стоје с лева: Живорад Перић, Зоран Димитријевић, Петковић Мирослав, Милан Крстић, Саша Обрадовић, Дејан Савић, Горан Здравковић, Славиша Јовановић, Дацан Јанићијевић, Драган Николић, Србобран Ђорђевић, Жарко Јовановић, Радослав Ђорђевић, Предраг Тодоровић и Топлица Ђокић. Чуче с лева: Зоран Станчић, Славиша Филиповић, Зоран Димитријевић, парох Ненад Јовановић и Мирослав Стевановић

Епископ нишки Иринеј.⁶ У организованом прикупљању помоћи за реновирање цркве међу нашим људима у иностранству укључио се и Новица Стевановић, а још један Гредетинац на привременом раду у Швајцарској Мирослав М. Петковић је финансирао 2000. године израду фреске на чесми код улазне капије. Посебан допринос приликом градње улазне металне капије дао је мештанин Србобран Стојановић и Зоран Цакић.

У Гредетину се тренутно гради црквени дом површине око 180 квадрата, који ће чинити комплекс где ће мештани и остали моћи да обављају свој духовни живот. Црквени одбор у 2004. години сачињавали су: Будислав Ракић, председник, Драгослав Јовић, потпредседник, Славиша Недељковић, благајник и одборници Саша Митић, Сретен Манојловић, Драган Николић, Зоран Јевремовић и Србобран Стојановић.

НАПОМЕНА:

1. Мр Бранислав Јочић, Зоран Стевановић: "Алексинац - лична крта"; Алексинац 2000. г, стр. 160
2. Изнети подаци преузети из "Шематизам источно православне патријаршије" по подацима из 1924. године; Српска манастирска штампарија, Сремски Карловци 1925. г, стр. 201
3. Зоран Стевановић: "Радевац кроз векове и догађаје", Алексинац 2002. г, стр. 63.
4. Историјат настанка цркве је препричан разговор са једним од најстаријих људи у селу и особе која је низ година учествовала у раду и животу овог храма, Ратомирот Станковићем - Ратком, обављеног у 2000. години.
5. Иван Видојевић: "Храмови намесништва алексиначког", Алексинац 2002. г, стр. 25
6. Исто

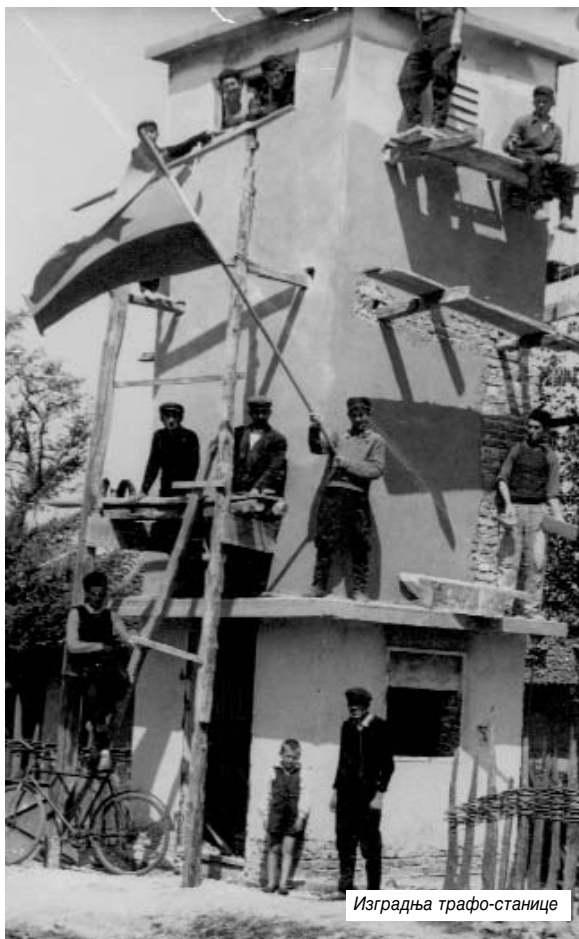
На "Цвети" 2004. испред гредетинске цркве.

ВРСНИ СТОЧАРИ И ЈАГОДАРИ

Мештани села Гредетина претежно се баве пољопривредном производњом и то ратарством, сточарством и воћарством. Мали број житеља је запослен. Само окружење је утицало на развој појединих грана пољопривреде. У висинском делу општине Алексинац у периоду од 1833. до 1878. године доминирали су пашњаци и високе шуме. Те шуме су се 1876. године пружале до самог Алексинца. У том периоду приметна су настојања да се прошире оранични зирати, крчењем шума. То је створило услове да овај реон по основним производним карактеристикама буде ратарско-воћарски и виноградарски са јачом економском оријентацијом у сточарству.

Сточарство има дугу традицију. У међуратно доба (мисли се на два светска рата, прим. аут.) и раније, када се најважнија сточарска грана свињогојство базирало на жирењу у сампасима, исхрана о којој се незнатно старало

Изградња трафо-станице

домаћинство, омогућавала је производњу житних култура широког сортимента. Тада се гајило сво жито: јечам, овас, раж, сочиво и друго. Забрана сампасног сточарења и преласка на дворишно свињогојство, пресудно се одражава на производњу пшенице за људску исхрану и кукуруз за тов свиње. Са изменом структуре у производњи жита приступило се и рационалнијем искоришћавању земљишта.² И данас најдоминантније ратарске културе на гредетинским пољима су пшеница и кукуруз.

Шездесетих година прошлог века Гредетинци почињу да гаје племените расе стоке, нарочито крупне, као што је говече "сименталске расе". Око 1980. године овдашња Радна јединица ПИК "Гредетин" води акцију на побољшању расног састава стоке и уматичује грла. Тако да се сада на овим просторима гаје квалитетне расе крава, свиња и других домаћих животиња. Додуше, ратне и кризне године крајем прошлог века одразиле су се и у овој области што се види и у стагнацији - набавке нових, квалитетнијих врста стоке.

Гредетин је и значајан произвођач млека. Према попису из шездесетих година прошлог века, Гредетинци су имали 220 грла радне стоке, 195 крава и стеоних јуница, 350 оваца и 294 крмача за приплод,³ По попису из 1991. године у Гредетину се гајило 339 грла говеда, 313 оваца, 1.300 свиња, 3.487 комада живине и четири коња.

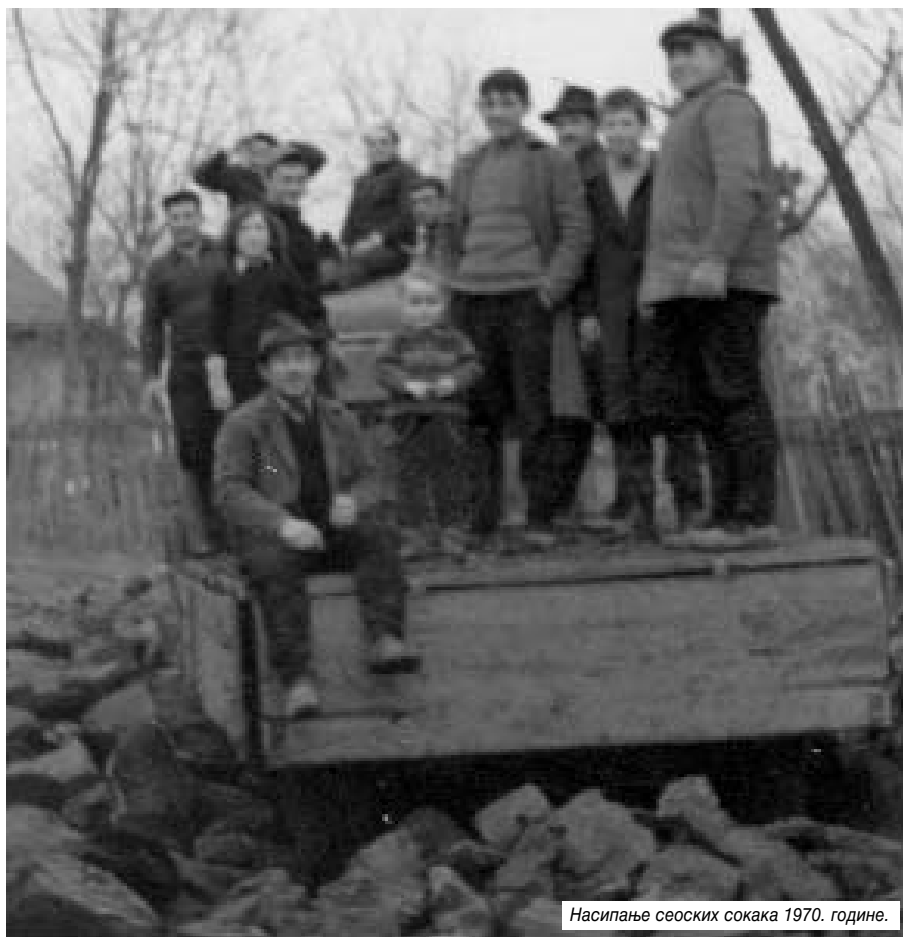
Међу одгајивачима стоке и, уопште сточарске производње, истичу се: Новица Милановић, Предраг Тодоровић, Добрица Стевановић, Предраг Ђорђевић, Столе Филиповић и други. Осим ових, такозваних "већих" сточара, већи број Гредетинаца гаји мањи број грла, трудећи се да буду расна. Охрабрујућа је чињеница, иако, генерално гледано, село стари и све је већи број празних кућа, чији потомци живе на страну, да неколико десетина ових газдинстава има младе и амбициозне наследнике који имају шта да кажу када је реч о пољопривредној производњи. Таквим домаћинствима би држава и општина својим развојним програмима, уз обезбеђивање одговарајуће стручне службе, требало да помогну у њиховом развоју ка значајном и специјализованом произвођачу што еколошкије хране.

Када је у питању воће, до увођења јагода, већи значај у производњи имала је шљива. У некадашњим шљиварима најзаступљенија сорта била је "ранка", али било је и "пожегаче", или како је у народу зову "маџарка". Сада се гаје сорте настале у Институту у Чачку: "чачанска најроднија", "чачанска најбоља" и друге, а неприкосновена је америчка сорта "стенлеј". Најзначајнији произвођач шљива је Сретен Манојловић који на својим парцелама, у површини преко 100 ари, гаји неколико сорти овог воћа. У овој производњи се

истичу: Топлица Ракић, Горан Здравковић и Зоран П. Николић. Скоро да нема домаћинства у селу које нема одређени број стабала шљива. У мањим количинама гаје се јабуке, крушке и остало воће. У гредетинским воћњацима доста је заступљена и вишња, највише "облачинска". Водећи произвођачи су Драгиша Новковић, Момчило Новковић, Сретен Манојловић, а Славиша Недељковић настоји да оформи производњу овог воћа на већим површинама, па се у наредним годинама очекује да постане значајан робни произвођач.

Да су Гредетинци схватили значај воћарске производње, указује и разговор новинара "Речи радника" са Мирком Стефановићем, објављен у броју 55, 4. новембра 1969. године, под насловом "Њива, трактор и оловка", у коме се каже:

- Оно што сам до сада научио из стручне литературе могу да закључим да је даљи напредак мог домаћинства управо у производ-

Насипање сеоских сокака 1970. године.

њи ових култура. Даље, за богат, и најбогатији род, на пример квалитетних јабука и крушака, малина и јагода, увек је обезбеђено тржиште. Ту нема осцилација, које се на пример, јављају у пласману поврћа.

Јагода је тренутно хит - воће у Гредетину. Када се почела гајити не може се са сигурношћу утврдити. Михајло Костић у докторској дисертацији "Алексиначка котлина" пише:

- Од интереса је напоменути и то, да је у селу Врћеновици први пут у овом крају отпочела да се гаји јагода коју је увео Аца Станојевић, учитељ. Из Врћеновице тридесетих година (1930. прим. аут.) прва јагода донета је на нишку пијацу.⁴ Вероватно је тада она почела да се гаји и на простору Гредетина. Интензивнија производња јагода у селу почиње шездесетих година прошлог века. Данас у Гредетину поједина домаћинства ову културу гаје и на површини од хектар, као што је домаћинство Станислава Лазића. У овој производњи запажена су и газдинства Бранислава-Бате Николића, Славише Марковића, Драгише Новаковића, Зорана Станичића и других. Скоро свака кућа је засадила од десет до 60 ари јагода, а претежно је заступљена сорта "зенга зенгана" У селу је основано и Удржење произвођача јагода и осталог воћа "Јагода", са циљем да окупи заинтересоване произвођаче ради заштите својих интереса и унапређења воћарства. Удружење је уписано у регистар друштвених организација и удружења грађана у МУП Републике Србије - Одељења у Алексинцу, под редним бројем 194. Чланови дружења су и произвођачи из суседних села, који су активно учествовали у његовом формирању, као што су, на пример, Драган Петровић из Крушја и Горан Ђукић из Горње Пешчанице. Активни чланови су и потпредседник Удржења Момчило Ђорђевић, Добрица Стевановић и Зоран Станчић. Председник Удружења је Нинослав Миљковић.

Када је реч о повртарским културама, црни лук је у једном периоду обезбеђивао пристојну зараду овдашњим житељима. Према речима Драгића Перића, Гредетинца, који је као стручњак провео радни век у овдашњој задрузи, а затим у ПИК "Алексинац", црни лук организованије се почео гајити око 1965. године. Аутор се сећа осамдесетих година прошлог века када је ово поврће било прави извозни хит, а многа домаћинства су његовом производњом економски ојачала. Али било је година када је он завршавао на ђубришту, јер није било организованог откупа. Са појавом војвођанског лука, који се добија семеном (што је јефитије), а не из арпацика, производња црног лука губи на значају. Није помогао ни његов бољи квалитет са ових простора.

У једном периоду главна експортна култура ратарске производ-

ње је био дуван. Он се и сада гаји, али на мањим површинама. Тако алексиначки лист "Реч радника" 1969. године, из пера Душана Петковића, под насловом "Производња дувана - наша традиција", цитирајући произвођача Миодрага Стојановића, пише да у Гредетину преко 115 домаћинстава сади дуван.

- Од 230 домаћинстава, 115 су произвођачи дувана. Преко лета се у сваком другом дворишту могу видети полиетиленске сушнице за сушење дувана. Сви су једнодушни у оцени да је дуван култура која се код њих деценијама гаји, која је, како кажу, стекла право грађанства скоро у сваком домаћинству овога села и краја. Међу првим произвођачима дувана помиње се име Јована Стојановића. Производња се у овој породици преноси с колена на колена и данас његов чукунунук Миодраг Стојановић сваке године произведе 500 до 600 кг. дувана.

Не треба схватити да је у овом селу усамљен случај породице

Задружни трактор 60-их година прошлог века.
С лева на десно: Ђорђе Станковић, Драги Перић и Богдан Аврамовић.

Стојановић. Поред ње овде треба споменути и Милутина Стевановића, Миодрага Б. Стевановића "Мију", Миодрага Ђорђевића, Миодрага Јанковића и многе друге који се својим радом, производњом дувана и осталих култура истичу.

Интересантна је и тврдња Петра П. Ракића, а на основу разговора са старијим мештанима, да је договором сељана око 1880. године подигнут први виноград на месту изнад гробља, где је тада била утрина. По речима Војислава Ивића, први трактор марке "зетор" и то чехословачки, задруга у Гредетину је купила у периоду између 1957. и 1958. године.

Када смо код задруге, треба рећи да је у Гредетину било организација које су се бавиле пољопривредном производњом. У публикацији Сретена Динића "Десет година рада великошиљеговачке Земљорадничке задруге, од 1901 - 1910", Београд, 1910. на 48. страни каже се: "Великошиљеговачка 33 допринела је формирању земљорадничких задруга у Рибару 1903, Гредетину, Обилићеву и Јасики". Земљорадничку задругу помиње и Михајло Костић. Нешто боље економско-друшвене прилике у привредно јачим селима јавиле су се доношењем Закона о оснивању "Месних задруга за пољопривредни кредит", од 12. јула 1925. године. На основу тог закона до 1930. године основане су задруге за пољопривредни кредит у: Корману (30. 12. 1928.г.) Лужану, Гредетину, Тешици и Доњој Трнави, а затим у Житковцу (1933) и још неким селима. Већина ових задруга проширила је делатност и на околна села. У Гредетину, поред тог села, задруга је обухватала Пешчаницу и Горњи Адровац.⁴ Гредетинац Војислав Ивић, који сада живи у Нишу, и који је шездесетих година прошлог века радио у овдашњој Земљорадничкој задрузи, каже да је један од залужнијих за формирање гредетинске задруге између два светска рата Милојко Новковић-Кец.

После Другог светског рата на овом подручју постојало је више задруга. У Горњем Адровцу Сељачка задруга "Душко", у Крушју "Победа", у Каменици "Радомир Илић Реља" и у Гредетину "Слобода".⁵

Мада се административно-територијална организација земљорадничких задруга мењала више пута у предреформској фази, значајније промене су извршене у 1959, 1960, 1961. и 1962. години. До тих промена је долазило ради концентрације средстава, јер се показало да само веће економске организације (барем се тада тако сматрало, прим. аут.) могу да обезбеде рентабилно пословање и стручан кадар. Земљорадничкој задрузи у Гредетину 1959. године, припојене су задруге у Радевцу и Јаковљу, а 1960. године и задруга у Крушју. Земљорадничкој задрузи у Трњану 1961. године припојила се задруга из Гредетина. На територији данашње општине

Алексинац 1962. године пољопривредном производњом је управља-ло 10 земљорадничких задруга за 74 насеља. Од тога на територији раније општине Житковац, која је обухватала 45 села, послује пет земљорадничких задруга, чија су седишта у: Љуптену, Тешици, Житковцу, Трњану и Доњем Љубешу. Земљорадничка задруга у Трњану обухвата осам насеља: Трњане, Горњу и Доњу Пешчаницу, Гредетин, Радевац, Јаковље, Крушје и Лознац.⁶ Тих година у задрузи раде Живорад Златановић - Јелић из Д. Пешчанице, Миливоје Станковић - Лица из Крушја, Будимир Стевановић, Богдан Аврамовић, Мика Ђорђевић - Веца, Љубодраг Димитријевић из Јаковља и као стручни сарадници Драгић Перић и Стојан Миленковић. Управник је био Обрад Манојловић.

Касније седиште задруге се у једно време налази у Корману, а затим организована пољопривредна производња одвија се у оквиру Радне јединице "ПИК" Гредетин, која је пословала у оквиру истоименог алексиначког Комбината. Нажалост, након успешног вишедеценијског рада организована пољопривредна производња запада у кризу, што се најбоље може приметити на основу стања у

Гредетински млин: радници Горан Златановић и Ивица Филиповић

коме се данас налази "ПИК" и његови објекти. Нове идеје у овој области за сада се не називају, а овдашњи капитал претежно се улаже у грађење стамбених објеката, а не производних погона. Дотле овдашње воће, месо, млеко и друго одлазе као јефтина сировина у друге крајеве.

Привредни живот села обележио је млин који се налази поред реке и који и данас ради. Према казивању Милоша Манојловића, млин је саградио 1937. године Раде Чабрић, пореклом из Великог Шиљеовца, који је у то време радио у Борском руднику као

"цревар", вероватно један вид месарског занимања (примедба аутора). Прича се да је Чабрић добио на лутрији око сто хиљада динара и да је послушао препоруку рођака из гредетинске фамилије Митић и подигао поменути млин. Његова жеља је била да објекат сагради на левој обали реке, али је послушао савет инжењера и млин је никао на супротној страни, на дотадашњој њиви Марјана Младеновића. Млин је имао три пара камења, за просту и фину мељаву и за млевање јарме, а покретао га мотор на дрва. Четрдесетих година прошлог века млин за 125 хиљада динара купују Милун Манојловић, Будимир Јевтић, Александар Ракић-Санда, звани Цанко, из Гредетина, Дракче Љубисављевић из Горње Пешчанице и Добросав Цветковић из Доње Пешчанице. До 1943. године Гредетинци и мештани околних села су жито млели у овом млину, када он престаје са радом, јер су те године интернирани у Немачку Милун Манојловић и Будимир Јевтић, а раније у заробљеништву је доспео и Дракче Љубисављевић.

После Другог светског рата рад млина организује у наредних десет година овдашња радна задруга. Тада су донешени, мотори најпре на нафту а затим на бензин. Након враћања млина власницима у закуп, шездесетих година, узимају га неки Миле из Београда, зет тадашњег житеља Гредетина Ђоке Станковића и његов ортак Радован Гарванов, такође из Београда. Они уводе електричну инсталацију у објекат, и то посебним каблом од трафо-станице, пошто је постојећа мрежа била нисконапонска, односно само за коришћење сијалица. Тада се мељаву одвија уз помоћ електро-мотора. Затим млин узимају у закуп Гредетинци Миодраг Стевановић и Адам Јевтић, који, до одласка на посао у Београд, организују мељаву.

Након престанка са радаом, млин на одређени период седамдесетих година откупљује Живојин Анђелковић из Ниша, који касније са женом Видосавом живи неко време у селу организујући успешан рад објекта.

НАПОМЕНЕ:

1. Михајло Костић: "Алексиначка котлина", Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књига 22, Београд, 1969., стр. 471
2. Исто, стр. 546
3. Исто, стр. 552
4. Исто, стр. 480
5. О овим задругама постоји несређена документација у Историјском архиву у Нишу. За задругу у Горњем Адровцу од 1947 - 1953. године, у Крушју и каменици од 1948 - 1953. године, док за гредетинску сељачку задругу постоје подаци за период од 1947 - 1957. године.
6. Михајло Костић: "Алексиначка котлина", Зборник радова Географског института "Јован Цвијић", књига 22, Београд, 1969., стр. 563, 564

ИНОСТРАНСТВО НАЈПРИМАМЉИВИЈЕ

Мали број Гредетинаца који стално бораве у насељу има запослење у неком од околних градова. Додуше, има и оних који тренутно живе ван Гредетина и у месту становања раде у неком од предузећа. Свакодневно на посао одлазе: Радослав Стевановић и Радослав Павловић, радници "ЕИПАК", Мића Милојевић, запослен у Штампарии "Атеље 63", Сунчица Ковачевић, запослена је у Здравственом центру "Алексинац", Новица Здравковић, радник "Инос-Делиград", Милош Оташевић, у ЈКП "Рујевица", Верица Манојловић, професор у Гимназији "Дракче Миловановић", Јовица Манасијевић, радник Геронтолошког центра "Јеленац", Марина Обрадовић, радник Органа за прекршаје, Бојан Крстић и Топлица Митић у Војсци СЦГ и Живорад Ђорђевић, радник ПИК "Алексинац". Осим наведених радника чија су предузећа и установе у Алексинцу, свакодневно на посао иде и Нинослав Миљковић, тренутно запослен у Културно-информативном центру "Копријан" - Дољевац. Поред ових, одређен број мештана је и привремено ангажован у неким алексиначким и нишким предузећима.

Знатан број Гредетинаца је у потрази за зарадом отишао, било индивидуално или организовано преко бироа, у неку од земаља у Европи, или на други континент. Доста их је из дела насеља званог "Лука". Михајло Стојановић је већ 1969. године отишао у Немачку, а 1972. године придружује му се и супруга Николета. По његовим речима, група са којом је отишао организовано преко тржишта рада, прошла је неопходне прегледе и само потпуно здраве особе су добиле посао. Због непознавања језика и другачијих навика, нашем човеку је најтеже пало прилагођавање тамошњим условима живота, док посао није био изузетно напоран. Овај брачни пар своје пензионерске дане проводи у селу. Нешто касније у Немачку одлази и Ненад Илић, који сада тамо има и сопствени бизнис.

Из овог дела села неколико породица ради у Швајцарској. Први је отишао Марко Петковић, седамдесетих година прошлог века, тамо је и преминуо. Десет година касније у Лугано одлази његов син Мирослав - Мића, који данас са члановима породице (супруга, ћерке, зетови, унучад) живи и ради у овој земљи, али доста времена проводи у Гредетину. У Швајцарској је и Бобан Лазић, са супругом Виолетом и сином Марком, Ненад Николић са супругом и његов син Славиша са породицом, Живко Томић са супругом. Швајцарске пензије ужива и брачни пар Ђорђевић Драгољуб и Драгица, као и Душан и Јорданка Стевановић. У држави банкара су и Станоја Ђорђевић са породицом, Новица Миленковић, са породицом, Небојша Миљковић са женом и ћеркама, Петар Станчић и Добрица Ђорђевић са супругом. У Немачкој је и Радослав Митић са породицом.

Гредетинаца има и у Аустрији, најчешће у Бечу и Салцбургу. У Бечу је Мирослав - Мића Илић, који је тамо стигао 1972. године, а сада се успешно бави сопственим бизнисом. Годину дана касније одлази и Братислав Терзић са супругом Радицом, а у овој земљи живи и његов син Игор. Седамдесетих година у Аустрију одлази и Радослав Милорадовић са супругом Зорицом, касније им се придружију и синови Србобран и Срђан, који сада живе у Бечу са породицама. Србобран се бави и сопственим бизнисом. У Аустрији, тј. у Салцбургу, пензију је стекла и Надежда Здравковић, која је дуго година тамо радила са покојним супругом Томиславом.

Гредетинаца има и преко океана. У Аустралији је породица Марјановић, наследници покојног Благојчета и његове жене Дивне, која често борави у завичају, као и Славољуб - Славче Перић. У Чикагу је Марија - Маја Ивић са супругом. Поред наведених Гредетинаца, још неколико десетина мештана овог села су одређено време провели у иностранство. Ту се не мисли на оне који су одлучили да тамо наставе живот населивши се у свим крајевима света, почев од Америке, Аустралије, па све до Русије. Сви они се радо сећају завичаја, а привремено запослени у иностранству представљају значајну економску моћ насеља, што се може видети и по њиховим лепо уређеним кућама.

ИЗБОРНА НАДМУДРИВАЊА

Сам почетак вишестраначја у Србији бурно се одразио и на политички живот насеља попут Гредетина, мада аутор није дошао до поузданих података да ли су у селу постојали одбори 1881. године, када су основане партије напредњака, радикала и либерала. Али, сигурно је да су гредетински радикали у Тимочкој буни 1883. године имали запажену улогу, о чему смо говорили у поглављу о овом догађају.

Иницијатор и организатор формирања Радикалне странке у овом селу био је Никола Јовић из Гредетина, који је често одлазио у Рибаре и у разговору са људима понављао: "Да дигнемо јарам од народа, да отерамо зле мушице".¹ Никола Јовић је касније, у првој деценији двадесетог века, био и домаћин краљу Петру I, који је, приликом боравка у Рибарској Бањи, ручао у Гредетину. Можда је тада створено познанство између Гредетинаца и краљевске породице, јер је касније, након Другог светског рата, рођак Николе, Миодраг-Мија Јовић био лични возач краља Петра II у Монаку. Мија је након заробљеништва остао да живи у Немачкој где се и оженио, а касније највероватније и узео држављанство. У селу је навраћао са својим познаницима из Немачке, одмарајући се у завичају. Његова ћерка Изабела, правник по струци, живи на Флориди. Прогањање између српских партија наставило се и касније када су радикали наследили на власт напредњаке. У алексиначком округу смислили су специјалну муку за оне који су годинама "јахали народ" - сада ће народ јахати њих! Узјахивали су напредњаке, и бичујући их као коње, терали их око села. Линчовање се није, ипак, проширило на читаву Србију. Масовни прогони забележени су у пожаревачком, ћупријском, зајечарском и алексиначком округу, што се објашњава и осветом за Тимочку буну.²

Страдали су и радикални и напредњаци (зависно ко је био на власти, прим. аут.). И једнима и другима, пише један савременик, горело је под ногама. Несигурност је била општа, а говорило се: "Ноћ има своју моћ". Највише линчовања напредњака је било по селима где су многи кметови завршили у јарак, испребијани на смрт колчевима.³ По казивању Миодрага Терзића, у том периоду живот је под непознатим околностима, након ноћног повратка кући, изгубио и Стојан Перић, тада имућан и угледан домаћин.

Сву жестину политичких борби Гредетинци су осетили и у првих четрдесетак година двадесетог века. Из тог периода препричаћемо само два догађаја о којима се и данас понекад говори. Чедомир Милановић, син Милојка Филиповића, противник тадашње политике династије, вероватно републиканац и припадник Демократске странке (прим. аут.), због јавне псовке мајке краља Петра II, приликом његовог рођења, морао је две године да проведе у изгнанству. Пред претњом хапшења Чедомир се склонио у крушевачко село Наупаре, где су претежно живели Роми, и бавећи се трговином успео да се сачува до амнестије. Преузимање потрепштина и виђење са својима обављао је у шумама изнад родног села.⁴

Други догађај је везан за избор председника општине Гредетинске. Милисав Николић - Бабејић из Горњег Адровца, схвативши да његов мештанин Јовић не стоји добро насупрот свог противкандидата Гредетинца Мирка Јовића, приликом потписивања списка да је обавио гласање просипа мастило и уз "горко кајање" повика: "Шта сам јадан урадио?" и намерно размаза мастило по списима. Док су остали схватили ову Бабејићеву игру, он се удаљи са места гласања и сакри у виноград. Тако да организована хајка за Бабејићем и жеља за осветом није уродила плодом.⁵ По неким казивањима његов кандидат се боље припремио на поновљеним изборима и на њима добио место председника, јер су претходни избори поништени због неправилности.

У послератном политичком делегатском систему Гредетинци учествују, али без већег жара и узбуђења. Најчешће помињана имена су Мирко Стевановић, Драган Новковић, Иван Станковић и други. На изборима за делегата у Већу месних заједница, априла 1978. године из Гредетина је изабран Иван Станковић.

На првим вишестраначким изборима за одборника у Скупштини општине Алексинац, одржаним деведестих година двадесетог века победио је Радослав Петковић, кандидат Социјалистичке партије Србије. На следећим превременим локалним изборима 1992. године социјалисти и Петковић су изгубили мандат, пошто је након два изборна круга одборничко место добио Радослав Павловић - Раша

Гредетинци спремни да чују различита политичка мишљења: присталице разних политичких опција у разговору са лидерима Г17-плус Миролjubом Лабусом и Млађаном Динкићем, Горња Пешчаница 2003. година

из Српске радикалне странке. Он је у другом кругу добио више гласова од противкандидата Сретена Манојловића из политичке групације ДЕПОС. Ова два кандидата су имала највише гласова у првом изборном кругу, али недовољно за освајање мандата. Сматра се да је професор Сретен Манојловић тада забележио солидан изборни резултат као кандидат анатемисаног ДЕПОС-а.

Следећи вишестраначки избори за одборника у Скупштини општине Алексинац, у Изборној јединици 39, у којој су гласали бирачи из насеља: Гредетин, Горња и Доња Пешчаница, одржани су 3. новембра 1996. године. У бирачке спискове уписано је 923 бирача, а гласало је 532. На изборе су учествовали: Зоран Ђорђевић, кандидат ЈУЛ-а, Сретен Манојловић, кандидат ПО "Заједно", Нинослав Миљковић, кандидат Групе грађана, Бранко Митић, представник Социјалистичке партије Србије и Радослав Павловић, испред Српске радикалне странке. Пошто у првом кругу ни један од кандидата није добио потребан број гласова, организован је и други изборни круг. Гласало се за Нинослава Миљковића, кандидата ГГ и социјалисту Бранка Митића. Како је Нинослав Миљковић, кандидат Групе грађана "Завичај" добио већину гласова, изабран је за одборника СО Алексинац.⁶

На следећим локалним изборима у Изборној једници 41 - Гредетин, која обухвата и насеља Горња и Доња Пешчаница, предложено је шест кандидата. На изборима од 24. септембра 2000.

године није изабран одборник, јер су два кандидата Нинослав Миљковић кога је предложила Група грађана "Село" и Живота Филиповић, кога је предложила Јединствена листа СПС - ЈУЛ Слободан Милошевић добили једнак и истовремено највећи број гласова, по 190, па је у овој изборној јединици гласање поновљено 8. октобра 2000. године за ова два кандидата.

На поновљеном гласању већи број гласова добио је кандидат Нинослав Миљковић, па је сходно прописима изабран за одборника Скупштине општине Алексинац.⁷ Овакве случајности у Србији су се догодиле два или три пута (прим аут.).

На овим изборима одборнички кандидати су били још и: Горан Ђукић, кандидат Уједињене сељачке странке, Горан Марковић из ДОС-а, Саша Митић, представник Српског покрета обнове и Славиша Недељковић из Српске радикалне странке.

На следећим превременим изборима за одборнике у Скупштини општине Алексинац, одржаним 4. новембра 2001. године, Гредетин је био у Изборну јединицу 2 - Крушје, са гласачима из овог насеља и Горње Пешчанице. Највише успеха је имао кандидат СПС Живота Филиповић - Амазонац, који је и изабран за одборника. Представник Српског покрета обнове Вера Манојловић побољшала је рејтинг ове партије међу овдашњим бирачима освојивши после победника највише гласова. На изборима су учествовали још Горан Ђукић из ДОС-а, Момчило Новаковић кандидат Нове Србије, Радмила Петровић испред Српске радикалне странке, Драган Филиповић кандидат Демократске странке Србије и Нинослав Миљковић испред Групе грађана "Село".

Две године касније, због преране смрти одборника Филиповића, одржавају се 16. новембра 2003. године допунски избори. У Изборној јединици било је девет кандидата, а у бирачке спискове уписано је 1.046 бирача. Кандидати су били: Будислав Ракић - Бућа из СПО, Горан Здравковић - Гутке из Демократске странке, Мирослав Панић - Г-17-плус, Бранко В. Митић, Социјалистичка партија Србије, Топлица Милошевић, Уједињена сељачка странка, Мића Милојевић, Демократска странка Србије, Радослав Павловић - Раша, Српска радикална странка, Топлица Николић-Буца, Група грађана и Милан Д. Крстић, Социјалистичка народна странка. За одборника је изабран Будислав Ракић, по занимању дипломирани инжењер пољопривреде са станом у Алексинцу. Он је освојио пет гласова више у односу на Горана Здравковића - Гутета. Ракић је био бољи у Горњој Пешчаници, а Здравковић у Гредетину.⁸

Гредетинци своја политичка опредељења, осим на гласању, исказују и чланством и активностима у политичким странкама.

Скоро све политичке партије имају своје активисте, али њих неколико имају и месне одборе. Тренутно, 2003/2004. године у насељу значајније делују Социјалистичка партија Србије, Српска радикална странка, Демократска странка, Г-17 плус и Демократска странка Србије. Присталице у селу имају још неке странке.

СПС у насељу има месни одбор од самог њеног оснивања, деведесетих година прошлог века, а председник одбора је Саша Ковачевић. Годинама је то била најјача партија у селу по броју гласача, када су у питању парламентарни избори, али је само два пута освајала одборничке мандате. Сада су тај примат препустили радикалима. Гредетинци су у већини случајева на локалном нивоу гласали за кандидате супротног политичког опредељења од политичке већине у локалном парламенту. Српска радикална странка је свој месни одбор формирала у јесен 1992. године, само пар месеци након конституисања Општинског одбора ове странке. Председник Месног одбора СПС у Гредетину је Славиша Недељковић, а секретар Радослав Стевановић. Истакнути чланови ове странке су Радослав Павловић, Драгослав Јовић, Жарко Јовановић ...

Један од најјачих месних одбора Српског покрета обнове у општини Алексинац управо је гредетински, формиран 29. фебруара 2000. године, мада је ова странка актив и активисте имала још 1997. године. Председник одбора је Саша Митић, потпредседник Зоран Лазић, а секретар Славица Митић, док је за координацију са ОО Алексинац задужена Вера Манојловић, уједно и члан ГО. Чланови председништва изабрани на оснивачкој скупштини су још: Зоран П. Николић, Драган Николић, Зоран Петковић, Саша Станковић и Момчило Новковић. Демократска странка је свој месни одбор основала септембра 2000. године, мада је актив имала много раније, а чланови из Гредетина су учествовали у формирању Општинског одбора још деведесетих година прошлог века. Председник Месног одбора је Дејан Лазић, потпредседник Горан Ђукић из Горње Пешчанице, док су повереници за Крушје Драгиша Ђурић, а за Доњу Пешчаницу Срђан Цветановић. Месном одбору у Гредетину припадају и чланови поменутих села.

Политичка странка Г-17 плус је свој месни одбор формирала 24. октобра 2003. године, а међу првима је у општини. За председника је изабран Драган Николић, а координатори су: за Крушје Драган Петровић, за Горњу Пешчаницу Мирослав Панић и за остала насеља Миодраг - Мића Стевановић. Демократска странка Србије за сада има само повереника, а то је Мића Милојевић.⁹

НАПОМЕНА:

1. Мр Станимир Гагић: "Рибаре код Рибарске Бање", Рибаре 1998. година, стр. 181.
2. Све српске подвале и крађе: Како су радикали јахали напредњаке, фељтон у часопису "Српско наслеђе", бр. 3, март 1998. год., Београд, стр. 92.
3. Исто, стр. 91.
4. Ову причу аутор је забележио 2001. године од Животе Филиповића, Гредетинца, познатог, поред осталог, и као пасионираног читаоца штампе, а нарочито дугогодишњег читаоца листа "Политика".
5. Препричан разговор са Милошем Манојловићем, обављен 2004. године.
6. Скупштински извештај о спроведеним изборима за одборнике СО, стр. 18.
7. Допунски извештај о спроведеним изборима за одборнике СО Алексинац, стр. 7.
8. Извештај о резултатима избора за одборнике СО Алексинац, страна 1 и 2.
9. Изнети одаци о месним одборима свих странака добијени су од њихових месних лидера или су преузети из записника са партијских састанака.

ЦУКИЋЕВЕ МАЈСТОРИЈЕ

Гредетин је имао и своје познате музичаре који су се прочули ван села. Несумњиво најпознатији међу њима је био Ратомир Стојановић - Цукић (1914 - 1996.), љубимац публике у целом крају. Његове посете Нишу и тамошњим селима су биле прави празник, а весеља и игранке на којима је свирао, окупљала су велики број мештана. Своје музичко умеће показивао је по нишким и борским кафанама, а најдуже код побратима Тису у Новом Селу. Ратомир је био самоук и поникао је у породици музичара. Деда Цуке се бавио овим занатом, као и отац Александар, који је свирао на фрули и кларинету. Прву хармонику, када је имао око осам година, и то дворедну, купио му је деда Цуке. Касније породичну традицију наставила је његова ћерка Дивна, али је са активним свирањем прекинула због школовања. У оркестру његовог оца Александра - Санде налазио се једно време и Гредетинац - бубњар Добросав Николић.

Ратомир Стојановић - Цукић имао је ту част да је познавао и великане српске народне музике Радојку и Тинета. Према причи његове ћерке Дивне, Ратомир је био старији десетак година од Радојке и приликом једне свирке у Нишу показивао јој

У борским кафанама: музичари Драгослав Лазић први с лева, и Раденко Димитријевић први с десна

је како се свирају нека кола. То пријатељство је трајало и касније, па се Дивна сећа срдачног сусрета са Радојком у алексиначкој кафани "Башта" приликом њеног гостовања у Алексинцу. И Мирко Лазић, хармоникаш из Гредетина, који је доста проводио времена у разговору са Цукићем, потврдио је да је између Ратомира и брачног пара Тинета и Радојке постојало пријатељство. Њихови сусрети, као што је био један у Крушевцу, на једном од вашара, били су изузетно срдачни. Лазић каже, а позивајући се на Цукићеву причу да је Ратомирово пријатељство са Радојком последица познанства њихових родитеља. Наиме, Ратомиров отац Александар - Санда и Радојкин Тика из Глогодера код Крушевца су заједно служили војску. Као музичари и људи из овог краја спријатељили су се а своје дружење наставили су и касније у цивилству.

Гредетин је тридесетих година био један од музичких центара у алексиначком крају. Према тврдњи Мирка Лазића пред Други светски рат у овом селу су се налазиле две хармонике "далапе". Лазић каже да је Ратомир набавио шесторедну "далапу" са 140 басова 1937. године и то је била трећа таква хармоника у Краљевини Југославији, а прва у нишком крају. Цукић је за ову хармонику морао да издвоји 14.000 динара што је била противвредност 28 добрих крава. Интересантна је била куповина ове хармонике. Ту причу, како тврди Мирко Лазић лично му је испричао Цукић.

Пошто се радило о великом новцу, није га било лако прикупити. Тако да је Ратомиру подстајало пара за пут, пошто је већ спремио одређену своту за хармонику. Решење је нађено на сеоском гумну, где је парна вршалица одвајала хлебно зрно. Од власника Милуна Манојловића је позајмљен новац, и то у тренуцима док је он спавао, након повратка из Београда, где је ишао да набави каишеве за вршалицу. Раднике Ранка и Милета Николића било је жао да буде газду, па су новац узели из његовог џепа и отпремили Цукића на пут, са нестрпљењем очекујући његов повратак и доношење хармонике у село. До тада се свирало на троредној хармоници ADeGe са руским распоредом.

Цукић је по хармонику отишао у Велес где је кафану држао неки Тихомир из Горњег Сухотна, уједно и власник хармонике. Кад је стигао тамо, газда Тихомира није било, али се Цукић прихватио хармонике и почео да показује своје умеће радозналим гостима у кафани. У међувремену се власник хармонике вратио у друштво новог купца који је понудио више пара за хармонику. Цукић се никако није могао одрећи овог музичког драгуља и није хармонику скидао са прса. Настала је жустра расправа, у којој се умешао и присутни жандар, родом из крушевачког села Велики Шилеоговац.

С лева на десно стоје: Ратомир Стојановић - Цукић, жандар Светислав Петковић, Мирко Љубомировић, Првослав Михајловић, Милун Новковић, Миодраг Новковић и Драгослав Лазић. Чуче: Миладин Новковић, Милун Радосављевић и Обрад Манојловић. Снимак из периода од 1937/38.

Цукић је показао Тихомирово писмо у коме га он позива да дође по хармонику по договореној цени. На основу тог писма жандар је "пресудио" у корист Ратомира, а власнику припретио и казном, вероватно измирујући неке раније непречишћене рачуне.

За годину-две "далапе" су биле све присутније на овом подручју. Према тврдњи Лазића, који се занимао за историју музицирања на овом подручју, 1938/39. године у алексиначком крају било је пет "далапа", а у исто време у Нишу се још увек користила застарела троделна хармоника. Поред Цукића "далапе" су имали и Драгослав Лазић из Гредетина, чувени Тројанац из Чукуровца, Богољуб из Катунa и Бојко из Трњана.

Занимљива је судбина гредетинских "далапа". Ратни вихор Другог светског рата претио је да уништи све, па и ове хармонике. Обе су узели партизани 1944. године и понели са собом. У жељи да поврати хармонику, Цукић је пошао за њом и преко Рибарске бање стигао до Крушевца. Тамо ју је видео у рукама неког борца званог "Маџа", који је, захваљујући својим командоским умећима, био страх и трепет за Немце. Цукићу није било право баш како се Маџа односи према хармоници и дошло је до међусобног сукоба. Сва срећа што се ту нашао и познати револуционар и командир Долинац из Лознаца, отац певача Бобе Стефановића, који се умешао и објаснио ко је Цукић и какав углед он има у народу, рекавши Маџи да гредетинсом хармоникашу не сме длака са главе да недостаје. То је, можда, и спасло Цукићев живот пред осيونим Маџом.

Хармоника Драгослава Лазића пронађена је много година касније. Његов потомак Мирко Лазић свирајући 1980. године са супругом певачицом Маријом у хотелу "Дрина" у Љубовији, почео је да се распитује за хармонику, имајући раније податке да је са кретањем партизанских јединица однешена према Ужицу. Помоћ је потражио од чувеног хармоникаша у том крају Ратка Лаловића из Бајине Баште. Ратко га је упутио у једно тамошње неприступачно село у које се могло стићи искључиво пешице. Ту је Мирко пронашао тражену "далапу", али оштећену, чувши и причу о судбини ове хармонике. За време борби око Ужица, хармоника се налазила у једној кући иза потока. Знајући вредност "далапе" налазач хармонике, тадашњи партизан из поменутог села, ризикујући живот уз поток, однео је својој кући. Само што је напустио то подручје, немачка граната је разнела зграду. Приче о овим хармоникама је испричао Мирко Лазић, на основу свог доживљаја и казивања Ратомира Стојановића-Цукића.

Лазић нам је пренео и казивање Раденка Димитријевића о његовим свиркама са Драгославом Лазићем по борским кафанама. Овај дует је два пута месечно одлазио бициклима на музичку турнеју, враћајући се са зарадом у вредности од две краве. А маршрута је изгледала овако: Сокобања, па кафане на Ртњу, у Бољевцу, Зајечару, у Лубници и најзад у Бору. Свуда свирка и уживање тамошњих посетилаца уз пристојну зараду. Наравно, уз неизбежно превозно - средство бицикл. Прави бoемски живот!

Музичку традицију после Другог светског рата наставили су Зоран Димитријевић, Милен Вулић и нешто млађи Драган Новковић - Шиља, уз већ поменутог Мирка Лазића. Зоран Димитријевић је био познат по перфекцији, јер је тежио "чистом" свирању, скоро до савршенства. Милен се касније преселио у Велики Шиљеговац, отишавши на посинство. Драган је свој зенит достигао седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, када се ни једно виђеније весеље није могло догодити без његовог оркестра. У том периоду освајао је, за своје музичко умеће, и награде на такмичењу у народном стваралаштву. Посебно је било запажено извођење песме: "Наджњева се момак и девојка". Мирко Лазић је претежно свирао по кафанама, хотелима и ресторанима широм некадашње Југославије.

Касније на музичкој сцени се појављује Момчило Ђорђевић, који је престао са активним бављењем музиком, па онада Иван Ковачевић и други. Али ни један није достигао умеће и славу Ратомира Стојановића-Цукића, кога млађе генерације памте и по свирању у позним годинама песама Здравка Чолића на хармоници. Нажалост, Гредетин сада нема тако богат музички живот.

ОД ФУДБАЛА ДО ЖЕНСКОГ РУКОМЕТА

Гредетинци су волели да се окушају и, у њима до тада непознатим спортовима, често импровизујући терене и опрему. За неки примитивни хокеј коришћен је терен такозване "баре" у центру села и обични дрвени штапови. Интересантна је и прича која се односи на почетак играња кошарке у селу. Овај спорт су масовније почели да шире браћа Првослав и Томислав Манојловић који су, као школарци, седамдесетих година прошлог века у доњем делу кућног плаца поставили кош. Младићи из целог села су се сакупљали на партију баскета. Касније су кошеви постављени и у школском дворишту. Последица љубави према кошарци је и оснивање Кошаркашког клуба "Петар Ракић" из Гредетина, који се 1978. године такмичио у Општинској кошаркашкој лиги група "север".

Осамдесетих година прошлог века Гредетинци су "лудовали" за стоним тенисом. Од раније је већ био један сто у школи, али куповина новог и његово постављање у Дому културе, знатно је повећало интересовање за ову игру. Тако да почетници и лошији играчи су морали да сами направе приручни сто или вежбају у Дому иза поноћи. У то време у селу је било неколико више-мање успешно направљених столова, смештених у помоћним просторијама, где се преко зиме нон-стоп "ударала" целулоидна лоптица. У том периоду организовани су и новогодишњи и остали турнири у свим категоријама на којима су долазили и играчи са стране. Међу најбољим играчима су били: Новица Ракић, тада питамац војне школе у Рајловцу, Милош Ивић - Мика, Живота Филиповић, Нинослав Миљковић, Мића Милојевић и многи други. О снази гредетинских стоно-тенисера говори и податак да се о најбољем у општини, на сеоским и другим играма, одлучивало у дуелу екипе из Гредетина са играчима из Краљева, који су имали стоно-тенисерски клуб и редовно тренирали.

БОГАТА ТАКМИЧАРСКА ТРАДИЦИЈА

Фудбалска игра на простору Гредетина има богату спортску традицију. Убрзо, након завршетка Другог светског рата, основан је фудбалски клуб, који постоји под разним именима до данашњих дана. Хронологија играња фудбала у Гредетину се може склопити на основу изјава учесника у тим догађајима и присутне писане документације. По казивању Бошка Т. Ракића (рођеног 1928. године) који тврди да је први председник клуба, фудбалска лопта у Гредетин је донета 1946. године. Новац за фудбал је сакупљен добровољним прилогом мештана. По Ракићевим речима, иако је народ био притиснут великим мукама због насилног откупа жита, Гредетинци су се одазвали позиву и издвојили потребан новац. Мада су остали доследни свом шеретском менталитету и овај догађај прокоментарисали речима у стилу: "да је боље омладинцима да журе на њиве, него да трче за некаквом кожном лоптом".

Уз скупљање новца за фудбалску лопту, упоредо се радило и на регистрацији клуба. Гредетинци су те 1946. године у одговарајућим општинским службама пријавилили Фудбалски клуб под именом

С лева на десно стоје: Божидар Терзић, Драги Јанковић, Јевденије Милојевић и Александар Ракић. Чуче: непознати дечак, Љубиша Милошевић, Бранко Ракић, Рајко Ристић и Милун Радосављевић. Леже: Мирослав Павловић и Илија Јанковић

"Јастребац", плативши и неопходну чланарину. По Ракићевом сећању, Гредетин је међу првима, заједно са Житковцем, Моравцем, Корманом и Тешицом, имао фудбалски клуб у овом делу општине. За секретара клуба изабран је Мирослав Обрадовић.

Фудбал је убрзо постао права атракција за Гредетинце. Рат и недаће који су задесили овдашњи живаљ придонеле су да пар младих генерација буду без брачних обавеза. У то време у селу је било око 60 -так младића. За њих је фудбал био право откровење. Трчање младића за лоптом су пратиле и представнице лепшег пола, а и велики број мештана. Прво окупљање и играње фудбала обавило се у садашњем школском дворишту, код некадашњег "записа". Тренер и учитељ фудбалске игре и фудбалер био је Светомир Дулић, кога су сви знали по надимк Тилац. Он је присутнима објашњавао суштину игре, а поред тренерских задатака имао је и судијска овлашћења. Присутни младићи су били подељени у две групе, са већим бројем играча од прописаног, жестоко јурећи за лоптом, стварајући гужву и беспотребно се умарали. Било је и комичних ситуација. Како је време одмицало, играчи су све више схватили суштину игре, тактичке захтеве одбране и напада, па су игре све више личиле на праву утакмицу. За лоптом су трчали сви садашњи (када је књига писана) шездесетгодишњаци и седамдесетогодишњаци, који се и сада радо окупе на гредетинском игралишту, из миља званом "мали чаир", да погледају надметање овдашњег клуба.

Интересантно је и казивање Братислава Михајловића, пореклом из Гредетина, који данас живи у Крушевцу. Он се сећа педесетих година када су нову фудбалску лопту донели синови угледног житеља Станише Јанковића: др Илија Јанковић, епидемиолог у Крушевцу, и Драгиша Јанковић, професор у Нишу. Они су у то време били на студијама. Из тих година (претпоставља се да је то било 1951. године), Михајловић се живо сећа најзначајније утакмице тог периода са комшијама и великим спортским ривалом, екипом из Великог Шиљеовца. Утакмица је била уприличена поводом Седмог јула, Дана устанка народа Србије. Пред почетак сусрета Гредетинцима се својим вештинама представио војни Коњички клуб из Алексинца. Утакмица се играла на игралишту крај "баре", садашњем дуњару. Екипа Гредетина је наступила у плавим дресовима, позајмљеним од београдског "Медицинара". Спортску опрему од овог спортског колектива су донели Голић и Драган Вулић, који су тада били на школовању у главном граду. Домаћа екипа је, по сећању Михајловића, наступила у следећем саставу: голман Мирослав Павловић (сада живи у Загребу), бековски пар: Радомир

С лева на десно стоје: Станисав Лазић, - , Братислав Здравковић, Мирко Стевановић, Братислав Михајловић, Драгиша Петровић, Милош Ивић, Стојан Миленковић, непознат. Седе: Зоран Димитријевић, Томислав Лазић, Томислав Здравковић и Драгослав Митић - Кепа

Ђукић и Милун - Луне Радосављевић (обојица из Г. Пешчанице), халф линија: Драгослав Манојловић и Милета Николић из Гредетина, као и легендарни Грбец из Кормана (чије име носи садашњи клуб из Кормана). У нападу су играли: др Илија Јанковић, Драгиша Јанковић, Светомир Дулић-Тилац, Живојин Илић (Г. Пешчаница) и Драган Вулић (касније живео у Београду). На тој утакмици из Гредетина су још наступили: Мирослав Обрадовић, Александар Ракић и Љубодраг Филиповић и Славољуб Прокић (Г. Пешчаница).

Утакмица је завршена нерешеним резултатом (1:1). Стрелац за домаћу екипу био је Тилац. Сусрет је упамћен и по томе што је бек гостујуће екипе Лапчевић, звани "Чуља", снажним ударцем са приличне удаљености угрозио гол домаћина и изломио два црепа на оближњој задружној згради. Они су дуго стајали у таквом стању подсећајући љубитеље фудбала на овај догађај. Иначе, поменути играч је био изузетно цењен и популаран међу заљубљеницима фудбала у целом овом крају.

Десетак година касније (око 1958. г.) клуб сачињавају млађе снаге. Из тих година Михајловић се сећа тима у коме су наступили: голман Мирко Лазић, бековски пар: Братислав Михајловић и Драгиша Петровић, халф линија: Радослав Филиповић, Милош Ивић, Томислав Лазић и Томислав Здравковић. У нападу су играли: Петар Николић, Братислав Здравковић, Стојан Аврамовић, Драгослав Митић и Мирко Стевановић. Највећи успех овог тима је освајање Општинског купа (највероватније 1959. године). Финална

утакмица се играла у Житковцу против јаке екипе из Кулине. Резултат је био 2:1 за Гредетин. На том сусрету блистао је Драгослав Митић - Кепа. Као награду за освојени куп Гредетинци су требали да добију комплет спортску опрему. Награда им никад није уручена.

У Гредетину су се и касније играле квалитетне утакмице и многе околне екипе, па чак и из Алексинца, су одмеравале снагу на гредетинском игралишту. Игралиште је већ било измештено на простору где се данас налази ПИК и бензинска пумпа. Тим се није организовано такмичио у некој од тадашњих лига, али је учествовао у куп такмичењима и појединим турнирским надметањима. У тиму из 1965. године појављују се неколико нових имена, као што су: Драгослав Миљковић, Радослав Митић, Лале Манојловић, Зоран Ђорђевић, Живота Филиповић, Јанићије Јанићијевић и Станислав Лазић. Писац ових редова, из каснијег периода сећа се и играча у одбрани: Првослава Стевановића, Живорада Ковачевића, Миодрaга Миће Илића и Зорана Стојановића. Ту су и голмани Добрица Ђорђевић и Томислав Јовановић, те нападачи Јеленко Ђорђевић и Новица Стевановић, итд.

Осамдесетих година учињени су кораци ка поновном правном регулисању постојања Фудбалског клуба. Друштво за физичку културу и рекреацију "Партизан" основано је у Гредетину 5. јула 1977. године. За председника је изабран Милош Ивић, тадашњи потпредседник Месне заједнице Гредетин, за потпредседника Драгослав Митић, директор економско-финансијске службе ПИК-а Алексинац, секретар је био Мића Милојевић, а благајник Мирко Љубомировић. Једна од секција Друштва била је и фудбалска. Те године 1977/78. Гредетинци су као актив под називом ФК "Петар Ракић" наступали у Општинској лиги. Име клубу је дато по

С лева на десно: Стојан Миленковић, Мирко Лазић, Живота Филиповић, Томислав Здравковић, Драган Ракић, Драгослав Миљковић, Лола Манојловић, Зоран Ђорђевић, Томислав Лазић, Станислав Лазић и Живорад Миљковић - Топлак

С лева на десно стоје: Стојан Миленковић, Драгослав Миљковић, Драган Ракић, Радослав Митић, Томислав Лазић, Лола Манојловић и Живота Филиповић. Чуче: Јанићије Јанићијевић, Слободан Ђорђевић и Зоран Лазић.

овдашњем гимназијалцу и скојевцу који је страдао у Другом светском рату Петру Ракићу. Овај клуб је у првој сезони наступио у другој Општинској лиги - група "Морава", и на крају јесењег дела првенства делио је пето и шесто место са "Полетом" из Радевца, са освојених 9 бодова, заостајући само 4 бода за водећим на табели ("Реч радника", број 230). Према сећању, прву утакмицу коју је "Петар Ракић" играо била је у оквиру Купа и то против "Радника" из Д. Адровца. Пошто Гредетин тада није имао игралиште, утакмица се играла у Радевцу, а касније, због материјалне ситуације (плаћање терена) у Трњану. У том сусрету боје "Петра Ракића" су бранили: Живота Филиповић, Мирољуб Здравковић, Драгиша Филиповић, Новица Миленковић, Жикица Пејчић, Радиша Стевановић, Мића Милојевић, Славиша Филиповић, Зоран Јевремовић, Србобран Стојановић, Првослав Манојловић, Зоран Јанковић и Петар П. Ракић. Гредетинци су победили са 1:0, а стрелац је био Србобран Стојановић.

Следеће године у такмичарској сезони 1978/79. удружење грађана из Гредетина региструје ФК "Петар Ракић", па се екипа више не такмичи као актив (без права преласка у виши ранг), већ као фудбалски клуб. Оснивачка скупштина је одржана 19. јула 1978. године. За председника је изабран Милош Ивић, за потпредседника Драгослав Митић, а за секретара Нинослав Миљковић. Из те године постоји фотографија снимљена на игралишту у Горњој Пешчаници, где је екипа наступила у следећем саставу: Драгиша Милосављевић,

Новица Миленковић, Топлица Ракић, Мирољуб Здравковић, Зоран Јевремовић, Драгољуб Недељковић, Петар П. Ракић, Првослав Манојловић, Славиша Филиповић, Радослав Раца Ђорђевић и Станислав Лазић. Званична боја дресова клуба била је плава.

Неколико година касније, 15. јуна 1982. године клуб мења име у "ПИК Гредетин", добивши тако новог спонзора. Годину дана касније, 18. јануара 1983. клуб се фузиониша са ФК "Напредак" из Крушја, под именом ФК "ПИК" Гредетин. За председника је изабран Драгослав Митић, потпредседник Милош Ивић, за секретара Бранимир Тешић из Алексинца, а за благајника Дамјан Ристић из Тешице. Под овим именом клуб функционише до 8. априла 1987. године, када се брише из регистра. Боја клуба била је црвено-бела, а амблем је био троугласти, у средини се налазио клас жита. У сезони 1983/84 "ПИК" Гредетин осваја титулу шампиона Општинске лиге и у наредној сезони такмичи се у Другој лиги Међуопштинског фудбалског савеза - Ниш - група "Север". Најопаснији конкурент Гредетинцима за титулу општинског првака био је клуб из Дражевца. У међусобним дуелима "ПИК" Гредетин је био успешнији на свом терену и славио је са 1:0, а у гостима играо нерешено 0:0. Стрелац одлучујућег гола био је Виобран Радосављевић - Вића из Алексинца, након додавања Драгана Николића, званог Гамби. Тих година клуб је тренирао Слободан Митић-Пирке, дугогодишњи играч алексиначког "Напретка". О кавом се квалитетном тиму ради, који је био првак Општинске лиге, говори и записник са првенствене утакмице одигране 19. маја 1984. године у Гредетину између ФК "ПИК" и ФК "Бриско" из Лужана, са крајњим резултатом од 10:3 (3:2). Домаћи тим је играо у следећем саставу: Новаковић Драгиша, Филиповић Срђан, Миљковић

С лева на десно стоје: Живота Филиповић, Мирољуб Здравковић, Драгиша Филиповић, Новица Миленковић, Жикица Пешић, Радиша Стевановић, Мића Милојевић и Славиша Филиповић. Чуче: Зоран Јевремовић, Србобран Стојановић, Првослав Манојловић, Зоран Јанковић и Петар П. Рајковић

С лева на десно стоје: Драгиша Милосављевић, Новица Миленковић, Топлица Ракић, Мирољуб Здравковић, Зоран Јевремовић, Драгољуб Недељковић и Живорад Миљковић. Чуче: Петар П. Ракић, Првослав Манојловић, Славиша Филиповић, Раца Ђорђевић и Станислав Лазић

Небојша, Јанковић Славиша, Дедајић Исмет, Прокић Братислав, Петровић Обрен, Николић Братислав, Анђелковић Драган, Ристић Срђн и Миленковић Новица. Резерве: Петровић Радослав, Радосвљевић Виобран, Лазић Зоран и Илић Драган. Поменути састав и није био најјачи тим у тој сезони. Фудбалски клуб "ПИК" био је изузетно организован клуб, па је, чак, и осигурао своје играче. На основу полисе Заједнице за осигурање имовине и лица "Македонија" из Скопља, где су играчи били осигурани, стручни штаб је рачунао на 31. играча, који су наступали за омладински и за први тим. На списку осигураних се налазе: Филиповић (Светомира) Драгиша, Петровић (Миодрага) Мирослав, Новковић (Радослава) Драгиша, Јевремовић (Илије) Зоран, Николић (Велимира) Новица, Јовановић (Богомира) Братислав, Стевановић (Душана) Радиша, Јанковић (Ђорђа) Братислав, Петровић (Славољуба) Обрен, Николић (Петра) Зоран, Николић (Живорада) Драган, Лазић (Будимира) Зоран, Миљковић (Ненада) Небојша, Ристић (Матеја) Јовица, Јанковић (Милена) Славиша, Миљковић (Бранислава) Нинослав, Милосављевић (Миодрага) Драгиша, Манасијевић (Радомира) Јовица, Манојловић (Сребрена) Горан, Здравковић (Томислава) Горан, Ђорђевић (Зорана) Живорад, Марковић (Слободана) Горан, Крстић (Часлава) Иван, Миљковић (Живорада) Иван, Аврамовић (Богосава) Радослав, Јовић (Младена) Драгослав, Јовановић (Младена) Славиша, Лазић (Станислава) Дејан, Николић (Ненада) Славиша и Стевановић (Живка) Радослав.

У истој такмичарској сезони 1983/84. години и омладинска екипа

ФК "ПИК" - Гредетин је клубу донела титулу. На основу записника са утакмице између "Заставе" из Грејача и "ПИК" Гредетина, која је играна 3. јуна 1984. године, на стадиону "Напретка" у Алексинцу, може се видети да је резултат утакмице био 0:3 (0:2) - победа Гредетинаца. У Протоколу стоји: "Екипа "ПИК"-а је за нијансу боља и заслужено победила, тако да је и освојила прво место у Другој општинској лиги". (Пошто је наступила омладинска екипа, није јасно да ли се она такмичила у оквиру Друге општинске или омладинске лиге, или је грешка у протоколу, прим. аут.) Стрелци на овој утакмици су били: Лазић Дејан, Ђорђевић Живорад и Манасијевић Јовица. Екипа је наступила у саставу: Стевановић Радослав, Јовић Драгослав, Лазић Дејан, Ђорђевић Живорад, Крстић Иван, Здравковић Горан, Манојловић Горан, Миљковић Иван, Манасијевић Јовица, Јовановић Славиша, Аврамовић Радослав и Ристић Срђан.

Као првак Општинске лиге, прва екипа у јесен наступа у Другу Међуопштинску лигу и бележи запажене резултате. Прве првенствене утакмице у овом рангу Гредетин, као домаћин игра у Тешици, пошто су у току били радови на изградњи свлачионица. Тако је на самом почетку првенства (8. септембар) побеђена екипа из Горње Топонице "Медицинар" са резултатом 3:1 (1:0). Стрелци су били: Драган Николић (један од најбољих играча које је Гредетин у својој историји имао - прим. аутора) Анђелковић Златимир и Петровић Миодраг. "ПИК" Гредетин у поменутој утакмици је наступио у следећем саставу: Лазаревић Александар, Јевремовић Зоран, Љубисављевић Драган, Усић Осман, Милановић Драган, Милановић Новица, Петровић Обрен, Петровић Миодраг, Османовић Мића, Николић Драган и Анђелковић Златимир. Резерве: Новковић Драгиша, Стевановић Радиша, Османовић

С лева на десно стоје: Станисав Лазић, Милош Ивић, Драган Николић, Зоран Лазић, Виобран Радосављевић, Бранислав Николић, Драгиша Новковић, Новица Николић, Слободан Митић и Драгослав Митић. Чуче: Зоран Јевремовић, Обрен Петровић, Драгиша Филиповић, Зоран Николић, Срђан Филиповић, Зоран Јанковић и Братислав Јанковић. Леже: Дејан Лазић и Иван Миљковић

С лева на десно стоје: Милош Ивић, Радиша Стевановић, непознат, Мирослав Пејровић, Бранислав Николић, Бранислав Јанковић, Зоран Николић, Новица Николић и Небојша Миљковић. Чуче: Обрен Пејровић, Драган Николић, Зоран Јевремовић, Миодраг Пејковић, Зоран Лазић и Драгиша Филиповић

Драгослав, Јовановић Братислав и Николић Братислав. Са почетком играња рукомета у селу, фудбал прелази полако у други план, па се тим није такмичио неколико сезона, а био је и избрисан из регистра код МУП-а, 8. априла 1987. године.

Иако је клуб званично "угашен" он није престајао са радом и наредних година. Према речима тадашњег спортског активисте Драгана Николића, клуб је захваљујући својој репутацији и ранијим резултатима радо прихваћен у систем такмичења и ако његов правни статус није био решен. У такмичарској 1989/90 године члан је Међуопштинске лиге - група "Центар", али без значајнијих успеха.

Наредне 1990/91 године Гредетин заузима седмо место са 25 освојених бодова, колико су сакупили и шести "Фрад" из Алексинца и "Омладинац". Првак је "Слога" из Доње Трнавe. Следеће године екипа Гредетина се такође такмичи у Међуопштинској лиги, али у групи "Исток" са екипама као што су: "Турист" из Нишке Бање, нишки "Алуминијум", "Аца Балкански" из Димитровграда, "Рудар" из Јелашнице, "Елид" из Доњег Душника, ФРАД, "Лужница" из Бабушнице, "Јединство" из Пирота и други. У оваквој конкуренцији екипа је два кола пре краја првенства заузимала осмо место са 26 бодова, заоставши десетак бодова иза водећег нишког "Алуминијума", а бежећи двадесетак бодова последњепласираном "Јовановцу".

Гредетин је увек имао своје заљубљенике у фудбал и они су иницирали развој овог спорта. Дошло је до спајања (фузије) два овдашња тима: ФК "ПИК" Гредетин и ФК "Полет" из Радевца. Нови-стари клуб је регистрован 15. јуна 1993. године под називом ФК "ПИК-Југаекспорт Радевац" из Гредетина. Председник клуба био је Југослав Томић, секретар Драган Николић и благајник Бобан

Станојевић. Клуб се убрзо почео такмичити у Регионалној лиги где су му противници били са територије целог Нишког региона, од Димитровграда до Ражња. Иначе, тих година, од 1984. до 1995. године у Гредетину се играо квалитетан фудбал па су побеђивани и такви клубови који су сада чланови Српске лиге. Клуб под именом "ПИК-Југаекспорт" се из регистра спортских друштава брише 29. јануара 1996. године. На основу расположивих фотографија за клуб у овом периоду, међу осталима, играли су и: Саша Прокић, Дејан Лазић, Живорад Ђорђевић, Зоран Љубисављевић, Драган-Манце Петровић, Радиша Стевановић, Станиша Ранђеловић, Драгиша Миљковић и Милан Стевановић.

У лето 1997. године јавља се идеја о поновном оживљавању Фудбалског клуба. У августу исте године одржана је Оснивачка скупштина Фудбалског клуба "Гредетин" из Гредетина, па 19. август - Преображење, узет као Дан клуба. Након два месеца клуб добија решење од Републичког министарства за спорт и омладину да је уписан у Регистар спортских организација, и то је први спортски колектив на територији општине Алексинац који је регистрован по тадашњим новим прописима. За председника је изабран дугогодишњи играч и спортски активиста Радиша Стевановић, а за подпредседника Горан Здравковић, док је секретар био тада општински одборник Нинослав Миљковић. Клуб је имао подршку месне заједнице на челу са председником Дацаном Јанићијевићем и потпредседником Славишом Недељковићем.

Пошто је било кратко време да се ураде спортске легитимације, ФК "Гредетин" првих неколико кола у Општинској фудбалској лиги игра на овереном списку. Тим је био састављен од старијих

С лева на десно стоје: Драган Николић, Зоран Љубисављевић, Горан Манојловић, Срђан Филиповић, Дејан Лазић, Срђан Ристић, играч по надимку Кеса и Зоран Станчић. Чуче: Драгиша Миљковић, Живорад Ђорђевић, Новица Ч. Станковић, Новица С. Станковић, Горан Марковић, Дејан Петровић и Горан Ђукић

С лева на десно стоје: Саша Прокић, Дејан Лазић, Саша Младеновић, Живорад Ђорђевић, Зоран Љубисављевић, Драган Петровић - Манџе, Радиша Стевановић, Драган Николић и Југослав Томић. Чуче: Раде Војиновић, Станиша Анђелковић, Драгиша Миљковић, Милан Стевановић и играч по надимку Леска

играча који су раније наступали за гредетинске екипе и млађих неафирмисаних фудбалера. На списку првотимаца било је 27 играча: Филиповић (Славише) Бобан, Митић (Бранка) Дејан, Филиповић (Стојана) Ивица, Ђорђевић (Јеленка) Иван, Поповић (Драгана) Душан, Петковић (Радослава Верољуб, Савић (Миодрага) Бојан, Миљковић (Братислава) Добрица, Тодоровић (Драгана) Миодраг, Тодоровић (Драгана) Марко, Јовановић (Томислава) Игор, Стевановић (Драгчета) Милан, Ристић (Христивоја) Срђан, Ђорђевић (Зорана) Живорад, Стевановић (Душана) Радиша, Новковић (Петра) Иван, Ђорђевић (Слободана) Бојан, Јанковић (Милана) Славиша, Здравковић (Томислава) Горан, Павловић (Животе) Радослав, Драгичевић (Лазара) Петар, Јовановић (Миладина) Славиша, Динчић (Миодрага) Славиша, Ђорђевић (Добрице) Предраг, Стевановић (Живка) Радослав и Новковић (Радослава) Драгиша. Поновном почетку рада клуба помогао је Миленковић Новица, Гредетинац на привременом раду у Швајцарској, иначе заљубљеник у спорт и бивши играч клуба. Тим је у такмичарској сезони играо променљиво, заузевши на крају место у горњем делу табеле.

У следећој такмичарској сезони 1998/99. години, клуб је појачан новим голманом - Златановић (Мирослава) Гораном, што се одмах осетило у игри тима. Екипа се одликовала зрелом тактичком игром, па је ФК "Гредетин" у полусезони примио свега четири гола, и делио прво место са екипом из Рутевца. Преко зиме у клуб се враћа Лазић (Станислава) Дејан, а као нов играч регистује се и Ковачевић (Живорада) Јовица, у жељи да екипа на крају сезоне освоји шампионску титулу. Међутим, због НАТО агресије на СР Југославију првенство се није наставило, па је ФК "Рутевац" због боље гол раз-

лике проглашен за првака. Иначе, у првом делу првенства Гредетинци су у Рутевцу играли нерешено 1:1, и очекивали су да се у пролеће на домаћем терену реши питање победника. У јесењем делу првенства, осим ове нерешене утакмице, ФК "Гредетин" је играо нерешено 0:0 и са последњепласираним Дражевцем, док је као гост победио ФК "Скорицу", екипу из самог врха табеле, са којом је "Рутевац" играо нерешено. Све је указивало да ће то бити освајање још једне шампионске титуле. Али, рат је пореметио планове.

Поред ових играча на списку првотимаца 1999. године су били: Здравковић (Мирољуба) Зоран, Здравковић (Томислава) Горан, Ђорђевић (Зорана) Живорад, Манојловић (Сребрна) Горан, Иванишевић Гојко, Младеновић (Братислава) Иван, Здравковић (Новице) Бојан, Стевановић (Миодрага) Братислав, Филиповић (Славише) Зоран, Новковић (Петра) Ивица, Поповић (Драгана) Душко, Савић (Миодрага) Бојан, Стевановић (Душана) Радиша, Ристић (Христивоја) Срђан, Јовановић (Миладина) Славиша, Јовановић (Томислава) Игор, Филиповић (Славише) Бобан, Филиповић (Стојана) Ивица, Миљковић (Братислава) Добрица, Јанковић (Милена) Славиша, Тодоровић (Предрага) Миодраг, Стевановић (Драгчета) Милан и Лазић (Бранислава) Александар. У току године регистровани су и Стојановић Иван из околине Ѓњилана, Стошић Новица, као и Прокић Александар и Панић Драган из Горње Пешчанице. Тим су пре почетка првенства, због неизвесности преласка у виши ранг, напустили Златановић Горан (прешао у ФК "Полет" - Радевац) и Дејан Лазић (отишао у Велики Шиљеговац). Због недостатка голмана и појединих играча тим је у

С лева на десно стоје: Бојан Ђорђевић, Добрица Миљковић, Радиша Стевановић, Горан Здравковић, Иван Новковић, Живорад Ђорђевић, Предраг Ђорђевић и Предраг Савић. Чуче: Игор Јовановић, Душан Поповић, Бобан Филиповић, Срђан Ристић и Ивица Филиповић

јесењем делу Нишавско-топличке окружне лиге, где је упао као вицешампион Општинске лиге, играо променљиво и пласирао се у доњем делу табеле, али са добром позицијом да на пролеће заузме место у средини табеле, а можда и у горњем делу. Интересантно тада су чланови клуба били и прогнана лица са територије бивших република Југославије. У једном тренутку и четворица њих су носили дрес Гредетина и својим коректним односом допринели афирмацији клуба. Такође, здравим фудбалским односима клуб им је омогућио социјализацију у новој средини.

Такмичарске 1999/2000. године поново је оформљена омладинска селекција ФК "Гредетин" са следећим играчким саставом: Стеванић (Милутина) Борис, Милојевић (Миће) Милан, Јанићијевић (Јанићија) Драган, Новковић (Драгише) Александар, Новковић (Момчила) Милош, Вељковић (Зорана) Иван, Недељковић (Драгољуба) Иван, Ђорђевић (Јеленка) Иван, Милосављевић (Драгослава) Иван, Милановић (Радоша) Иван, Прокић (Драгана) Иван, Ђорђевић (Зорана) Саша и Балабан (Ранка) Драган. Тренер са одговарајућом лиценцом у овој сезони за први тим је био Лазић Станислав, а екипу је обично као тренер водио Радиша Стевановић.

Људи из овог фудбалског клуба, да би могли и финансијски да покрију такмичење, обратили су се појединим грађанима на привременом раду у иностранству. Своје новчане прилоге упутили су: Ђорђевић Далибор (који је уједно и играч тима), Милорадовић Србобран, Милорадовић Радисав, Илић Ненад, Ђорђевић Бојан, Здравковић Томислав, Ђорђевић Владица, Миљковић Небојша и Николић Славиша.

Клуб се још неколико годин такмичио у Окружној лиги, а у сезони 2003/2004. није наступио ни у једној лиги. Гредетинци су имали и тројицу фудбалских судија који су делили правду у разним ранговима такмичења, то су били: Мића Милојевић, Радослав Петковић и Миомир - Микица Јаћимовић.

С лева на десно стоје: Славиша Јовановић, Бојан Савић, Миодраг Тодоровић, Бобан Филиповић, Горан Здравковић, Горан Манојловић, Зоран Здравковић, Живорад Ђорђевић, Славиша Јанковић, Нинослав Миљковић и Радиша Стевановић. Чуче: Драгиша Новковић, Добрица Миљковић, Игор Јовановић, Ивица Филиповић, Гојко Иванишевић, Душко Поповић, Иван Младеновић, Зоран Филиповић, Бојан Здравковић и Горан Златановић

ОД СЕОСКОГ КЛУБА ДО ПРВОЛИГАША

Генерације Гредетинаца, поред осталих спортова, у слободно време су са успехом играле рукомет. Најчешће за време школских дана, али и на распусту и у паузи између преподневног и поподневног "пикања" фудбала. Седамдесетих година, доласком наставника Нинослава Петровића, који се после извесног времена проведеног у Гредетину вратио у родни Ниш, на часовима физичког васпитања ова спортска игра заузимала је све већу минутажу и била све популарнија међу ученицама и ученицима. Ту традицији наставља још један Нишлија, наставник Мирољуб Ђорђевић. Он је са женском екипом Основне школе у Гредетину у сезони 1982/83. године освојио прва места на општинском такмичењу у Алексинцу и међуопштинском надметању школа у Нишу. Тај успех је још више дао подстрека гредетинским школаркама и самом наставнику Ђорђевићу да са још већом озбиљношћу и еланом тренирају. Резултати нису изостали. Следеће године поновљен је успех на школским такмичењима, а хроничари су забележили и добру опремљеност екипе, на чијим је дресовима писало име спонзора "ПИК Гредетин".

Убрзо, потом, јавила се идеја о формирању женског рукометног тима. Иницијатори су наставник Ђорђевић и играчица Ана Ивић, тадашња ученица VIII разреда, а чији је отац био управник у "ПИК Гредетин". Челни човек ове пољопривредне организације Милош Ивић је прихватио идеју о оснивању клуба који би носио назив "ПИК Гредетин".

Женски рукометни клуб "ПИК Гредетин" из Гредетина званично је основан априла 1985. године. За првог председника клуба изабран је Милош Ивић, за секретара Дамјан Ристић, а за првог тренера Мирољуб Ђорђевић. Први такмичарски наступи клуба били су у оквиру Друге српске лиге, која се састојала из јуниорских екипа тимова који су се такмичили у Првој и Другој савезној лиги.

Прва званична утакмица одиграна је 30. априла 1985. године на школском игралишту у Гредетину против нишке екипе ДИН II.

Рукометашице из Гредетина су славиле победу од 21:17, а најбољи стрелац била је Ана Ивић са седам погодака. Сећајући се тог сусрета, играчица Ана Ивић истиче присуство публике у великом броју, што је утицало на коначан резултат.

- Утакмицу су гледали и мештани који чак не посећују ни фудбалске утакмице мушкараца. Радознала публика се окупљала знатно пре почетка утакмице. Ми смо се потрудили да терен што боље припремимо за овај сусрет. Ту је било и озвучење са музиком, уз најављивање утакмице неколико часова пре њеног почетка - каже тада најбољи стрелац Ана Ивић, додајући да је Бранко Митић, овдашњи пекар, после утакмице играчице почастио буреком, а неко из публике је донео и освежавајуће напитке.

Очито да је бројност публике збунила играчице нишког ДИН-а па нису пружиле очекивану игру. А школско игралиште, на коме је одигран сусрет, угостило је велики број знатитељника из самог Гредетина и околних села.

У даљем такмичењу играчице и управа су платили данак неискуству, па су изостали запаженији резултати. У тој сезони овај тим је забележио и пораз са највећом гол-разликом. На гостовању у Лесковцу утакмица је изгубљена са 44:14. Тај резултат је остао забележен као највећи пораз ове екипе.

Женски рукометни клуб "ПИК Гредетин" је у првој такмичарској сезони 1985/86. заузео седмо место на табели од десет екипа. Играчице су биле углавном из Гредетина и околних насеља, а само пар њих из Житковца и Алексинца. На жалост, ове веома перспективне играчице из сеоских средина касније су престале да се баве рукометом. Састав екипе која је наступила у првој такмичарској сезони био је: Слађана Павловић (Гредетин), Ана Ивић (Гредетин), Драгица Тодоровић (Радевац), Зорица Станојевић (Радевац), Живица Ракић (Горња Пешчаница), Јасмина Јефтић (Радевац), Слађана Вулић (Горњи Адровац), Миленка Раденковић (Алексинац), Милена Радуловић (Житковац), Сузана Ристић (Алексинац) Весна Ђорђевић (Житковац), Биљана Јовановић (Гредетин), Слађана Стојиљковић (Житковац) и Марија - Маја Ивић (Гредетин).

У наредној такмичарској сезони 1986/87. године рукометашице освајају III место у Другој српској лиги (исток). Од те сезоне, захваљујући радницима радне организације "ПИК Гредетин", који обезбеђују превоз, тренинзи рукометашица се одржавају у алексиначкој хали спортова.

У сезони 1987/88. године клуб наступа са играчким појачњима из Ниша и под тренерском палицом Ивана Станковића, такође из

Ниша. Тада клуб постиже значајније резултате освојивши прво место у Другој српској лиги, са укњижена 24 бода из 12 утакмица. Следеће године тим прелази у виши ранг такмичења, у Прву српску лигу (исток) што изискује знатно веће материјалне трошкове. У циљу обезбеђивања финансијских средстава клуб мења своје име у "ПИК Алексинац" из Гредетина. Екипа под овим називом, у конкуренцији 12 клубова осваја друго место са освојених 22 бода.

У сезони 1989/90, клубу приступају и две Пољацикиње Лидија Пис и Ана Јендрушчак, као и појачања из других југословенских градова: Дана Филиповска, Н. Ђелић, Б. Савић, С. Живадиновић, О. Стојковић, С. Стојиљковић и Љ. Антонијевић. Од ранијег састава ту су сестре Ивић, које су у клубу од оснивања. Те године екипа се такмичи у Првој српској лиги (исток) и заузима прво место.

Женски рукометни клуб следеће сезоне 1990/91. године бележи још један вредан успех - улазак у Другу савезну рукометну лигу (југ). Након заузимања првог места у Првој српској лиги (исток), уз 18 победа из исто толико утакмица, рукометашице је очекивао квалификациони сусрет за улазак у Савезну лигу са екипом "Јагодина" из истоименог града. Прву утакмицу на паркету у Јагодини Гредетинке губе резултатом 26:30, а другу као домаћини добијају резултатом 23:21. У мајсторици на неутралном терену у Аранђеловцу рукометашице из Гредетина су успешније и обезбеђују улазак у савезни ранг тамичења, након победе у продужецима од 27:26 (22:22), (10:12).

Рукометни клуб из 1986. С лева на десно стоје: Томислав Манојловић, Миланка Раденковић, Ана Ивић, Снежана Вељковић, Милена Радловић, рукометашица из Моравца, Драгица Тодоровић, Сузана Ристић и Миролуб Ђорђевић. Чуче: Весна Живић, рукометашица из Моравца, Маја Ивић, Слађана Стошић, Маја Тасић, Слађана Стојиљковић и Ивана Коцић
(Фотографију идентификовала Ана Ивић)

У сезони 1991/92. Друга савезна лига (југ) је била састављена од клубова из јужне Србије и Македоније, укупно 13 екипа. ЖРК "ПИК Алексинац" из Гредетина је заузео четврто место. Наредне такмичарске сезоне 1992/93. из такмичења у Другој савезној лиги (исток) повлаче се клубови из Македоније. Екипа из Гредетина обезбеђује улазак у Прву савезну лигу, са само једним поразом. Прва прволигашка такмичарска сезона 1993/94. завршена је освајањем 12. места и тако је обезбеђен опстанак у лиги, а и супер-лига је била веома близу. Екипу је тада водио Велимир Пењевић, бивши тренер "Радничког" из Београда.

Због финансијских потешкоћа клуб је у сезони 1994/95. године још једном био приморан да промени своје име. Познато алексиначко предузеће "ФРАД" се појављује као спонзор, па у тој сезони клуб наступа под именом "ФРАД-ПИК Алексинац". Самим тим екипа је под патронатом града и све мање је у оптицају име Гредетина, села које је прво у општини основало женски рукометни клуб. У наредној сезони, 1995/96. екипа мења име у ЖРК "Алексинац" из Алексинца и обезбеђује место у Супер-лиги, што је њен и највећи успех. У време писања овог текста, клуб се под истим називом такмичи у Првој савезној лиги.

Поред такмичења у домаћем првенству рукометашице из Гредетина су имале и неколико интернационалних наступа. На турниру у бугарском граду Ловеч, одржаном 1988. године, од четири екипе учеснице Гредетинке заузимају друго место, иза домаћина. Исте године екипа учествује на међународном турниру у италијанском граду Чинголију. У конкуренцији 12 најбољих јуниорских екипа Европе (из Беча, Минхена, Осла, Стокхолма, Рима, Софије ...) рукометашице "ПИК Гредетина" заузимају шесто место. У 1989. години Гредетинке још једном наступају на међународној сцени у Пољској. И ту су освојиле друго место, иза екипе "Вроцлава", која се тада такмичила у "А" рукометној лиги Пољске.

Када се говори о рукометашицама пониклим са овог подручја незаобилазно је име Маје Ивић. По многима она је највише показала бранећи боје гредетинског клуба. Осим овог тима играла је још и за нишки "ДИН", као и за крушевачки "Напредак".

НА ПОМЕНА:

За писање овог одељка обилато су коришћени подаци објављених у дипломском раду професора Маје Ивић "Историјски развој рукомета у Алексинцу", Филозофски факултет у Нишу, Ниш 1995. године. Овом приликом се захваљујем госпођи Маји Ивић што је уступила свој рад на коришћење. Она је била једна од најбољих рукометашица клуба из Гредетина, а у време настанка књиге живела је у Чикагу, САД.

Такође велики допринос у уобличавању написа имали су и извештаји са утакмица објављених у алексиначком информативном гласилу "Реч радника".

ДРУГИ У СРБИЈИ

Сеоске олимпијске игре у периоду од 1976 - 1979. године привлачиле су велику пажњу Гредетинаца. Најизраженији успех је имала екипа која је наступила у кросу. На финалном такмичењу у Ђуприји, 9. септембра 1976. године, екипа Гредетина је заузела друго место у Србији. Боје села су бранили: Милојевић Мића, Димитријевић Зоран, Браћа Манојловићи Првослав и Томислав, а стални члан екипе био је и Јевремовић Зоран. Ово је био велики успех поменутих такмичара, пошто су у противничким екипама из села целе Србије учествовали и активни атлетичари.

Пре овог финалног наступа дугопругаши из Гредетина су 18. јула 1976. били најуспешнији на регионалном такмичењу у Бабушници. Према сећању Миће Милојевића, најбољег гредетинског кросисте, екипа Гредетина је освојила прво место на овом такмичењу захваљујући уједначеним резултатима. Гредетински такмичари су појединачно заузели треће, четврто и пето место, што је било довољно за екипну победу у укупном пласману.

О догађају у Ђуприји известио је и алексиначки лист "Реч радника", у броју 205, од 28. септембра 1976. године у тексту под насловом "Општина Алексинац међу најбољима". Извештач Иван Тривунац констатује: "Светозарево, Параћин и Ђуприја су од 9. до 12. септем-

Екипа Гредетина у кросу на СОИС: 1 - Зоран Димитријевић, 2 - Првослав Манојловић, 3 - Мића Милојевић. На фотографији недостају: Томислав Манојловић и Зоран Јевремовић

бра били домаћини финалних такмичења Сеоских олимпијских игара Србије. Општина Алексинац је наступила на такмичењу као најбоља и најуспешнија у досадашњем току игара у оквиру Региона Ниш.

Такмичари су оправдали поверење и у финалном делу постигли завидан успех. Ево и пласмана екипа: сениорска екипа Гредетина у кросу је освојила друго место, рвачи села Кормана треће место, јуниорска екипа у народном надметању из Тешице треће место, ветерани села Кормана у кросу су освојили четврто место, док су стонотенисери из Краљева освојили једанаесто место, а рукометаши из Тешице тринесто место.

Екипе које су освојиле једно од прва три места добиле су пехар, медаље и дипломе ..."

Да је учешће младих, а и старијих, на Олимпијским сеоским играма био догађај од изузеног значаја за спортски живот насеља, указује и напис у 223-ћем броју локалног листа "Реч радника" из 1977. године. Извештач је забележио да су у тој години на општинском нивоу у такмичењу учествовала 22 насеља са 1.500 такмичара. Финалне борбе су потврдиле да је квалитет такмичења знатно бољи од ранијих година. Прво место са 32 бода припало је младима из села Гредетина, а друго Корману са 28 бодова. Млади Дражевца и Краљева поделили су 3. и 4. место, а екипи Тешице је припало пето, односно Глоговици шесто место. Победницама у екипној и појединачној конкуренцији уручене су дипломе и награде. Успех екипе које су браниле боје Гредетина на Сеоским олимпијским играма допринеле су даљем развоју организованог спорта у насељу.

ПРИЧА О ГРЕДЕТИНУ

Шездесетих годна овог (прошлог) века Гредетин се није много разликовао од суседних села алексиначког краја. Ниске куће са неуређеним двориштима пуним живине и других домаћих животиња, прашњаве улице готово без саобраћаја и задругом у средишту села пред којом је вођен најзанимљивији друштвени живот. У кућама стари радио апарати са програмом Радио Ниша који се само понекад разговетно чује између крчања, шуштања и осталих звучних сметњи.

У таквим условима набављен је први РР-ов црно-бели телевизор, последња реч технике, и смештен у салу тзв. Дома културе, зграду у центру села која је имала велику празну просторију са неколико дрвених клупа и где је једном годишње из града долазио Биоскоп. Са постављањем телевизора у ову салу, сеоска задруга губи позиције. Сада центар дешавања постаје црно-бела кутија из које се смеше Бен Квик, Том Џонси, јунаци Сервисне станице. Људи навиру у салу и заузимају места на клупама, а онда стрпљиво чекају да програм почне. Гласни коментари и навијања прате готово сваку емисију. Убрзо се од дима домаћих крча не види јасно слика на екрану, а и тон зна да се погорша, али публика не напушта своја места. Не може да се начуди толиком напредовању технике. Самозвани познаваоци ове области лупањем и чачкањем по кутији телевизора покушавају да дотерају слику и тон. Чују се звиждуци и довикивања. Одједном се сви разумеју у технику. И вече углавном заврши свађом и увредама.

Други телевизор у селу имала је учитељица Мица. Услови за гледање програма у њеном стану су били далеко бољи. Из суседних кућа сваке вечери су унапред заказивани доласци, да се место случајно не попуни.

Поред телевизора и задруге, једна од главних забава тих година био је фудбал. Сеоска пољана омеђена јарковима, са импровизованим головима и неједнако покошеном травом по којој су најчешће

пасле овце, смештена у средишном делу села, имала је улогу фудбалског игралишта. У поподневним сатима јурила је за лоптом сеоска омладина, подељена на Црвену звезду и Партизан, а случајни пролазници, онако уморни од посла на њивама, поседали у јарак, да се одморе и вежбају своје навијачке страсти. И не би било ничег чудног у тој игри да међу играчима није била једна девојчица са кикама, која је трчала за лоптом и, заједно са својим другарима, упорно тренирала шутеве главом. Била је то учитељичина ћерка која је становала преко пута игралишта и сво слободно време проводила на њему. Онако босонога, у панталонама, једино се дугачком косом издвајала из гомиле дечака са којима је свакодневно тренирала на игралишту. Да ли из шале или збиље, била је и званично уписана у сеоску фудбалску екпу.

Убрзо је заказана пријатељска фудбалска утакмица са суседним селом. Био је то главни летњи догађај и за домаће и за госте. Јаркови су били пуни навијача. Чак је нађен и судија са пиштаљком. Екипе су истрчавале на терен, босе и без дресова. Одједном шок за госте: у гредетинској екипи је девојчица с кикама. Почиње негодовање и препирка. Гости неће да играју. Траже да се девојчица избаци из екипе. Судија је у чуду, јер пропозиције ништа о томе не говоре. Почиње метеж и гуркање. Домаћа екипа вади папире и показује евиденцију играча. Ту је и име девојчице. Званично је и она у тиму. Најснажнији је пресудио. Уважава се списак играча и девојчица остаје у домаћем тиму. Необична утакмица може да почне. Лопта је са центра кренула, играла се прва пријатељска утакмица.

Резултата се вероватно нико не сећа. Није ни важно. Важно је да је фудбалска екипа са евиденцијом играча оформљена. Можда више нико и не зна где се налазе ти спискови играча. Можда су само послужили као доказ да су Гредетинци увек у праву и увек спремни на новину, иако се нису разликовали од других села по кућама и улицама, разликовали су се по духу који су носили у себи, по спремности да прихвате и најчудније ствари као обичне и свакидашње, по упорности да своје наметну другима и да са подједнаким жаром уживају у црно белој кутији и фудбалским несташлуцима своје екипе.

Ако део тог жара носи данашња екипа овог села, имало је смисла трчање за лоптом свих оних дечака и једне девојчице тих давних шездесетих година, када се фудбал у Гредетину играо без дресова и без патика, али са великим срцем.

Бајућ Олџица Беба

САДРЖАЈ:

РЕЧ АУТОРА	5
Насеље Гредетин: ШУМАДИЈА КРАЈ МОРАВЕ	7
Први трагови постојања ПУТ ПОРЕД МОЧВАРЕ	11
Српско-турски рат 1876. СПАЉЕНО СЕЛО - СТАНОВНИШТВО ИЗБЕГЛО	25
Бојеви код Гредетина БОРБЕ ЗА ВИСОВЕ ИЗНАД СЕЛА	29
Вронски у Горњем Адровцу РУСКИ ПЛЕМИЋ НА МОРАВСКОМ РАТИШТУ	39
Тимочка буна 1883. године ГРЕДЕТИНЦИ У БОРБИ ЗА НАРОДНА ПРАВА	45
Ослободилачки ратови од 1912 - 1918. ГРЕДЕТИНЦИ У БОРБИ ЗА ОТАЏИНУ	57
Други светски рат НОВО СТРАДАЊЕ ГРЕДЕТИНАЦА	63
Школство у Гредетину ПРВА ОСМОЛЕТКА У КРАЈУ	73
Гредетинска црква ХРАМ ПОКРОВ ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ	93
Привредна делатност ВРСНИ СТОЧАРИ И ЈАГОДАРИ	99
Запосленост у селу ИНОСТРАНСТВО НАЈПРИМАМЉИВИЈЕ	107
Из политичког живота насеља ЖЕСТОКА ИЗБОРНА НАДМУДРИВАЊА	109
Гредетински музичари ЦУКИЋЕВЕ МАЈСТОРИЈЕ	115
Село спортских изазова ОД ФУДБАЛА ДО ЖЕНСКОГ РУКОМЕТА	119
Фудбал БОГАТА ТАКМИЧАРСКА ТРАДИЦИЈА	120
Рукомет ОД СЕОСКОГ КЛУБА ДО ПРВОЛИГАША	133
Гредетинци у кросу ДРУГИ У СРБИЈИ	137
Олгица Бајић Беба ПРИЧА О ГРЕДЕТИНУ	139

О АУТОРУ

Нинослав Миљковић је рођен 12. децембра 1960. године у Лозанцу, а од раног детињства живи у Гредетину где је стално настањен. Основну школу завршио је у овом селу, затим Гимназију "Дракче Миловановић" у Алексинцу, а звање дипломираног новинара стекао је на Факултету интердисциплинарних студија новинарства на Универзитету "Кирило и Методије" у Скопљу. Професионално се бави новинарством и тренутно је запослен у Културно-информативном центру "Копријан" у Дољевцу на радном месту уредника информативног програма у Радио "Копријану". Раније је у радном односу био у ЈП "Штампа, радио и филм" у Бору и нишким "Народним новинама".

Написе из различитих области објављивао је у многим листовима, од алексиначког "Реч радника" до београдских "Вечерњих новости". Тренутно је хонорарни дописник Новинске агенције "Танјуг" и београдског листа "Глас јавности", а повремено сарађује са београдском "Политиком".

До сада је написао књигу о дољевачком новинарству под називом "Глас малог места".

ИЗДАВАЊЕ КЊИГЕ ПОМОГЛИ:

- Месна заједница Гредетин
- ОШ "Стојан Живковић Столе" - Трњане
- Господин Мирослав Мића Илић
- Госпођа Славица Илић - Шилер
- Господин Драгић Перић
- Господин Радослав Милорадовић
- Господин Живорад - Жика Стевановић

ГРЕДЕТИН
Нинослав Миљковић

Издавач:
Центар за културу и уметност Алексинац
За издавача: Иван Матејевић

Рецензент:
Миодраг Спирић, проф.

Лектор:
Власта Ценић

Компјутерска обрада текста:
Добривоје Златановић
Горан Цојић

Фотографије
"Фото Мића"

Дизајн и њелом:
"Атеље 63" - Алексинац
власник Ђорђе Милошевић

Штампа:
"Глас јавности"
Београд, Влајковићева 8

Тираж: 250

Година
2004.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

908 (497. 11 Гредетин)

МИЉКОВИЋ Нинослав
Гредетин / Нинослав Миљковић -
Алексинац : Центар за културу и уметност
2004 (Београд: НИП "Глас" д.о. Београд

Тираж: 250. - О аутору: стр. 142
Напомене и биографске референце уз свако
поглавље.

ISBN 86-82653-20-6

а) Гредетин
COBISS. SR-ID 114851084

